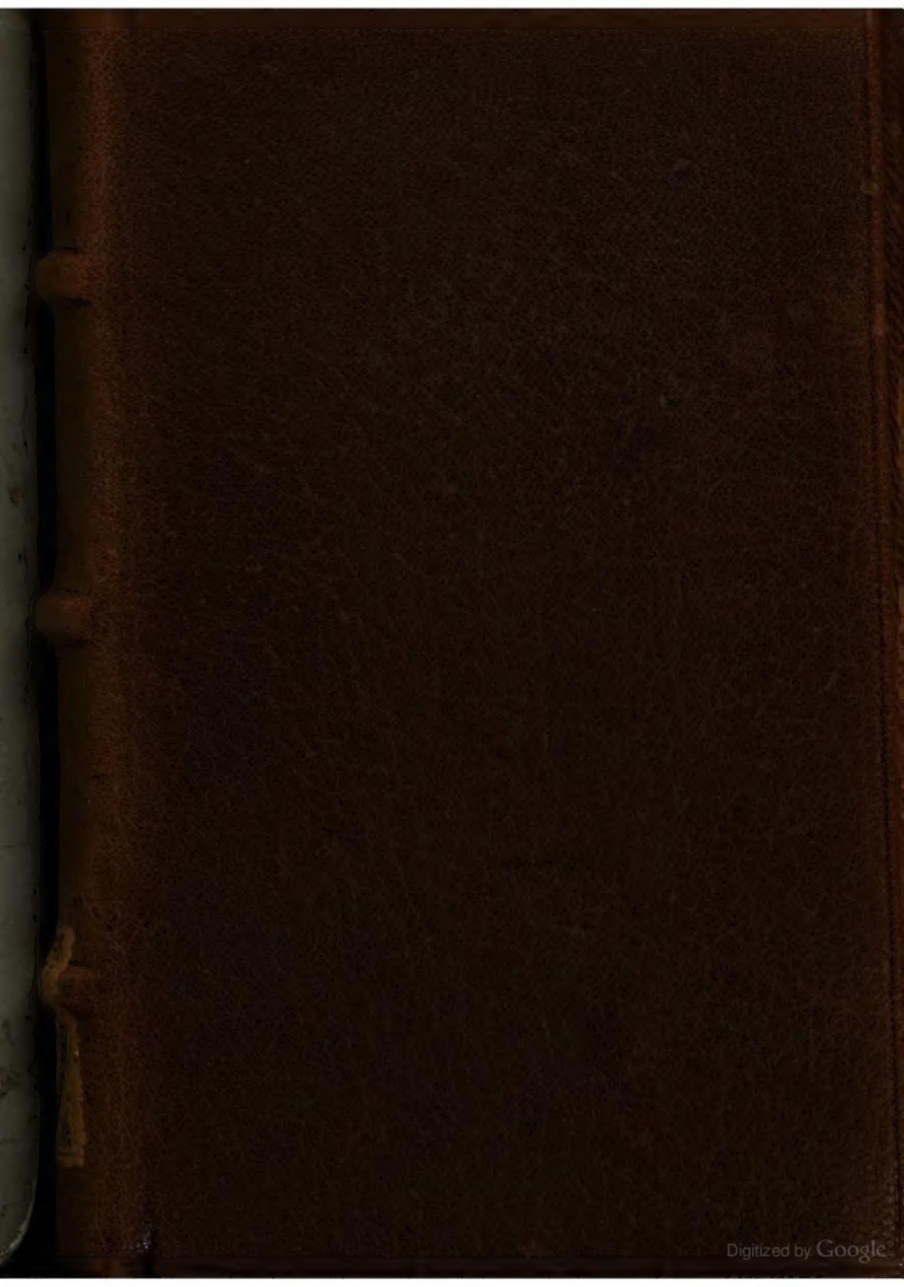

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
11 B
18

[illegible] QVAEDAM NOTATV DI-
gressionis in his [illegible] literarum [illegible] per illud [illegible] paginam [illegible] significati [illegible] hoc in libris de oratore ad Q. [illegible].

ANNOTAVIMUS QUAEDAM NOTATU DIGNISSIMA in his ordinem litterarum secuti at ubi .a. inueneris per illud primam paginam, per .b. autem secundã significari scias, in tergo uero totius uoluminis nonnulla nomina illustrium uirorum notabis, Et in primis hæc in libro de oratore ad Q. Fratrem notantur.

Sequitur index omniũ quæ pulchra sunt in libro de claris oratoribus.

FINIS.

LVCAS ROBIA LAVRENTIO SIGNIO. S.

EST hoc in lege positũ institutisq; naturæ suauissime Lau. ut nõ nobis ipsis tantum nascamur, sed nostros ortus partim amici, partim parentes, partim patria sibi uendicent, iiq; qui nemini prosunt ab aliis repellantur. Hanc legem philosophia mortales edocuit, necessitudo comprobauit, nemo bonus exhorruit. Hinc illud sanctissimum prouerbium natum, homo homini Deus, ꝙ maxime omnium cõmoda homini ad hoc suppeditentur. Hac ego salutari præceptione cõmotus, presertim natura nostra non repugnante reputans animo ſiquid prodesse hominibus possem, nihil inueni ubi magis nostri ingenii imbecillitas sufficeret, et unde non parua utilitas sequeretur, q̃ si codices corrigendiq; & emendandi curã suscipere͂, non ꝙ ingenium materiæ par esset, sed ꝙ nullum uideo laboris litterarii genus, ubi uiri docti magis magisq; operam suam gratificentur & præstent, libentiusq; tanq̃ Hercules cœlo, humeros suos summittant, q̃ huic uni in suum pristinum nitorem auctores restituendi arduæ quidem sed necessariæ curæ. Doctissimorũ ergo nostræ ætatis uerbis accensus, & eorum sententiis adiutus hæc Tullii de præceptis oratoriis, de copia dicendi, de studio eloquentiæ opuscula castigaui, & calcographorum opera typis excusa tuo nomini diuulganda inscripsi. Verum si= q̃d tenuitate ingenii nostri apud eruditas aures tuas nõ satis erudite sonuerit, eruditorum solertia, quos difficillimum quemq; locum consului, Ciceronis auctoritas, præceptorum quæ traduntur, utilitas, & dicendi maiestas sine dubio compensabit. De quibus quidem omnibus optimo

iure iudicare poteris, qui diuino quodã munere omni stu diorum genere delectaris, & Cicero cum primis tibi pla cet, quippe qui ad Quintiliani sententiam plurimum pro feceris, ut ad disciplinas et bonos mores natus esse uidea ris. Iuro enim persancte (absit omnis adulationis suspi= tio à qua natura abhorreo) me hactenus ex nostris iuue nibus comperisse neminem, qui maiore cognoscendi cupi ditate exardeat, qui studiis artium bonarum plus conce dat, q̃ tu. Quem cum propter bonas artes, tum propter op timos mores, et plurima in amicos officia, maxime autem in me, merito amo, ingenioq; tuo, & iucundissima consue= tudine, miraq; suauitate fruor. Nemo enim te mihi carior, nemo dulcior, nemo iucũdior, nemo cui magis omnia mea, qualiacunq;, deberi ꝑspiciã. Vtinã in posterũ detur locus, ubi aĩum erga te meum plenius aperiam, quod tam cito cõ tingere non posset, quin id sero contigisse mihi uideatur, Adeo impense cupio, ut meam in te ac tuos omnes uolun= tatem intelligas. Viue ualeq; multis sed in primis tibi tuis & mihi.

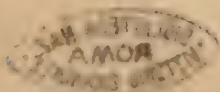
M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

C

COGITANTI MIHI SÆpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima repu. cum & honoribus et rerũ gestarũ gloria florerẽt, eũ uitæ cursum tenere potuerũt, ut uel in negotio sine periculo, uel in ocio cum dignitate esse possent. Ac nunc quidem mihi quoq; initium requiescendi, atq; aĩum ad utriusq; nostrum præclara studia referendi fore, iustum, et propè ab omnibus cõcessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerũ labor, & ambitionis occupatio decursu honorum ẽt ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationũ, & cõsiliorũ meorũ, cum graues cõmunium temporum, tum uarii nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & trãquillitatis plenissimus fore uidebatur, in eo maximæ molestiarũ, et turbulentissimæ tẽpestates extiterunt, neq; uero nobis cupiẽtibus, atq; optantibus fructus ocii datus est, ad eas artes, q̃bus à pueris dediti fuimus, celebrãdas, inter nosq́; recolendas. Nã prima ætate incidimus in ipsam ꝑturbationẽ disciplinæ ueteris, & consulatu deuenimus in mediũ rerũ oĩum certamen, atq; discrimẽ, et hoc tp̃s oẽ post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos à cõi peste depulsi, in nosmetipsos redũdarẽt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustiis tp̃is obsequar studiis nostris, et quãtum mihi uel fraus inimi

corum, uel causæ amicorum, uel resp. tribuet ocii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti, nam neq; authoritate quisquam apud me plus te ualere potest, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdā memoriæ nō sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod reqris, ut cognoscas, quæ uiri omniū eloquentissimi, clarissimiq́; senserint de omni rōne dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniam, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex cōmentariolis nostris inchoata, atq; rudia exciderūt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quē ex causis, quas diximus, tot tantisq; cōsecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiusq́; proferri, solesq́; nonnunquā hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hoīum artibus eloquētiam contineri statuam, tu aūt illam ab elegantia doctrinæ segregandā putes, & in quodam ingenii, atq; exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos hoīes, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendū esse uisum est, quid esset, cur plures in oībus artibus q̃ in dicendo admirabiles extitissent, ac quocūq; te aīo, & cogitatiōe cōuerteris, permultos excellentes in quoq; genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarū. Quis enim est, qui, si clarorū hominum scietiam rerum gestarū uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis aūt dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos penè īnumerabiles, in dicendo aūt excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrū memoria, atque

etiam maiorum extiterunt, cum boni perdiu nulli, uix, aūt singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate litterarum uersentur, magis hanc dicendi rōnem, quam cum imperatoris laude, aut cū boni senatoris prudentia cōparandā putet, cōuertat aīum, & ea ipsa artium genera circūspiciat, q̄q; in iis floruerint, quamq; multi, sic facillime quanta oratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neq;.n. te fugit laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quā φιλοσοφίαν græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari, in qua difficile est enumerare, quot uiri, quāta scientia, quantaq; in suis studiis uarietate, & copia fuerint, qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed oīa, quæcunq; eēnt, uel scientiæ peruestigatione, uel disserendi rōne comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerum, & q̄ recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, cōsecutus sit. Quis musicis? quis huic studio litterarū, quod profitentur ii, qui grāmatici uocantur, penitus se dedit, quin oēm illarū artium penè infinitā uim, & materiā, scientia, & cognitione cōprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus, ex oibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisq; uersati, minimā copiā poetarū egregiorum extitisse, atq; in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliqs excellens, si diligenter, & ex nostrorū, & græcorū copia cōparare uoles, multo tamē pauciores ora

tores, q̃ poetæ boni reperientur, quod hoc etiã mirabilius debet uideri, quia cæterarũ artium studia ferè recondi=tis, atq; abditis è fontibus hauriuntur, dicendi aũt omnis ratio in medio posita, cõmuni quodam in usu, atq; in homi num more, & sermone uersatur, ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorũ intelligentia, sensuq; disiunctũ, in dicendo aũt uitium uel maximũ sit à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõis sen=sus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici põt, aut plu-res cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatiõe, aut spe uberiore, aut premiis ad perdiscendum amplioribus cõmoueri, atq; ut omittam Græciam, quæ semper eloquẽ-tiæ princeps esse uoluit, atq; illas oĩum doctrinarum in=uentrices Athenas, in qbus summa dicendi uis, & inuen-ta est, & perfecta, in hac ipsa ciuitate profecto nulla unq̃ uehementius, q̃ eloquentiæ studia uiguerunt. Nã posteaq̃ imperio oĩum gentium constituto diuturnitas pacis ocium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens nõ sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui, neq; exercitationis ul-lam uim, neq; aliquod præceptum artis esse arbitraren=tur, tantum quantum ingenio, & cogitatione poterant con sequebantur. post aũt auditis oratoribus græcis, cogni=tisq; eorũ litteris, adhibitisq; doctoribus, incredibili quo dam nostri hoĩes dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in oĩ genere cau sarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio affe-ctus esset, adiungeretur usus frequens, qui oĩum magi=strorũ præcepta superaret. Erant aũt huic studio maxi=ma, quæ nũc quoq; sunt ꝓposita premia, uel ad gratiam,

uel ad opes, uel ad dignitatem, ingenia uero (ut multis re bus possumus iudicare) nostrorũ hoĩum multum cæteris hoĩbus oĩum gentium præstiterunt. Quibus de causis, qs non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporũ, ciui tatum, tam exiguum oratorum numerũ inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddã, q̃ hoĩes opinantur, & pluribus ex artibus, studiisq; collectum. Quis.n. aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hoĩum ingeniis, infinita causarũ uarietate, amplissimis eloquentiæ ꝓpositis premiis esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinẽ, ac difficultatem? Est.n. & scientia comprehendenda rerum plurimarũ, sine qua uerborũ uolubilitas inanis, atq; irridenda est, & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum, & omnes aĩorum motus, quos hoĩum generi rerum natura tribuit penitus pernoscendi, quod oĩs uis, ratioq; dicendi in eorũ, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodẽ oportet lepos quidã, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & respõdẽdi, & lacessendi subtili uenustate, atq; urbanitate coniũcta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis, neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nã quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est, quæ sola per se, ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat, in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione laborent, qs ignorat, quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? quid dicam de thesauro rerum omnium me

moria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiã si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnũ est, hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectãtur, neq; iis, aut præceptis, aut magistris, aut exercitatiõibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerũ magnarum, atq; artium sciẽtiam consecutus. etenim ex rerũ cognitione efflorescat, et redundet oportet oratio, quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanẽ quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neq; uero ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut iis putem licere nescire, quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunque sit ꝓposita, ab eo ornate, copioseq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur, & quod græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neq; in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris, dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse, non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, &

multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum, repetamq; non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata, non quo illa contemnam, quæ græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt, sed cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorũ, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusiq; tribunatus pro senatus authoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Thusculanum contulisse, uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in repu. socius, & summa cum Crasso familiaritate cõiunctus. exierant autem cum ipso Crasso duo adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum ple. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa repub. quam ob causam uenerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt, quo quidem sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidis-

set postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. Eo aũt omni sermone cõfecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti accubuissent, tolleretur oĩs illa superioris tristitia sermonis, eaq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, cõuiuium Thusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat, tum Scæuolam duobus spatiis, tribus ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandũ hũc locum patulis est diffusa ramis, q̃ illa, cuius umbram secutus est Socrates, quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse, & qđ ille durissimis pedibus fecit, ut se abiiceret in herba, atq; ita, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe cõcedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam, puluinosq; poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonẽ quendam de studio dicendi intulisse, qui cum ita esset exorsus, Nõ sibi cohortandum Sulpitiũ, & Cottam, sed magis utrũque collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut nõ æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neq; uero mihi quicq̃ inquit præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelit, unde autem uelit, deducere, hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, trãquillisq; ci=

uitatibus præcipue semp floruit, semperq; dominata est. Quid.n.est aut tam admirabile, q̃ ex infinita multitudine hoium existere unũ, qui id, quod oibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, q̃ sapientissimis sententiis, grauibusq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tam magnificum, q̃ populi motus, iudicum religiões, senatus grauitatem unius oratiõe conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, q̃ opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, q̃ tenere semper arma, qbus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, q̃ sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc.n. præstamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & qđ exprimere dicendo sensa possumus. Quãobrem quis hoc nõ iure miretur, summeq; in eo elaborandũ esse arbitretur, ut quo uno hoies maxime bestiis præstent, in hoc hoibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus, quæ uis alia potuit aut dispsos hoies unum in locum congregare, aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanũ cultum, ciuilemq; deducere, aut iam cõstitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, cõprehendã breui, sic enim statuo, perfecti oratoris moderatiõe, & sapientia non solũ ipsius dignitatẽ, sed & priuatorũ plurimorum, & uniuersæ Reipub. salutem maxime contineri. Quãobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atq; in id stu=

dium, in quo estis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reipu. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, Cætera inquit assentior Crasso, ne aut de C. Lælii soceri mei, aut de huius generi, aut arte, aut gloria detraham sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere. Vnum, quod ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: Alterũ, qđ remoto, foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in oĩ genere sermonis et humanitatis esse pfectum. Quis enim tibi hoc cõcesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum non prudentiũ consiliis compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq́; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille, aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorũ connubia cõiunxisse, aut finitimorum repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus, sed deinceps oĩa, non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata, sed ut reliqua prætermittam, omniũ mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissimos au

disse. Tiberium, & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaq̃ eloquens, & sæpe aliâs, & maxime censor saluti reipub. fuit, atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit, quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus. At uero eius filii diserti, & oĩbus uel naturæ, uel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquẽtia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna reip. salute præsumus? quid religiones, & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia? quæ iampridẽ in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur, num aut inuẽta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidẽ & S. Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicẽdo, & M. Aemilium Porcinam, & Gn. ipsum Carbonẽ, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili, & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse uersari, id nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisq; p̃essem, q aut interdicto tecum contenderẽt, aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteriq; in

suo genere physici, uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibus cum tibi iusto sacramento cótendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorũ greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotióibus, nihil de hominum moribus, nihil de rõne uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire cõuincerent, & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret academia, quæ quicquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum atq; interrogationum laqueis te irretitũ tenerẽt. Peripatetici aũt ẽt hæc ipsa, quæ propria oratorũ putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere, ac nõ solũ meliora sed ẽt multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, q̃ oẽs dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grãmaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidẽ societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo, satis id est magnũ, qđ potes præstare, ut in iudiciis ea cã, quacunq; tu dicis, melior, & probabilior eẽ uideatur, ut in cõcionibus, ut in sententiis dicendis ad persuadẽdũ tua plurimum ualeat oratio, deniq; ut prudẽtibus diserte stultis ẽt uere dicere uidearis, hoc amplius siquid poteris, nõ id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam ꝓpria nõ cõi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum inquit nescius Scæuola ista inter græcos dici, & disceptari solere, audiui.n. summos homines, cũ quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente academia, ut tpibus illis ferebatur, qđ eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines

obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominē omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copiosissimū, uigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus, multi erant præterea p̄clari in philosophia, et nobiles, à qbus oībus una penè repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatū, excludi ab oī doctrina, rerumq; maiorū scientia, ac tantū in iudicia, et & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi lōge omniū in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cū Carneade Gorgiā, quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur, uerbi.n. cōtrouersia tādiu torquet græculos homines contentionis cupidiores, q̄ ueritatis. Nam siquis hunc statuet esse oratorem, qui tantūmodo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loq. tamē huic ipsi multa tribuat, & cōcedat necesse est. neq;.n. sine multa ptractatiōe oīum rerū pu. neq; sine legū, moris, iuris scia, neq; natura hoīum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite pōt. q autē hæc cognouerit, sine quibus ne illa qdem minima in causis qs quam recte tueri pōt, qd huic abesse poterit de maximarum rerū scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui, quæro id ipsum, qui possit asseq sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, pcepta sint, extare non potest. Quamobrē si ornate locutus est, sicut fertur, et

mihi uidetur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit, ornatus uero ipse uerborũ oratoris putandus est, & si Plato de rebus à ciuilibus controuersiis remotissimis diuinitus est locutus, quod ego cõcedo, si item Aristoteles si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputauerunt, eloquẽtes, ut in dicẽdo suaues, atq; ornati fuerunt, sint hæ res, de qbus disputant, in aliis quibusdã studiis, oratio quidẽ ipsa propria est huius unius rõnis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus iisdẽ de rebus ieiune quosdã, & exiliter, ut eum quẽ acutissimũ ferunt Chrysippum, disputauisse, neq; ob eã rem philosophiæ nõ satis fecisse, quod nõ habuerit hãc dicendi ex arte alienã facultatẽ. Quid ergo interest? aut q discernes eorũ, quos noĩaui, ubertatẽ in dicendo, & copiam ab eorũ exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia nõ utuntur? Vnum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt propriã, cõpositam orationẽ, & ornatã, & artificio quodam, & expolitiõe distinctam. hæc autẽ oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut oĩum irrisione ludatur, qd est .n. tam furiosum, q̃ uerborũ uel optimorũ, atq; ornatissimorũ sonitus inanis nulla subiecta sentẽtia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunq; ex arte, quocunq; de genere, id orator, si tanq̃ clientis cãm didicerit, dicet melius, et ornatius, q̃ ille ipse eius rei inuentor, atq; artifex. Nam, siquis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atq; causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam, fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionẽ, sed tamen in iis ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui

stri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus, uel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere nõ poterit. Atqui totus hic locus philosophorũ putatur proprius, neq; orator me authore, unquam repugnabit, sed, cum illis cognitionem rerum cõcesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare, tractationem orationis, quæ sine illa sciẽtia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe idem dixi, oratio grauis & ornata, & hominũ sensibus, ac mẽtibus accõmodata. quibus de rebus Aristotelem, et Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide, ne hoc Scæuola totũ sit à me, nam ego, quæ sunt oratoris cum illis cõmunia, nõ mutuor ab illis, isti, quæ de his rebus disputant, oratorũ esse concedunt, itaq; cæteros libros artis isti suæ noĩe, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de cõcordia, de amicitia, de cõmuni ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum, clamabũt credo omnia gymnasia, atq; omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia ꝓpria, nihil omnino ad oratorem pertinere, quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causa disserãt, cum concessero, illud tamen oratori tribuã, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone di-

sputant, hic cum omni grauitate, & iucunditate explicet. hæc ego cum ipsis philosophis, tum Athenis disserebam. cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profecto, nisi ludos nũc faceret, huic nostro sermoni interesset, ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græci, si uolunt Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos, scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos, uel nostros decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse, nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorẽ plenum, atq; perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum cõfitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus cõceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum, quæro enim num possit aut contra imperatorẽ, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu; aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubẽdis, aut uetãdis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerũ ciuilium cognitione, & prudentia? nũ admouerĩ possit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflam-

mandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationũ, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicãtur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus, equidem non dubito, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarũ artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur, illustrare aũt oratiõe siqs istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neq; enim si Philonem illum architectum, qui Athẽniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, q̃ oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualiũ opere dicendum, num cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq; dixisset? neq; uero Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; usi sumus, tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Illud uerius, neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult, is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat cum quadã ẽt actionis dignita-

te. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita propo= sui quacunq; de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, cir cuncidat, atq; amputet, tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi, tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoue= rit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaq; re, multo oratorem melius, q̃ ipsos illos quorum eæ sunt artes, esse dicturũ. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronũcia= bit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, q̃ ipse ille scire ui= deatur. Sin de iure ciuili, tecũ cõicabit, teq; hoiem prudẽ tissimũ, et peritissimũ, in iis ipsis rebus, quas abs te didi= cerit, dicendi arte supabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit uisum (et si hæc quidem nosse debet orator) cũ Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit, hoc profecto efficiet, ut quãcunq; rem à quoq; cognoue= rit, de ea re multo dicat ornatius, q̃ ille ipse, unde cogno= rit. Sed, si me audierit, quoniam philosophia in tres par= tes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserẽdi sub tilitatem, in uitam, atq; mores, duo illa relinquamus, idq; largiamur inertiæ nostræ, tertium, uero quod semper ora toris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eẽ possit, relinquemus. Quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus, cætera, si non didicerit, ta men poterit, siquando uolet, ornare dicendo, cum erũt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, ho= minem ignarũ astrologiæ ornatissimis, atq; optimis uer

sibus Aratum de cœlo, stellisq; dixisse, si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum colophonium poetica quadam facultate non rustica scripsisse praeclare, quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certã causam, tempusq; cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac penè par, in hoc quidem certe propè idem, nullis ut terminis circũscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanq; illud quare Scæuola negasti te fuisse laturũ, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectũ esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quẽ fingo, meipsum esse arbitrarer, sed ut solebat. C. Lucilius sæpe dicere homo tibi subiratus, mihi propter eã ipsam causam minus, q̃ uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, et perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus, qbus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atq; extat utrum simus earũ rerum rudès, an didicerimus, ut qui pila ludunt, nõ utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant, & qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est, sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omni=

bus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor inquit tecum Crasse amplius, id enim ipsum, quod cõtra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego uellē, non esse oratoris, concederes, & ea ipsa nescio quomō rursus detorqueres, atq; oratori propria traderes. Hæc cum ego prætor Rhodū ue nissem, & cū summo illo doctore istius disciplinæ Apollo nio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, ut solebat philosophiam, atq; contempsit, multaq; non tam grauiter dixit, q̃ facete, tua autē fuit oratio eius modi, non ut ullam artem, doctrinam ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres, quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq; si ad eas fa= cultates istam ornatissime orationis adiunxerit, non pos= sum dicere eum non egregiū quendam hoīem, atq; miran dum fore, sed is, si quis esset, aut si etiam unquā fuisset, aut uero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo iudi cio, & omniū uix ullam cæteris oratoribus (pace horū di xerim) laudem reliquisti. Verū si tibi ipsi nihil deest, qđ in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias, neq; eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es, uideamus, ne plus ei tribuas, q̃ res, & ueritas ipsa con cedat. Hic Crassus, Memento inquit me nō de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, q̃ ad cognoscen dum uenimus quos in foro, quos in ambitione, quos in re pub. quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, q̃ possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiam si ingeniū, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, &

hercule etiam studium illud dicendi acerrimũ defuit, q̃d censes, si ad alicuius ingenium uel maius, illa, quæ ego nõ attingi, accesserint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi inquit ista Crasse, quæ dicis, nec dubito, quin multo locupletior in dicẽdo futurus sit, siquis omnium rerum, atq; artium rationem, naturamq; comprehenderit. Sed primum id difficile factu est, præsertim in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus, deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo antè dixisti, quamuis illi ornate, & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est uerborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori, Nanq; egomet, qui serò, ac leuiter græcas literas attigissem, tamen, cum proconsul in Ciliciam proficiscens, Athenas uenissem, cõplures tum ibi dies sum ꝓpter nauigandi difficultatem cõmoratus, sed cum quotidie mecum haberẽ homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumq; hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te solere uersari, pro se quisq; eorum, quantum quisq; poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata, oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem atque ipsam eloquentiam, quod ex benedicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem, & qui unã uirtutem haberet, omneis habere, easq;

ipsas esse inter se æquales, & pares, ita qui esset eloquẽs, eum uirtutes omnes habere, atq; esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædã, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur, nõ quo aperiret sententiam suã (hic enim mos erat patrius academiæ aduersari semper oĩbus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neq; posse quẽq̃ facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses in repu. causisq; uersati, in qbus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus, qui, cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarũ, excitabatur homo promptus ab homine, abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerũ, & copia. Omneis enim partes illius ipsius prudentiæ petẽdas esse à philosophia docebat, neq; ea, quæ statuerẽtur in repu. de diis immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerũ maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de proœmiis, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri. de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmãdis hominum moribus, litera in eorũ libris nulla inueniretur. Ipsa uero præcepta

ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modo eos illius ex=
pertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hãc qui
dem ipſam dicendi rationem, ac uiam noſſe. Caput enim
eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret,
talis, qualem ſeipſe optaret, uideretur. id fieri uitæ digni
tate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis
reliquiſſent, & uti qui audirent, ſic afficerentur animis,
ut eos affici uellet orator, quod item fieri nullo modo poſ-
ſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominũ men
tes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq;
partem mouerẽtur. hæc autem eſſe penitus in media phi
loſophia retruſa, atq; abdita, quæ iſti rhetores ne primo
ribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exem=
plis magis, quàm argumentis conabatur refellere, memo=
riter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare
ſcripta pronuntians, docebat illum in animis uel iudicũ,
uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non
fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ ne=
garet ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Huic re
ſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam pruden
tiam ſummamq; uim habuiſſe dicendi, ſed ſiue ille hoc in
genio potuiſſet, ſiue id, quod conſtaret, Platonis ſtudioſus
audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti doce
rent, eſſe querendum. Sæpe etiam in eam partem ferebã-
tur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe di=
cendi, idq; cum argumentis docuerat, qđ ita nati eſſemus,
ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare iis, à quibus eſſet
petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, &
rem geſtã exponere, & id quod intenderemus cõfirmare,
& id, quod cõtra diceretur, refellere & ad extremũ de=

precari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas, & quod consuetudo, exercitatioq́; & intelligendi prudentiam acueret, & eloquēdi celeritatem incitaret, Tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primum quasi dedita opera neminem scriptorē artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usq; à Corace nescio quo, & Thysia, quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret, eloquentissimos aūt homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdā nominabat, in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa nō didicissem, & tamē (ut ipse dicebat) possem aliq̄d in dicendo, ꝓferebat. quorum ego illi alterū facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero aūt me illudi ab eo, aut etiā ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusq́; perspectis, & in unū exitum spectātibus, & nūq̄ fallētibus rebus cōtineretur. Hæc aūt oīa, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta, cum & dicerētur ab iis, qui ea oīa non planè tenerent, & audirētur ab iis, q̄bus non scientia esset tradenda, sed exigui tpis, aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur, neq; artificium ullum esse dicendi, neq; quenq̄ posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat ingeniū tuū Crasse uehementer admirās, me sibi perfacilē in audiendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq́; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodā in libello, qui me imprudēte, & inuito excidit, et peruenit

in manus hominũ, disertos me cognosse nõnullos, eloquentem adhuc neminem, q̃d eũ statuebam disertum, qui posset satis acute, atq; dilucide apud mediocres hoĩes ex cõmuni quadam hoĩum opinione mirabiliter dicere, eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificẽtius augere posset, atq; ornare, quæ uellet, omneisq; oĩum rerum, quæ ad dicẽdum pertinerent, fonteis animo, ac memoria cõtineret. Id si est difficile nobis, qui ante, q̃ ad discendum ingressi simus, obruimur ambitione, & foro sit tamen in re positũ. atq; natura. Ego. n. quantũ auguror cõiectura, quantaq; ingenia in nostris hoĩbus esse uideo, nõ despero fore aliquem aliquãdo, qui & studio acriore, q̃ nos sumus, atq; fuimus, & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore, atq; industria superiore, cũ se ad audiendũ, legendũ, scribendumq; maiore opera dederit, existat talis orator, qualem quærimus, qui iure non solũ disertus, sed etiã eloquẽs dici possit, qui tamẽ mea sentẽtia, aut hic est iam Crassus, aut siqs pari fuerit ingenio, pluraq;, q̃ hic & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis. n. huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus aliis loqueremini, tamẽ nos aliqd ex sermone uestro memoria dignũ excipere possemus, ut uero penitus in eã ipsam totius huius uel studii, uel artificii, uel facultatis disputationẽ penè intimã perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero ẽt amore, cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquã

elicere potui de ui, ac ratione dicendi, cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem, quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctãti, aut quærẽti aliquid defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ueniã, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi subtiliter prosequamini. Quod q̃dem, si erit à uobis impetratum magnam habebo Crasse huic palæstræ, & Thusculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero inquit Sulpiti rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere, nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse, tute paulo ante dixisti, quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quo tuo studio rectissimo, atq; optimo non obsequi uellem, præsertim, cũ te unum ex omnibus ad dicendũ maxime natum, aptumq́; cognossem, sed mehercule istius disputationis insolentia, atq; earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus, de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, demiserimus. De his credo rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poteroq́;. Tum ille, Nanq; quod tu nõ poteris, aut nescies quis nostrum tã impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi

liceat negare posse, quod nõ potero, & fateri nescire, quod nesciam, liceat inquit Crassus uestro arbitratu percunctemini. atqui inquit Sulpitius hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quærimus, existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos inquit Crassus, tanq̃ alicui græculo otioso, & loquaci, et fortasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbĩtratu loquar ponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, nõ semper irrisisse potius eorũ hoĩum ĩpudentiã, qui, cũ in schola assedissent, ex magna hoĩum frequentia dicere auderent si quis quid quæreret. qđ primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnũ quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad oĩa, de quibus quisq; audire uellet, esse paratum denũtiaret. Postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodieq; faciũt, ut nulla sit res neq; tãta, neq; tam improuisa, neq; tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteãtur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de iis rebus audire uelle, adduxissem huc græcum aliquẽ, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonẽ adolescentem iam huic studio deditum summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimũ, peripateticus Staseas homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu inq̃t mihi Mutius Staseam, quem peripateticum narras? gerẽdus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neq; ex scholis cantilenam requirũt, sed ex hoĩe oĩum sapientissimo, atq; eloquentissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maxi-

mis causis, & in hoc domicilio imperii, & gloriæ sit consilio, linguaq; princeps, cuius uestigia qui persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum, tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis, qua nũc te uti uel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. Ego uero inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam dicere, ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse cõtẽtionẽ inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nã si ars definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq; comprehensis, non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. Sũt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forẽsis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis definita, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse uideo) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda, uerum intelligẽdum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quod neq; ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem uim di-

cendi in arte ponerent, neq; rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse Crasse facturũ, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plusquam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petamq; à uobis inquit, ne has meas ineptias efferatis, quanquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atq; ex forensi usu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear, non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehẽsando dimittere à me Scaeuolam, cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum, id erat petere blandius, quod nisi inepte fieret, bene nõ posset fieri, hunc aũt esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime uellẽ, quẽ quidem nũc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, q̃ de dicẽdo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse inquit Mutius, istam. n. culpã, quam ueteris, ego praestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primũ, atq; ingeniũ ad dicẽdum uim afferre maximam, neq; uero istis, de q̃bus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rõnem dicẽdi, & uiam, sed naturã defuisse. Nam & animi, atq; ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq; sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni, et si quis est, qui haec putet arte accipi posse, quod falsum est (praeclare enim se res habeat, si haec accendi, aut commoueri arte possint, inseri quidem, & donari ab arte non possunt, oĩa sunt enim

illa dona naturæ) quid de illis dicã, quæ certe cũ ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, cõfirmatio quædã, & figura totius oris, & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit, neq; enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamẽ, & corrigi posse, sed sunt quidam, aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atq; agrestes, ut etiam si ingeniis, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in hisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnũ quiddam est onus, atq; munus suscipere, atq; profiteri, se esse omnibus silentibus unũ maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendũ. adest enim ferè nemo, q̃n acutius, atq; acrius uitia iudicet, quàm ea laudet quæ recta uideat, ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt, obruit. Neq; hæc in eã sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cœlio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quãcunq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem meum Q. Varium uastum hominem, atq; fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunq; habet, magnã esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitiis orator, atq; omni laude cumulatus. neq; enim, si multitudo litium, si uarietas causarum si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus,

icciro nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaq; in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, q̃ diligenter & quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites, neq; controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos pteti. Est igitur oratori diligenter prouidendum non uti illis satisfaciat, quibus necesse est, sed ut iis ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiã quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atq; ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidẽtur, tametsi id accidere non potest, ut enim quisq; optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis, hominumq; pertimescit, qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominũ auribus efficere, atq; edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur, non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uero nõ pudet (id quod in plerisq; uideo) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atq; omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium. Quinto Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit simul, ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes as=

sensi significare inter sese, & colloqui cœperunt, fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnã esset, cur ut in quoq; oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inueniebam duas. unam quod intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus nõ satis ex sententia euentum dicendi procedere, ita non iniuria quotiensciinq; dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tũ accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo, cæterarum homines artium spectari, et probari siquando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id quod scirent, putantur, noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, siquod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur, stultitia autem excusationem non habet, quia nemo uidetur aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur, & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior, inquit eo uel maxi-

me probaui summũ illum doctorem Alabãdensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatq;, & ad quancunque artem putabat esse aptum ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis tãtummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, siquis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire, non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore probari nõ possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem, non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset uitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaq;, ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriã laudem dirigamus, uideris' ne, q̃ nihil ab eo, nisi ꝑfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti oẽs

moueat, atque delectet? Itaque hoc iamdiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter, mihi enim uolo ignosci, cæteris ipse non ignosco, nam qui non potest, qui uitiose facit, quem deniq; non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur inquit Sulpitius me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco hæc exposui omnia, nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam, & quanquam in utroq; uestrum summum esse ingenium, studiumq; perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant modice, & scienter utantur, et ut ne dedeceat, id enim est maxime uitandū, & de hoc uno minime est facile præcipere, nō mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis decere, quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero inquit

Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniã retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquẽtia contenti sumus, idq; ex te quærimus, ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es. quoniam quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes?

Tum Crassus arridens. Quid censes inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur, neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos, quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas ferat, deducatq;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius. O diem Cotta nobis inquit, optatum, quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. atqui arbitror Sulpiti, cum audieris non tam te hæc admiraturum, quæ di=

xero, quàm existimaturum tum, cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestrâ dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo me ista omnium communia & contrita praecepta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate, deinde esse omnem orationem, aut de infinitae rei quaestione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. in utraque autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit, aut si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine uocetur, aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse uideatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita ut à sententia scriptum dissideat. his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria. sed causarum quae sint à communi quaestione seiunctae, partim in iudiciis uersari, partim in deliberationibus, esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur; certosq; esse locos, quibus in iudiciis uteremur, in quibus aequitas quaeritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus, alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque

disponere, tum ea denique uestire, atque ornare oratione, post memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate, & uenustate. Etiam illa cognoram, & acceperam ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam, postea controuersiam constituendam, tum id, quod nos intenderemus, confirmandum, post, quæ contra dicerentur, refellenda. extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent amplificanda, & augenda, quæq; essent pro aduersariis infirmanda, atq; frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur, deinde, ut planè, & dilucide tum ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore, singularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent, naturæ tamen his ipsis artem adhiberi uideram, nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. in his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur, quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse. sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. quod tamen ut ante dixi, non eiicio. Est enim etiamsi minus necessarium ad benedicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædã suscipienda uo

bis est, quanq̃ uos quidẽ iampridem estis in cursu, sed iis, qui ingrediuntur ad studium quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam inquit Sulpitius nosse uolumus, attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoq; non inaudita, uerum illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate, sed pleriq; in hoc uocẽ modo, neq; eam scienter, & uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborũq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant efficere solere. uere enim etiam illud dicitur, peruerse dicere homines, peruerse dicendo facillime consequi. Quãobrẽ in istis ipsis exercitatiõibus, & si utile est etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius sumpto spatio ad cogitandum paratius, atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni laboris quem pleriq; fugimus) quã plurimum scribere, Stilus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister, neq; iniuria, nam si subitam & fortuitam orationẽ commentatio, & cogitatio facile uincit, hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenii cuiusdam, atq; prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omniq; acie ingenii contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt, oẽsq; sententiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis, maximeq; illustria

sub acumen stili subeant, & succedant necesse est, tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborũ perficiatur in scribendo, nõ poetico, sed quodã oratorio numero, & modo. Hæc sũt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiamsi uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur, & qui à scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur, atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum intermisso impetu, pu'suq; remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, & ui concitata. In quotidianis autem cogitatiõibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse, uti sciebam, ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis aliis quammaxime possem lectis pronunciarem, sed post animaduerti hoc esse in hoc uitii, quod ea uerba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæq; essent ornatissima, atque optima occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem, aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem, ita si iisdem uerbis uterer, nihil prodesse, si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti cõsuescerem. Postea mihi placuit, eóq; sum usus adole-

sæns ut summorum oratorum græcas orationes explicà= rem, quibus lectis, hoc assequebar, ut cum ea, quæ legerē græce, latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent ido= nea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius lin guæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris, quibus in rebus habenda est ratio diligen ter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. Intuen= di nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatē= q; ueniamus. Exercēda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quàmplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atq; in ea exercitatiōe nō sanè mihi displicet adhibere, si cōsue ris etiam istam locorum, simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac do= mestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem, subeundus usus omnium, & periclitandæ uires ingenii, & illa commentatio inclusa in ueritatis lucem proferen= da est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omniū bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpre tandi, corrigendi, uituperandi, refellendi, disputandumq; de omni re in contrarias partes, & qcquid erit in quaq; re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicen dum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, perci= pienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera pactiones, cā imperii cogno scenda est, libādus est etiam ex omni genere urbanitatis

facetiarum quidam lepos, quo tanq̃ sale perspergatur oĩs oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, si quemcunq; patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum, sed quanquam satis iis, qui aderãt, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur, tamen sentiebant celerius esse, multo, q̃ ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est Cotta inquit, quid tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule inquit ipsum attendo, tantus enim cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius uim, & incitationẽ aspexerim, uestigia, ingressumq; uix uiderim, & tanquã in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis, sic mõ in oratione Crassi diuitias ac ornamẽta eius ingenii per quædã inuolucra, atq; integumẽta prospexi, sed ea cũ cõtemplari cuperẽ, uix aspiciendi potestas fuit, ita neq; hoc possum dicere, me oĩo ignorare quid possideat, neq; planè nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem inquit Scæuola, quod faceres, si in aliquam domũ plenam ornamẽtorũ in uillã uenisses si ea seposita, ut dicis, essent, tuq; ualde spectandi cupidus esses, nõ dubitares rogare dominũ, ut proferri iuberet præsertim si esset familiaris, similiter nunc petes à Crasso, ut eã copiam ornamentorũ suorũ, quam cõstructam uno in loco quasi p transennã prætereũtes, strictim aspeximus, in lucẽ proferat, et suo qcq; loco collocet. Ego uero inquit Cotta à te peto Scæuola, me. n. & hunc

Sulpitium impedit pudor ab homine omnium grauissimo qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorũ elementa uideantur exqrere. sed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctauit, et perangusta refersit in oratiõe sua, dilatet nobis, atq; explicet. Ego meheracle inquit Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebam, q̃ mea, neq;.n. tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector, nũc uero Crasse mea quoq; etiã causa rogo, ut quoniã tantũ habemus otii, quãtum iamdiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. formã.n. totius negotii opinione maiorem, melioremq; uideo, quã uehementer ꝓbo. Enim uero inquit Crassus, mirari satis nõ queo etiã te hæc Scæuola desiderare, quæ neq; ego teneo uti ii, qui docent, neq; sunt eius generis, ut si optime tenerẽ, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu inquit ille si de istis comunibus, & peruagatis uix huic ætati audiendũ putas, etiã ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti: de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hoium mentes & incitantur, & reprimuntur, de historia, de antiquitate, de administratione reipu. denique de nostro ipso iure ciuili, hanc enim ego omnem scientiam et copiam rerum in tua prudentia sciebã inesse, in oratoris uero instrumento tam lautam supellectilem nunquam uideram. Potes igitur inquit Crassus (ut alia omittam innumerabilia & immensa, & ad ipsum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, et ridens, & stomachans Scæuola, cũ Hypseus maxima uoce plurimis uer-

bis, à M. Crasso prætore contenderet, ut ei quem defende bat, causa cadere liceret, Cn. aũt Octauius homo consularis non minus lõga oratiõe recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, ꝑ quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni molestia, stultitia aduersarii liberaretur. Ego uero istos inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modo oratoris noĩe, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui nõ defuit illis patronis inquit Crassus, eloquentia, neq; dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agendo petebat, q̃ quantum lex in XII. tabulis permiserat, quod cum impetrasset, causa caderet, alter iniquum putabat, plus secum agi, q̃ quod esset in actione, neq; intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? nonne nobis in tribunali Q. Pompeii prætoris urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorũ postulabat? ut illi, unde peteretur uetus, atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset, quod petitoris cã comparatum esse non intelligebat, ut si ille inficiator, ꝓbasset iudici ante petitam esse pecuniam, q̃ esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptiõe excluderetur, quod ea res in iudicium antea non uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, q̃ eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum cõtrouersias, causasq; tueatur, laborãtibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi, ut aliis miserãdus, aliis irridendus esse uideatur? Equidem propinquũ nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc ferendum, & laudandum puto, quod cum Scæuolæ frater

esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset, quod quidē hic, qui mecū consul fuit, filius eius est consecutus, neq; se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? non'ne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tēpora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximā potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iādudū loquor, quod adest uir in dicendo summus, quem ego unū oratorem maxime admiror, sed tamē idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ uoluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam, quid de quaq; re sentiam. Antonii incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina uis ingenii, uidetur etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atq; defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur, iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uersentur, cū omnino, quid suum, quid alienum, quare denique ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est

in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiã maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipiare aduersarii stipulatiuncula, et cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur, ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in euxino ponto argonautarum nauem gubernarit. Quid si ne paruæ quidẽ causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius uenisset, & pater eius re credita testamentum mutasset, & quem ei uisum esset, fecisset hæredem, essetq; ipse mortuus, res delata est ad centumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili, posset'ne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripsisset noĩatum. Quid qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cũ Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem hoĩs hæreditatem, gente, ad se rediisse dicerent, non'ne in ea cã fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romã in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronũ applicuisset, intestatoq; esset mortuus, non'ne in ea cã ius applicationis obscurum sanè, & ignotum patefactum in iudicio,

atq; illustratum est à patrono? Quid nuper, cum ego. C. Sergi Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, non'ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cũ enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidisset, neq; seruire quandam earum ædiũ partem in mãcipii lege dixisset, defendebamus, quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius homo neq; meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrẽs, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio uenderet, in mancipio lumina uti tum essent, ita recepit, Fusius autem simulatq; ædificari cœptum est, in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis esset procul, mutata lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatiõe defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus homo oĩum et disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atq; ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamẽtorum iura defenderet, negaretq; nisi posthumus, & natus, & ante q̃ in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse non posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus, ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres, num destitit uterq; nostrũ

in ea causa,

in ea cã, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarũ amplissimarum, quæ sunt innumerabilia, Capitis nostri sæpe potest accidere, ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum nobilissimum, atq; optimum uirum, ac consularem, cum propter inuidiam numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumq; illi nõ recepissent, posteaq; Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset. P. Rutilius. M. filius Tribunus Ple. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim, cum hæc non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret. Similiq; in genere inferiore ordine, siquis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset, quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non'ne ex iure ciuili potest esse contentio? cũ quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæq; alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusq; esset intestato, & ex utraque fi-

lius natus esset, mediocris'ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum alacri, & propto ore, ac uultu huc, atq; illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, non'ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segniciem hominum, atque inertiam. Nã, si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed ò Dii immortales non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri, quod quidem certis de causis à plerisq; aliter existimatur, primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt, deinde posteaquã est editum expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent, nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars non dum sit, artem efficere possit. hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius, sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, &

dissipata quondam fuerunt, ut in musicis numeri, & uoces, & modi. In geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines. In astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderum. In grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus, in hac deniq; ipsa ratione dicēdi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædā extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atq; usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerū, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui simileis communione quadam, specie autem differenteis, duas, aut plures cōplectitur partes. Partes aūt sunt, quæ generibus iis, ex qbus emanant, subiiciuntur. Omniaq;, quæ sunt uel generū, uel partiū nomina, definitionibus. quā uim habeant, est exprimendum. Est.n. definitio earum rerū, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circūscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerē, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem, nunc complectar, quod ꝓposui, breui. Si.n. aut mihi facere licuerit, quod iādiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primū omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt, deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat, tum propriā cuiusque uim definitione declaret, perfectā artem iuris ciuilis habebitis, magis

magnam, atque uberem: quàm difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undiq;, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non'ne uidetis equitem Romanum hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecũ uixit, semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc discesseris, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atq; in foro, neque ita multis literis, aut, uoluminibus magnis cõtinentur, eadẽ enim sunt elata primum à pluribus, deinde paucis cõmutatis uerbis ẽt ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius accedit uero quo facilius percipi, cognosciq; ius ciuile possit (quod minime pleriq; arbitrãtur) mira quædã in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siquẽ aliena studia delectant, plurima est & in omni iure ciuili, & in põtificũ libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & uerborũ prisca uetustas cognoscitur, & actionũ genera quædam maiorũ consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur, quã Scæuola nõ putat oratoris esse propriam, sed cuiusdã ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus XII tabulis contineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicã audacius, hosce habet fontes omnium disputationum suarũ, qui iure ciuili, & legibus continentur, ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cũ uerus, iustus, atq; honestus labor honoribus, præmiis, atq; splẽdore decoratur, uitia aũt hominum, atq; fraudes,

damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exiliis, morte mulctantur. & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed authoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere oẽs cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremãt omnes licet, dicam quod sentio, bibliothecas meherculè omnium philosophorũ unus mihi uidetur XII tabularũ libellus, siquis legum fontes, & capita uiderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapiẽtissimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperii, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet, uel quia est patria parens omnium nostrum, uel quia tanta sapiẽtia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & uoluptatem, quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cũ illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges cõferre uolueritis. Incredibile est enim, q̃ sit omne ius ciuile præter hoc nostrum incõditum, ac penè ridiculum; de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime græcis antepono. His ego de causis dixeram Scæuola, iis, q perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionẽ esse necessariam. Iam uero ipsa per sese q̃tum afferat iis qui ei

præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbēt in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur, sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisq; & clarissimus uir, ut ille, qui ꝓpter hāc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est.
Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus.
Multiq; præterea, qui cum ingenio sibi authore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo iure authoritate plus etiam, quàm ipso ingenio ualerēt. Senectuti uero celebrandæ, & ornandæ, quod honestius pōt esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentum senectutis, ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ab solitudine domū meam uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant.
Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.
Est enim sine dubio domus Iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutii ianua, & uestibulum, quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hoīum splendore celebratur. Iam uero illa nō longā orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoq;

iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperii, tum monimenta rerum gestarũ, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nã ut in rerum priuatarum causis, atq; iudiciis depromẽda sæpe oratio est ex iure ciuili, & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorũ, concionum senatus, oĩs hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ reipu. ratio, ac scientia, tanq̃ aliqua materies iis oratoribus, qui uersantur in repu. subiecta esse debẽt. Nõ enim causidicum nescio quem, neq; proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, nõ partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur, deinde qui possit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hostiũ tela uersari, tum qui scelus, fraudemq; nocentis possit dicendo subiicere odio ciuium, suppliciiq; cõstringere, idemq; ingenii præsidio innocentiam iudiciorũ pœna liberare, idemq; languentem, labentemq; populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare, qui deniq; quencũq; in animis hoĩum motum res, & cã postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim siquis existimat aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, uehementer errat, neq; solum inscientiam meam, sed ne rerum quidẽ magnitudinẽ perspicit. Equidem uobis, quoniã ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda, non ut ipse dux essem,

quod & infinitum est, & nõ necessariũ, sed ut cõmonstra rem tantum uiam, & , ut fieri solet, digitum ad fontes intẽ derem. Mihi uero inquit Mutius satis superq; abs te ui detur istorum studiis, si modo sunt studiosi esse factũ. nã ut Socratem illũ solitum aiunt dicere, perfectũ sibi opus esse, siquis satis esset concitatus cohortatione sua ad studiũ cognoscendæ, percipiẽdæq; uirtutis, quibus. n. id persuasum esse, ut nihil mallent se esse, q̃ bonos uiros, iis reliquã facilem esse doctrinam, sic ego intelligo si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuaq; patefacta. Nobis uero inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perq; iucunda, sed pauca etiã requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non cõtemnere, & didicisse confiterere, ea si paulo latius dixeris, expleris oẽm expectationẽ diuturni desiderii nostri. nã nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnũ, sed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si inquit Crassus, quoniã ego quo facilius uos apud me tenerem, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, q̃ aut cõsuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neq; adhuc ꝓtulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicẽdi mysteria enuntiet? Vt uidetur inquit Sulpitius. nam Antonio dicente etiã quid tu intelligas sentiemus. Peto igitur inquit Crassus à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas quid iis de rebus, quas à te quærĩ uides, sentias. Deprehensum equidem me inquit Anto=

nius, planè uideo, atq; sentio, non solum quod ea requirũtur à me, quorum sum ignarus, atq; insolens, sed q̃a quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedã; id me nunc isti uitare non sinunt, uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. neq; enim sum de arte dicturus, quam nunq̃ didici, sed de mea consuetudine, ipsaq; illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata, quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabũtur, uestrã iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem, meam facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus nõ grauate respõdero. Tum Crassus, Perge modo inquit Antoni, nullum est enim periculum ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uero inquit pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne uagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligẽt. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator, qui cum esset constitutus administrator belli gerendi, tum ad iungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrãdi, quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse impe-

ratores dicerem, uterer'q; exemplis Africanorum, & Maximorum, Epaminundam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempu. moderandam usum, & sciētiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo. Qui quibus rebus utilitas reipu. pararetur, augereturq;, teneret, iis'q; uteretur, hunc reipu. rectorem, & consilii publici authorem esse habendum, prædicarem'q; Publium Lentulū principem illum, & Tiberium Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam Iurisconsultus uere nominaretur, eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset, & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium. P. Mutium nominarem. Atque ut iam ad leuiora artium studia ueniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisq; profiteatur, & quo nō amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atq; humanarum uim, naturam, causas'q; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac noīe, atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiēdum iucundis, & sententiis ad probandū accōmodatis uti

possit in causis forensibus, atq; communibus, hunc ego ap
pello oratorem, eumq; esse prætere a instructum uoce, &
actione & lepore quodā uolo. Crassus uero mihi noster
uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed
ingenii sui finibus immensis penè describere. nā & ciuita
tum regendarum oratori gubernacula sentētia sua tradi
dit, in quo per mihi mirū uisum est Scæuola te hoc illi con
cedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter, impoliteq; di-
cēti maximis sit de rebus assensus, M. uero Scaurus, quē
non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. sci-
tissimus si audierit hanc authoritatem grauitatis, & cō-
silii sui uindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriā
esse dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatem no
stram uultu ipso, aspectuq; conterreat, qui quanq̃ est in
dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum
magnarum, magis, q̃ dicendi arte nititur. Neq; uero si qs
utrunq; pōt, aut ille consilii publici author, ac senator bo-
nus, ob eam ipsam causam orator est, aut hic disertus, aut
eloquens si est idem in procuratione ciuitatis egregius, ali
quam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter
se distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ, atq; seiun-
ctæ, neq; eadem ratione, ac uia M. Cato. P. Africanus.
Q. Metellus. C. Lælius, qui oēs eloquētes fuerūt, orationē
suam, & reipub. dignitatem exornabant: neque enim est
interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atq;
more, ut singulis hoībus ne amplius, quàm singulas ar-
tes nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis
Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps
consilii publici fuit, iccirco eiusdem hoīs, atq; artis utraq;
facultas existimanda est. nec si Publius Crassus idē fuit

eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. nam si quisq; ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoq; artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur. licet ista ratiõe dicamus pila bene, et duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunq; eorũ P. Mutius optime fecerit, eademq; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς graeci noĩant, iidem poetae quoniã Empedocles physicus egregium poema fecerit. at hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sunt propria sua esse, atq; à se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quod Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet, omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atq; nuda, sed aspersa, atq; distincta multarum rerum iucũda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa aĩo, & cogitatiõe, multa etiam legendo percurrisse, neq; ea ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tyronem, ac rudẽ, nec peregrinum, atq; hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tragoediis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor, quod ita dixisti neminem posse, eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicẽdo, aut inflãmatas restinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur, nisi qui rerum omniũ naturam, mores hominũ, atq; rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipienda, quo in studio hoium quoq; ingeniosissimorũ otiosissimorũ totas aetates

uidemus esse contritas, quorum ego copiam, magnitudinemq; cognitionis, atq; artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror, nobis tamen, qui in hoc populo, foroq; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hoĩum moribus. Quis enim unq̃ orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eã causam, quod nesciret, quod eẽt iracũdia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis cum cæteros animorũ motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atq; agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui ꝑtim omnino motus negant in animis ullos esse debere, q̃q; eos in iudicum mentibus concitent scelus eos nefarium facere, partim qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatẽ uitæ ꝓpius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putãtur in communi uitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugẽda, multo maiora, et acerbiora uerbis facit. itemq; ea, quæ uulgo expetenda, atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat, atq; ornat, neq; uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut etiam si ualde probent ingenium, oratoris sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant, sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq; pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neq; exquirat oratione, summum illud bonum in animo'ne sit, an in corpore? uirtute, an uoluptate definiatur? an hæc inter se iungi, copularíq; possint? an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi ꝓssit? quarum rerum fateor magnam, multiplicemq; esse di-

sciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. Sed aliud quiddam longe aliud Crasse quærimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuq; callido, q sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iiq; homines, quibus aliqd dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiãt, opinentur, expectẽt. Teneat oportet uenas cuiusq; generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mẽtes, sensusq; degustet. Philosophorum aũt libros reseruet sibi ad huiuscemodi thusculani requiem, atque otium, ne si= quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, usque eo illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quodsi ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorũ, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri, nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis, qui= bus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in qbus, ut illi aiunt, uir fortis esse nõ potest, omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse, seruire uero non modo te, sed uniuersum senatũ, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire istis au= thoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate comple= cteris? quæ & semper, & sola libera est, quæq; etiam, si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam liberta=

tem tenere debeat. Quæ uero addidisti non modo se=natum seruire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaq; hæc, cùm à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, & philoso=phiæ deditus non tantũ parum commode, sed etiam turpi ter, & flagitiose dicta esse dicebat. Idem Q. Seruiũ Gal=bam, quem hominem probe nosse & meminisse se aiebat pergrauiter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quæstionẽ in eum ferente, populi misericordiam concitas=set, cum M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus aspere apud Populum Ro. & uehementer esset locutus, quã orationem ipse in originibus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli propin qui sui Q. Pupillum filiũ ipse penè in humeros suos extu lisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, et duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se tanq̃ in promptu siue in procinctu testamentum faceret sine libra, atq; tabulis populum Ro. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum et inuidia, et odio populi tũ Galba premeretur, his quoq; eũ tragœdiis liberatũ, ferebat, quod item apud Catonem scriptũ esse uideo, nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœ=nas eũ daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendã. Neq; uero hoc solum dixit, sed ipse et sensit, et fecit, nã cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocen=

tiæ, cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neque sanctior, nõ modo supplex iudicibus esse uoluit, sed ne ornatius quidem, aut liberiu s causam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat, paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadã ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu pure, & dilucide, quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, q bus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petẽdum esse paulo ante dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quãuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, suppliciõq; digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ, nunc talis uir amissus est, dũ causa ita dicitur ut si in illa cõmmentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit, Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit. credo, ne stoicis renũtiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset sanctissimeq; uixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationẽ disertissimus orator Lysias attulisset, quã, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non inuitus legit, et commode scriptam esse dixit, sed inquit, ut si mihi calceos sicyonis attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles, sic illam orationẽ disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, & uirilem non uideri.

uideri. Ergo ille quoq; damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio, ex sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem, commeruisse se maxime confiteretur, quod cum interrogatus Socrates esset, respódit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in prytaneo publice præberetur, q honos apud græcos maximus haberetur, cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent, qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem, uellem) quo nam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliã ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibus cum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius, tantum dico & aliud illud esse atq; hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam, quod ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris, tum cum dicebas uidebã. Primum Scæuolæ te dedidisti, quem, omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus, cuius artem cum indotatam esse, atq; incomitatam, & incomptam uideres, uerborum eam dote locupletasti, & ornasti, Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras, cũ eius studii tibi & hortator, & magister esset domi, ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses, sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè

tanta, quantam tu illam esse uis, etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio, & semper præfuerunt, & etiã hodie præsunt, sed uide Crasse ne dũ nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoq; eam concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemq; qui esset orator, iuris ciuilis eundẽ esse consultum, præclaras duas artes constitueres, atq; inter se pares, & eiusdem socias dignitatis, nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos, oratorem negas, nisi illã scientiam assumpserit, esse posse, ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarũ. Sed q̃a sæpe utitur orator subsidio iuris in causis, iccirco istã iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequãq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquãq; didicissent, utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus uerbis cõemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco q̃ quibus uerbis hercisceri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris im

perito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa .M.Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C.Hostilii Mancini controuersia, atque in eo puero, q ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia? cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset nō suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui cum ædilitatem P.Crassus peteret, eumq; maior natu, etiam consularis, Seruius Galba assectaretur; quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui, cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit, quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset, ex quo ut audiuit, commotumq; ut uidit hominē, suspenso inquit animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit, & heus tu inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere, atque illum cum differendo par esse non posset, quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo, ad authores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutii fratris sui libris, & in Sex. Aelii commentariis scriptum protulisse, ac tamen concessis-

se Galbæ disputatioẽm sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earũ iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari nõ solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias antefecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo, quia constat agnascendo rumpi testamentum, ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quãcunq; defendet, authorem aliquem inuenire, à quo cum amẽtatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, uiribusq; torquebit. Nisi uero, bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ, tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curii defendisti, non'ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atq; affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori, cumq; multa colligeres, et ex legibus & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit, in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum con=

tra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum ui deretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis aliâs scriptum, aliâs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu, aut heredem, aut militem defendisses, ad hostilianas te actiones non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contulisses, tu uero uel si testamentum defenderes sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur, uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esset filium, flensq; eum centumuiris commendasset, lapides meherculе omnes flere, ac lamentari coegisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nã, quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant, quæ q̃ sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilẽ esse dicis, quam cócedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artẽ effi cere posset, tum eã illam artem futurã, deinde quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorũ, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuii malit, quàm manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriæ censes, nos

nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges, aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & praemia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitiis, equidem putabã uirtutem hoĩbus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo non minis, & ui, ac metu tradi. nã ipsum quidem, illud etiam sine cognitione iuris, q̃ sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possem, tibi hoc Crasse respondeo, neque me unquam ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atque artis, aliud in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. cui nostrum nõ licet fundos nostros obire? aut res rusticas, uel fructus causa, uel delectatiõis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, sine mente uiuit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiãt, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, praesertim cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenae esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile credo sit cum hoc Scaeuola communicare, quanquam ipsi omnia, quorum

negotium est consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non uenimus, si de tabulis, & præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario pdiscamus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, ueremur ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil'ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? nõ possum negare, prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquẽtia copia rerum debeat esse ornata sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq; Roscii gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionũ more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm uox? tamen me authore nemo dicendi studiosus græcorum more, & tragœdorum uoci seruiet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie ante quàm pronuntient, uocem cubantes, sensim excitant, eandemq; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt, hoc nos si facere uelimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, q̃ toties, quoties perscribitur, Pæanẽ, aut Munionem citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroq; assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur, q̃to minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupatiõem descendendũ? quod

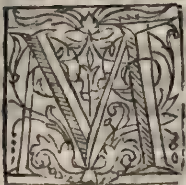
& summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non pōt, iuris utilitas ad quāq; causam, quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaq; illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulo ante dictum est, pragmatici uocantur, in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorū hominū authoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt, sed tamen nō fugisset hoc græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, nō ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutē à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiā pecuniæ magnitudine, sed nos nō quid nobis utile, uerū quid oratori necessarium sit quærimus, quanq̄, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te Crasse fallit, q̄ multa sint, & quàm uaria genera dicendi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui iādiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas, neque minus. hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa sūma uis, & contentio probatur, multiq; oratores fuerūt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam ut Seruius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc

facere non poteris, aut noles, uereris'ne tua domus talis & uiri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniant multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem expectem istam, quàm tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero etiamsi adiuuant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam siquando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Lõgo mutuabor. Neq; repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atq; hũanitate uersentur, sed mehercule nõ ita multum spatii mihi uidetur, si modo ea facere, & persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt, qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamẽ ad id quod cupiunt adipiscendum ꝑpè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrũ, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis cõparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobãdi, uel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentiõis est uel ad memoriã, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile, quod mehercule uereor ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. uoluisti enim in suo genere unumquenq; nostrum quasi quendam esse Roscium, dixistiq; non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm quæ praua sunt fastidia

diis adhærescere, quod ego non tam fastidiose in nobis, q̃ in histrionibus spectari puto. Itaq; nos raucos sæpe attentissime audiri uideo, tenet enim res ipsa, atq; causa, at Aesopum si paulũ irrauckerit, explodi. A quibus .n. nihil, præter uoluptatem aurium, quæritur, in iis offenditur, simulatq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, & pleraq; tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui ut Crassus descripsit accommodate ad persuadendum possit dicere, is autem cõcludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forẽsi, remotisq; cæteris studiis, quamuis ea sunt ampla, atq; præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur, imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaq; superaret, cũq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam litteram nõ posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur, qui etiam (ut memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat, neq; is consistens in loco, sed inambulans, atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehemẽter assentior, cætera, quæ collegisti ex ua-

riis, & diuersis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atq; munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio ꝓpius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quẽdam Antoni oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit, cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum ꝓpria est sed iam in philosophorum cõsuetudine uersatur, maximeq; eorum, qui de omni re proposita in utrãq; partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audiẽtibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quicquam amplius afferret, quam quod causarũ necessitas postularet, sed maius quiddam uidebam, cum censebã oratorem, præsertim in nostra repub. nullius ornamenti expertem esse oportere, tu autem quoniã exiguis qbusdam finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisq; oratoris quæsita sunt, sed opinor secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Thusculanum ire constituit, paulũ requiescat, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id tẽporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè inquit uellem non constituisse in Thusculanum me hodie uenturum esse Lælio. libenter audirem Antonium, & cum exurgeret simul arridens, neq; enim inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrũ ciuile peruellit, q̃ iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

AGNA Nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit. L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, q̃ quantum prima illa puerili institutione potuisset. M. autẽ Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse, erantq; multi, qui, quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus prædicarent, ut si homines non eruditi summam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studium uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quod de Crasso pater, & Aculeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimũ, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; sæpe narrauit, cũq; nos cũ consobrinis nostris Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerẽt, & ab his doctoribus, q̃bus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi, q̃d uel pueri sentire poteramus) illũ & græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctãdo, eaq; ipsum omni in sermo

ne tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam saepe ex humanissimo homine patrone nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominũ sermonibus dedidisset, tamen ipse adolescentulus quantũ illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe quaesiui. Nõ erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illũ ex multis, uariisq; sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroq; eorum, ut Crassus non tam existimari uellet nõ didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam graecis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquã putaretur, atq; ita se uterq; grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem graecos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus, illud autem est huius institutae scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine oĩ quidem sapientia florere unquam, & praestare potuisse. Etenim caeterae ferè artes seipsae per se tenentur singulae, benedicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia quaecunq; in hominum disceptationem cadere possunt bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiae nomen relinquẽdum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingeniis, et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia

fuisse fateor, talem uero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris, uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse, uel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi, cõplectiq; potuissem, uel mehercule ẽt ut laudem eorũ iam propè senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atq; à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum, sed cum alter non multum, quod quidem extaret, et id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putaui, ut cum etiam nũc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, q̃a non de Seruii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, siquid uelim, nullius memoria iam refellente, sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt, ut duos summos uiros, iis, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & præsentium, memoria teste commendemus. Nec uero te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiã. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed

quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadã refugisti, siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse, non modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate, nõ tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse, arbitraretur quod tu facillime poteris iudicare, qui prudẽtiã, rõnemq; dicendi per teipsum, usumaũt per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, nõ mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum quos proposuimus, sermonem, disputatiõemq; ueniamus.

Postero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè secũda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eũ Sulpitius sederet. Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit, quod ubi audiuit commotus Crassus surrexit, omnesq; admirati maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, quid uos tandem Crassus? nunquid nam inquit noui? Nihil sanè inquit Catulus, etenim uides esse ludos, sed uel tu nos ineptos licet inquit, uel molestos putes, cum ad me in Thusculanum inquit heri uesperi uenisset Cæsar de Thusculano suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse cõuentũ, ex quo mira quædã se audisse dicebat, te, quem ego toties

omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad græcorum cósuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule, uerẽtem tamen, ne molesti uobis interueniremus, ut huc secum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam, hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues, si familiarius, utriq; nostrum, nos quidem nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus, Equidem quæcunq; causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderẽ homines mihi carissimos, & amicissimos, sed tamen uere dĩcam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis, ego.n. (ut quemadmodum sentio loquar) nũquam mihi minus, quàm hesterno die placui, magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, feciq; id quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem inquit Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quam ego apud te ualere uideantur, et te exorabo profecto, ut mihi quoq; & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neq; committam, ut dum uereare, ne tu sis ineptus

me esse

me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule inquit Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximã semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductũ, quod non sit aptus, idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid postulet non uidet, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorũ, quibus cum est, uel dignitatis, uel cõmodi rationem non habet, aut deniq; in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata ẽ eruditissima illa græcorũ natio, itaq; quod uim huius mali græci nõ uident, ne nomẽ q dem ei uitio imposuerunt, ut enim quæras oĩa, quomodo græci ineptũ appellent non reperies. Omnium aũt ineptiarũ quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quã ut illi solent quocunq; in loco, quoscunq; inter hoĩes uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissime disputare, hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne græci quidem inqt Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; oẽs in nostra rep. uolumus esse, horũ græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent inepti, sicut debent uideri, num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones gymnasiorum, & græcarum disputationum memoriam quodã modo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc ge=

nere disputationis alieni? qui omnes hi sumus, ut sine his studiis nullam uitam esse ducamus? Omnia ista inquit Crassus ego alio modo interpretor, qui primũ palæstrã, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum malunt, qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt, ita leuissimã delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem, quod dicis eẽ, assentior, uerum otii fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissiõem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuãdi laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare, sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuo=

la nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo Catule sententia, meq; cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti tertium, uos eos eẽ, qui uitam insuauem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet, neq; ab indoctissimis, neq; ab doctissimis legi uelle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, q̃ ipse de se, quo etiam scripsit, Persium non curo legere, hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorũ hominũ doctissimus, Lælium Decimum uolo, quem cognouimus uirũ bonum, et nõ illiteratum, sed nihil ad Persiũ, sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, q̃ reprehendi. Tum Cæsar, equidem inquit Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim, nam hæc ipsa recusatio disputationis disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemq; iandudum Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum cum ille du=

bitaret, quod ad fratrem promiserat. Ego inquit Iulius pro utroq; respondeo, sic faciemus, atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul præcisa inquit mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram, et hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt, & ille. Audite uero, audite inquit, hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & græcis litteris eruditum, & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nō latini sermonis, sed etiam græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os nullū potest esse, docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia cōtinetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi, itaque & illi aliâs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliâs aliud defendat, cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem Ca=

tulus inquit putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim nó gloriose magis, ut tu putas à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus inqt Antonius, artem esse non maximam, sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractãdos animos hominum, & ad excipiendas eorum uoluntates, huius rei scientiam siquis uolet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim, cum pleriq; temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin siquis animaduerterit, quid sit, quare alii melius, quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atq; in causis, ita nunc quemadmodũ ea reperirentur, possim uobis exponere. Sed de me uidero, nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quãuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius, nã ut usum dicendi omittam, qui in omnĩ pacata, & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominũ aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis. n. cantus moderatæ orationis pronũtiatione dulcior inueniri põt? quod carmen artificiosa uerborũ conclusione aptius? qui actor in imitanda, q̃ orator in suscipienda ueritate iucundior? quid aũt subtilius, q̃ acutæ, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata uerborũ? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem or=

nate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando cõsilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia, eiusdẽ & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardẽtius? quis à uitiis acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? qs mœrorem leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuntia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati cõmendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur, aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborũ, sententiarumq; insignibus, aut si uia ulla nisi ab hac una arte, traditur aut argumẽtorum, aut sententiarum, aut deniq; descriptionis, atq; ordinis, fateamur aut hoc, qđ hæc ars ꝓfiteatur alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse cõe, sed si in hac una est ea ratio, atq; doctrina nõ si qui aliarũ artiũ bene locuti sunt, eo minus id est huius unius, sed ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere, sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquẽtia, in qua qa uis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum,

atq; artium consequuntur, sed quod cuiusq; sit proprium, & si ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæq; doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quã quod omnes artes aliæ sine eloquẽtia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest, ut cæteri si diserti sint, aliquid ab hoc habeant, hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere nõ possit. Tum Catulus, Et si inquit Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihiq; ignosces. nõ enim possum, quin exclamem, ut ait ille in trinumo, ita mihi uim oratoris cum exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime, quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquẽtiam laudet. debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere, idq; siquis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono non ꝓprio, nec suo. Et Crassus, Nox te inquit nobis Antoni expoliuit, hominemq; reddidit, nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim inquit hoc mihi proposueram, ut si te refellissem, hos à te discipulos abducerem, nunc Catulo audiente, & Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipse sentiam dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus, ut uideamus, q̃d ei negotii demus, cuiq; eum muneri uelimus esse ꝓpositum. Nã Crassus heri cum uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distribu=

tione idem, quod græci pleriq; posuerunt, neq; sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit, duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliqd generatim quæreretur, hoc modo, expetenda'ne esset eloquentia. expetendi'ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur, cuiusmodi sunt, quæ in foro, atq; in ciuium causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio danda esse posita, nam illud tertium, quod & à Crasso tactũ est, & ut audio ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popilia mater uestra laudata, cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. sed non omnia, quæcunq; loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare, neq; illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda, positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegã cẽsor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darẽtur hominibus, in iis rebus se uinci posse animo æquo pati, quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati uinci non posse. Qui laudabit quempiam, intelliget exponẽda sibi esse fortunæ bona. Et sunt, generis,

pecuniæ, propinquorũ, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenii, cæterarumq; rerũ, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ, si habuerit, bene his usum. si non habuerit, sapienter caruisse. si amiserit, moderate tulisse. deinde quid sapienter is; quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid deniq; cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis facile uidebit, qui uolet laudare quempiã, & qui uituperare, cõtraria. Cur igitur dubitas inquit Catulus, facere hoc tertiũ genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoq; est excerpendum. Quia nolo inquit omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicẽdum est, ac nonnunquã etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem & turbulentum, explicaui in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi Tr. Pl. pro repu. restitissem, quæq; ab eo cõtra rẽpu. facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audiui multa respondi, num igitur placet cũ de eloquentia præcipias, aliqd etiã de testimoniis dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanè inquit Catulus necesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum, icirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur, aut propriis præceptis instruenda? Minime uero inquit Catulus, non enim deerit homini diserto in eius=

modi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis compara= ta. Ergo item inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) di= xi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in diui= sione partium, neq; certum præceptorum genus, & agen= da sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicuntur, ob= iurgatio, cohortatio, consolatio. quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret, sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè inquit Catulus as= sentior. Age uero inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut græci scripserunt, summi, inquit Catulus, si ut no stri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros contemnas inquit Antonius, græci ip si sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Pi= so. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio cuius rei, memoriæq; publicæ retinẽdæ causa, ab initio re rum romanarum usq; ad P. Mutium Põtificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulã do mi, potestas ut esset populo cognoscendi ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinẽ scriben di multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monimẽta so lum temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum re liquerunt. Itaque qualis apud græcos Pherecydes, Hel= lanicus, Acusilas fuit, aliiq; permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus orna= tur oratio (modo enim huc ista sunt importata) & dũ in telligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululũ se erexit, & addidit: historiæ maio

rem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipa=ter, cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo nar=ratores fuerunt. Est inquit Catulus, ut dicis, sed iste ipse Cælius neq; distinxit historiam uarietate locorum, neq; uerborũ collocatiõe, & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit illud opus, sed ut homo, neq; doctus, neq; maxĩme aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit, uicit tamen, ut dicis superiores. Minime mirũ inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est, Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, at=que in foro eluceat. apud græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se appli=cauerunt. Nanq; & Herodotum illum, qui princeps ge=nus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse ac=cepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem (quantum ego græce scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illũ, Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facile uincit, qui ita crebre est rerũ frequentia, ut uerborum propè numerum sententiarũ numero cõsequatur. ita porrò uerbis aptus, & pressus, ut nescias utrum res oratione, an uerba sententiis illustrẽtur. atquĩ ne hunc quidem, quanq̃ est in repu. uersatus, ex numero accepimus eorũ, qui causas dictitarunt, et hos libros tum scripsisse dicitur, cum à repub. remotus, atq; id quod opti=mo cuiq; Athenis accidere solitum est, in exiliũ pulsus es=set. Hunc consecutus est Syracusius Phyllistus, qui cũ Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consum=psit in historia scribenda, maximeq; Thucydidem est si=cut mihi uidetur, imitatus. Postea uero q̃si ex clarissima

rhetoris officina duo præstantes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt, causas omnino nunq̃ attigerunt. Deniq; etiã à philosophia profectus princeps Xenophon socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexãdri scripsit historiam, & hic quidem rhetorico penè more, ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illũ impetum oratoris non habeat, uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, quid est inquit Catule Cæsar, ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quàm proprie de uno quoq; dixit? Id mehercule inquit Catulus admirans illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otiũ, legere soleo. Quid ergo est? fatebor, aliquid tamen, ut cum in sole ambulem, etiã si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer, sic cum istos libros ad Misenum (nã Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc dũtaxat in græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserũt, uoluerũt à uulgo intelligi. In philosophos uestros siquando incidi, deceptus

iudicibus librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis, et illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullum intelligo, ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas oĩno quasi aliena quadam lingua locutos non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationẽs scripserunt suas, aut qui ita loquũtur, ut uideãtur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo, uidetis' ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine oratiõis, & uarietate maximũ, neq; tamẽ eam reperio usquam separatim instructã rhetorum præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nã quis nescit primam esse historiæ legem, ne q d falsi dicere audeat, deinde ne quid ueri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus & uerbis. rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem, uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; digni consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consiliis significari, quid scriptor probet. & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo, & cum de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiusq; uita atq; natura. Verborum aũt ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequẽdum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis' ne nulla esse præcepta, quæ in

artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortatiões, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atq; in hoc genere illa quoq; est infinita sylua, quod oratori pleriq; (ut etiam Crassus osten dit) duo genera ad dicendum dederunt, Vnum de certa, definitaq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur, addat si quis uolet etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine per sona quæstionem, hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, in telligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris quæcun q; res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ, de mathe maticis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei, qui profitetur esse suũ non solum de iis controuersiis, quæ temporibus, & personis notæ sint, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest eẽ ge nus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoq; partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis ex petendis, aut fugiendis. honestis, aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de uirtute. de iustitia. de cõtinẽtia. de pru dẽtia. de magnitudĩe animi. de liberalitate. de pietate. de amicitia. de fide. de officio. de cæteris uirtutibus, contrariisq; uitiis dicendum oratori putemus, itemq; de rep. de imperio. de re militari. de disciplina ciuitatis. de hominũ moribus, assumamus eam quoque partem, sed ita ut sit

circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium. morem hominum. quæ uersantur in consuetudine uitæ. in ratione reip. in hac societate ciuili. in sensu hominum communi. in natura. in moribus, comprehendenda esse oratori puto, si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur, uti ii, qui iura, qui leges. qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo, ut in cæteris artibus cum tradita sunt cuiusq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse. ut in pictura. quia hominis speciem pingere perdidicerit, posse eũ cuiusuis uel formæ, uel ætatis etiamsi non didicerit pingere, neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit, neq; est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur, sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua persequuntur. similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de repub. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quẽadmodum pellem, aut hydrã fingeret, etiam si hæc nun=

quam separatim facere didicisset. Tum Catulus, Praeclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret, deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarũ, caetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti, sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis, Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis, relinquantur. nõ enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiã maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita inquit Antonius, dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium caeterarum rerũ oratio, mihi crede, ludus est homini nõ hebeti, neq; inexercitato, neq; communium literarum, & politioris humanitatis experti, in causarum contentionibus magnũ est quoddam opus, atq; haud sciam, an de humanis operibus lõge maximum in quibus uis oratoris plerunq; ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur, ubi adest armatus aduersarius qui sit & feriendus, & repellendus, ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atq; iratus, aut etiã amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderãdus. in quo saepe beneuolentia ad odiũ, odiũ aũt ad beneuolentiam deducendum est. qui tanquam machinatiõe aliqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus, omniũ sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum.

utendum. accedat oportet actio uaria. uehemens. plena animi. plena spiritus. plena doloris. plena ueritatis. In his operibus siquis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit, nõ sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus'ue præceptis ea tanta uis comparetur, non quo mea quidem iam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meũ, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit, ut peripateticus ille dicitur Phormio. cum Annibal Carthagne expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul, proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet audiret, cumq; is se nõ nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum cũ cæteri, qui illum audierant, uehemẽter essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic pœnus, non optime græce, sed tamen libere respõdisse fertur, multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio deliraret, uidisse neminem. Neque me hercule iniuria, quid enim aut arrogantius,

aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum Populo Ro. omnium gentium uictore certasset, græcum hominem, qui nunquam hostem, nũquam castra uidisset, nunquam denique minimam partem ulli=us publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare. Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præci=piunt, uidentur, quod enim ipsi experti non sunt, id docẽt cæteros, sed hoc minus fortasse errant quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule inqt Antonius, nã egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt, facile omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii, sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iu=dicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta dant. de altera par=te dicendi, mirum silentium. Deinde quinque faciũt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta dispo nere, deinde ornare uerbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare. rem sanè non recondita m. Quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque

hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sex'ue partes, uel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri, ita ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam aut proponere, nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alii iubent ante quàm peroretur ornãdi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim concinne distributa, sed tamẽ, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruãda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita docilem autem non cum polliceor me demõstraturum, sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam uero narrationem, quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem, recte nos admonent, quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare, omninoq; in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerũ primũ exponerẽtur, in quo uitiũ est, si genus ullũ ꝑtermittatur, deinde

singulorum generum partes, in quo & deesse aliquā partem, & superare mendosum est. tum uerborum omniū definitiones, in quibus neq; abesse quicquam decet, neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idē sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. Sin aūt qui arbitrātur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & perpolita assequentur sunt. n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant qd uelint, ad ludendumne, an ad pugnandū arma sint sumpturi, aliud enim pugna, et acies, aliud ludus campusq; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorū, & gladiatori, & militi pdest aliqd, sed aīus acer, & præsens, & acutus idem, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut quid efficere possit ante perspiciam. Sit n. mihi tinctus litteris. audierit aliquid legerit. ista ipsa præcepta acceperit tentabo qd deceat. quid uoce. qd uiribus. qd spiritu qd lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, nō solum hortabor, ut elaboret, sed ēt, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantū ego in excellente oratore, et eodem uiro bono pono esse ornamēti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum oīa summa fecerit, tamē ad mediocris oratoreis esse uēturus, permittā ipsi quid uelit, molestus magnopere nō ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus, ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neq; is, qui optime pōt, deserendus ullo modo est à cohortatione nostra, neq; is, qui aliquid pōt, deterrendus, quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur, al

terum uel non facere, quod non optime possis, uel facere, quod non pessime facias, humanitatis, tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu Catule, de quodã declamatore dixisti, stulticiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuãdusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dũtaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitiũ primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, et forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus, oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenii, & uerbis efferuescentibus, et paulo nimium redundãtibus, quod erat ætatis, non sum aspernatus, uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas, nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea quæ sese nimiũ profuderint, quàm si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur, ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputẽ, non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neq; dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forũ sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem, quem uellet, eligeret, me quidem si audiret. L. Crassum. quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit, atq; etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoq; sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusauit. C. Norbanum defendente me, nõ est credibile quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat, omnino in

illud genus etiam Crassi magnificum, atq; praeclarum natura ipsa ducebat, sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio, atq; imitatione incidisset, atq; ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atq; omni aio intueretur. Ergo hoc sit primũ in praeceptis meis, ut demõstraremus, quem imitetur, atque ita, ut quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur, tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atq; ita exprimat, ut multos imitatores saepe cognoui, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac pene uitiosa, consectentur imitando. nihil est facilius, q̃ amictum imitari alicuius aut statum, aut motũ. si uero etiam uitiose aliquid est, id sumere, & in eo uitiosum esse non magnum est, ut ille, qui nunc etiam amissa uoce furit in repu. Fusius, neruos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur, sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autẽ ita faciet, ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo, deinde quem probauit, in eo quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causae censetis esse, cur aetates extulerint singulae singula propè genera dicẽdi? quod nõ tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt, quam in graecis, ex quorum scriptis cuiusq; aetatis, quae dicendi ratio, uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atq; Alcibiades, & eadẽ aetate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententiis magis, q̃ uerbis

abundantes, nō potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nōnulla Critiæ, de Theramenæ audiuimus, omnes etiā tum retinebant illum Periclis succum sed erāt paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates magister istorum omnium, cuius è ludo, tanquam ex equo troiano, innumeri principes exierunt, sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Phyllistus, Naucrates, multiq; alii naturis differunt, uolūtate autem similes sunt inter sese, & magistri, & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliiq; complures, & si inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uersati, quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius omniū istorum mea sententia politissimus, aliiq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usq; ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabādensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia. Sic semper fuisse aliquē, cuius se similes pleriq; se uellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior, in qua nūc inter-

dum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem inquit recte mones, idq; mihi gratũ est, sed ne te quidem Antoni multũ scriptitasse arbitror.

Tum ille, Quasi uero inquit non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desint, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor, uerum, & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunq; est, quid faciam iudicari potest. Atq; esse tamẽ multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint sine cuiusquam similitudine consequantur, quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; uero uester æqualis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suã quandã expressit quasi formam, figuramq; dicendi, quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centum uiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illũ, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum. est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui quàm eruditi magistri). Hoc enim primum præcipiemus, quascunq; causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros

deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere,
ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotii huius=
modi causam cognoscere. recte igitur nihil de causa discē
da præcipiunt. hæc est enim in ludo causarum ferè for=
mula. At uero in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conuen=
ta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, respōsa,
uita deniq; eorum, quæ in causa uersantur, tota cognoscen
da est quarum rerum negligentia plerasq; causas, & ma
xime priuatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) uide=
mus amitti. Ita nonnulli dum operā suam multi existima
ri uolunt, ut toto foro uolitare, & à causa ad causam ire
uideantur, causas dicunt incognitas. in quo est illa qui=
dem magna offensio, uel negligentiæ, susceptis rebus, uel
perfidiæ, receptis, sed etiam illa maior opinióe mea, quod
nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime di=
cere. ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior est, con=
temnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fu=
giunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua
quisque re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quo li=
berius loquatur, & agere aduersarii causam, ut ille agat
suam, & quicquid de sua re cogitarit in medium profe=
rat, itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo
summa animi æquitate, meam, aduersarii, iudicis, qui lo=
cus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi,
hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quàm boni re=
perio, id totum abiudico, atque reiicio. ita assequor, ut alio
tempore cogitem quid dicam, & alio dicam, quæ duo ple=
rique ingenio freti simul faciunt, sed certe iidem illi me=
lius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus
ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem

penitus, causamq; cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris, siue ex controuersia, ut hæreditatis siue ex deliberatione ut belli, siue ex persona, ut laudis siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurum' ue sit quæratur aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunq; infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia, & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atq; largitione seiungere, de sicariis, de ueneficiis, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit, necne, sed qualis sit quæritur, ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat, ut eidē Carboni Tribuno Pl. alia tum mente rempu. capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem oīa defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudētia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cū quo uerbo quid appellandum sit contenditur, ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. plera q; enim de iis, quæ ab isto obiiciebantur, cum cōfiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam, ex quo uerbo lege apuleia tota illa causa pendebat. Atq; in hoc

genere causarum nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide breuiter uterque definiat, quod mihi quidem per quam puerile uideri solet. alia est enim cum inter doctos homines, de iis ipsis rebus, quae uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio, ut cum quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias sic exprimatur, ut neque absit quicquam, neque supersit, quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio uerbo uno, aut addito, aut dempto saepe extorquetur è manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque penè puerilem, tum & in sensum, et in mentē iudicis intrare non potest. ante enim praeterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. nā illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt, quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur, idque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus suppleatur, ita fit, in unum genus in iis causis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorū aūt cum

plura genera sint, quæ mihi uidentur ii melius nosse, qui dialectici appellantur, ii autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant, tum illud est frequentissimũ in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum qđ in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in qbus qualis quæq; res sit disceptatur, seiũgunt. nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futuruḿue sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam illud quidem, qđ quidam græci adiungunt, recténe factum sit, totũ in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cũ igitur accepto causæ genere cognitam rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & iudicii, deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouẽdos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus uera esse ea, quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiũt, ut animos eorum ad quemcunq; causa postulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies, una rerum earum, quæ nõ excogitantur ab oratore, sed in re proposita ratione tractantur, ut tabulæ testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatuscon-

sulta, res iudicatæ, decreta, respõsa sunt, et reliquæ, si quæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorẽ à causa, atq; à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est, ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc aũt etiam de inueniendis cogitandum est. Atq; isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt singulis generibus, argumẽtorum copiam suggerunt, quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut simulac posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere, tamen & tardi ingenii est riuulos consectari, fontes rerum non uidere, etiam ætatis est, usus'q; nostri à capite, quod uelimus arcessere, & unde omnia manant uidere, & primũ genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similiũ rerum esse debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quæstionibus, & contra quæstiones, & item de cæteris rebus eiusdem generis uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, causis, quos quidẽ locos (uobis hoc Cotta, & Sulpiti dico) multa commẽtatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Lõgum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiões oportet. Hæc sunt oĩa ingenii uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itẽq; illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariũtur, excogitationem non habent difficilem, explicatiõem magis il-

lustrem, perpolitamq́ desiderant. Itaq; cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum quod totum arte tinctũ uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est penè mediocris, quid dicendum sit uidere, alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq́ cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate copiose, uarieq́ dicere. Quare illã partem superiorem, quoniam semel ita uobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliã, atq; conficiam, quantum consequar uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur & moueantur. hæc sunt. n. tria numero. ea uero quemadmodum illustrentur, præstò est, qui oẽs docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Nanq; ego Catule, dicam enim non reuerens assentandi suspicionem, neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neq; græcum, neq; latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaq; siquid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos his ingeniis homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, qđ non in memoria mea penitus insederit. Atq; ego is, q sum, quã tuscunq; sum, adiudicãdus omnibus auditis oratoribus sine ulla dubitatione, sic statuo, et iudico, neminem oĩum tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamẽta dicendi. Quamobrẽ, si uos quoq; hoc idem existimatis, nõ erit, ut opinor, iniqua partitio si cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, cõfirmaro, tradam eũ Crasso & uestiendũ, & ornandum. Tum Crassus,

Tu uero inquit Antoni perge, ut instituisti. neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, præsertim cũ te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentũ, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit? qui in causa perorãda nõ dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio cũ hominem seditiosum, furiosumq; defenderet, non dubitauit seditiões ipsas ornare, ac demõstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi nõ iniustos esse, quos præstare nemo possit. multas ẽt e rep. seditiões sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset cõstituta, illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cepionis odio, qui exercitum amiserat, neq; reprimi potuisset, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Gn. Manlii? quid de Q. Regis cõmiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia, & præstãtia fuerũt. Tum Catulus, Ego uero inquit in uobis hoc maxime admirari soleo, quod cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, nõ explices, neq; te Antoni, si qd nõ dixeris, exi-

ſtimabimus,non potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici ma=
luiſſe. Hic Craſſus, Quin tu inquit Antoni omittis iſta,
quæ propoſuiſti,quæ nemo horũ deſiderat,quibus ex lo=
cis ea,quæ dicenda ſint in cauſis reperiantur, quæ,quã=
quam abs te nouo quodã modo,præclareq; dicuntur, ſunt
tamen & re faciliora,& præceptis peruagata, illa depro
me nobis,unde afferas,quæ ſæpiſſime tractas, ſemperq;
diuinitus. Depromam equidem inquit Antonius, & quo
facilius id à te exigam,quod peto,nihil tibi à me poſtulan
ti recuſabo. Meæ totius orationis,& iſtius ipſius in dicen
do facultatis, quam modo Craſſus in cœlum uerbis ex=
tulit,tres ſunt rationes,ut ante dixi,una conciliandorum
hominum,altera docendorum,tertia concitandorum, ha=
rum trium partium prima lenitatem orationis ; ſecunda
acumen,tertia uim deſiderat.nam hoc neceſſe eſt,ut is,qui
nobis cauſam adiudicaturus ſit,aut inclinatione uolunta
tis propendeat in nos,aut defenſionis argumentis addu=
catur,aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa
pars,in qua rerum ipſarum explicatio, ac defenſio poſita
eſt,uidetur omnem huius generis quaſi doctrinam conti
nere,de ea primum loquemur, & pauca dicemus. pauca
enim ſunt,quæ uſu iàm tractata, & animo quaſi habere
notata uideamur. Ac tibi ſapienter monenti. L. Craſſe li=
benter aſſentiemur,ut ſingularum cauſarum defenſiões,
quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus, ape=
riamus autem ea capita,unde omnis ad omnem & cau=
ſam,& orationem diſputatio ducitur. Neq; enim quoties
uerbum aliquod eſt ſcribẽdum nobis,toties eius uerbi lit
teræ ſunt cogitatione conquirendæ,nec quoties cauſa di=
cenda eſt,toties ad eius cauſæ ſepoſita argumẽta reuolui
nos oportet,

nos oportet, sed habere certos locos, qui ut litteræ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrãt. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quē ætas deniq; affert, uel auditione, & cogitatiõe, quæ studio, et diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit, & grandiores edere, subactio autem est usus, auditio, lectio, litteræ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquã latet, factum'ne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat, quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est quo sublato controuersia stare nõ possit, deinde quid ueniat in iudiciũ, quod isti sic iubẽt quærere. Interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quod reip. causa, cum ex senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle, causa non erit. at idipsum negat contra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex senatusconsulto seruandæ reipu. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumẽta, ad id, quod in iudicium uenit, spectãtia, debeant afferri. Atq; hic illud uidendum est, in quo summus est error istorũ magistrorũ ad quos liberos nostros mittimus, nõ quo hoc quidem ad

dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiẽdis orationum modis duo genera causarum, unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de uniuerso genere quæratur; alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur, ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri, nã in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. de ipso enĩ uniuerso genere infinita quæstio est, num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam, quod sumptuosus, de luxuria, qđ alieni appetens, de auaritia, quod seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus, quod à multis arguitur, de genere testium, contráq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum cum de facto quæratur, sed tamen criminum est multitudo non defensionũ, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & ob-

scura, si ex rebus ualde & modicis, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus nõ erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse, nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quaestionem est, & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describũt in personis, & in temporibus positas esse, nam & si incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tã to otio etiam sine hac forensi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaq; paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster, & Sulpiti, quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines tot causæ, sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo & prope decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à M. Curio causam didicisse L. Crassum, et ea re multum attulisse, quãobrem

posthumo non nato Curium tamē hæredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neq; ad causæ uim, ac naturam nomē Coponii, ac Curii pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotiiq;, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, Si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, uideatur'ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediūt, à discendoq; deterrent, Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro. aut mulieri responderint. credo ut putaremus in hominibus non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, q̄d nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem inq̄t Catulus haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit, & quod iis, qui eum docuerūt, defuit, ipse affert, ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista inquit Antonius tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subselliis in otium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id q̄dem sæpe inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certū esse à iudiciis, causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere,

non licebit, neq; enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur, neq; id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle inquit Antonius si hæc uere à Catulo dicta sunt, ibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum, & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorũ beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & pertexe modo inquit Antoni, quod exorsus es, me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis inquit Antonius, quoniam intelligitur nõ in hominum innumerabilibus personis, neq; in infinita temporum uarietate, sed in generum causis, atq; naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur, genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate, ut eã materiem orationis, quæ cuiusq; esset generis, studiosi quĩ essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Ea, uĩ sua, uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare possum nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarũ, & generum uniuersorũ in forum deferre debemus, neque ut quæq; res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, q̃ ea mediocriter mõ consyderarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quæ sæpe iam appellaui lo-

cos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum est siue artis siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiões, intra quas uenire debeas, ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet atq; omne, quod erit in re, occurrit, atq; incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia, etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet, hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur, causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atq; ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus deniq; perspiciamus omnes qui sensum animi plerunq; indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatiõe intentus, diligẽtia est, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam, ut uocem, ut uires. hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam per paululum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantum ubi quæras, atq; ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar hoc uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ conti=

nentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec iccirco minus quancunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut pleriq; philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeat paratum tamen quid de quaq; re dicāt. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, ꝓposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur, à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenii in eadem incurris uestigia siue ēt illa ipsa legisti, atq; didicisti quod quidē mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operæ græcis dedisse rebus uideo, q̃ putaram. Tum ille, uerū inquit ex me audies Catule, semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicuius, deinde nullam græcarum rerum significationem daret. atq; ego idem existimaui pecudis esse non hominis, cum tantas res græci susciperent, profiterentur, agerent, seséq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, nō admouere aurem, & si palàm audire eos nō auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorū, & procul quid narrarent attendere. itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde Hercule inquit Catulus, timide tanq̃ ad aliquem libidinis scopulū, sic tuā mentem ad philosophiā ap

pulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gente magna illa Græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem nostrum fuisse pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras, quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, quam eam græcanatam esse senserunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas, aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano. C. Lælio. L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent Carneadem, & Critolaum, & Diogenem, itaq; eos dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos, quos tu cum haberes authores Antoni miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille pacuuianus propè bellum indixeris. Minime inquit Antonius, ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar expressisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint. opinionem istorum studiorum, & suspitionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides'ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & ue=

ra, ac falsa diiudicandi, quã uerbo græco διαλεκτικὴν appellaret. In hac arte si modo est hæc ars nullũ est præceptum, quomodo uerum inueniatur, sed tantum est, quomodo iudicetur. Nam & omne, qđ eloquimur, sit, ut id aut esse dicamus, aut non esse, & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, uerum'ne sit, an falsum, & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicant rectè ne adiuncta sint, & uera'ne summa sit uniuscuiusq; rationis, & ad extremũ ipsi se compungũt suis acuminibus, et multa quærendo reperiunt nõ modo ea, quæ iam nõ possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam non docet, atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolui, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum concisum, ac minutum. quod si quid ꝓbabit, ita probabit, ut oratori tamẽ aptũ non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodãda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probãda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumẽtis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse cõmemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare, atq; inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes oĩum superiorũ, & illos, in quibus ipse sua quædã de eadem arte dixit, et hos germanos hu-

ius artis magistros, hoc mihi uisum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim, naturamq; uiderat, hæc quoq; aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant, illi autem, qui hoc solum colendũ ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicẽdi, & uarietas perquam esset optanda nobis, qui nullã unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quoddã, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, et satis acri ingenio esse uideatur, illuc eum rapiã, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat, & illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, et ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit omne, qđ sumatur in oratione, aut probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui, atq; natura, aut assumi foris? Ex sua ui, cum aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuersa uis explicanda est sic. si maiestas est amplitudo,

ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitũ hostibus populi Ro. tradidit, nõ qui eum, qui id fecisset, Populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo. aut senatui parendum de salute reipu. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciẽdum. aliud consilium, superbum, suum, arrogans. utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo, si consul est qui cõsulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorũ sedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & cõtraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus, & ea quæ ex causis orta sunt & maiora, paria, minora quæremus.

Ex coniunctis sic argumenta ducuntur. Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem. Si magistratus in populi Roma. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi. Si omnes, qui reipu. cõsulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorũ consiliis, uirtute, periculis retinemus & nostrã salutẽ, et imperii dignitatem. Ex similitudine autem. Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine. Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilidinis, exẽpla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex cõtrario. Si Gracchus ne-

fariè, præclare Opimius. Ex consequentibus. Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, & causa nemini, & tu semper audax, quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens. Nõ si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis, socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semp̃ à bonis dissensisti. Ex causis aũt rerum sic. Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis aũt, quæ sunt orta de causis. Si ærarii copiis, & ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria cõparabimus sic. ex maiore. Si bona existimatio diuitiis p̃stat, & pecunia tãto pere expetitur, q̃to gloria magis est expetenda? ex minore sic.

Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter,
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic. est eiusdem & eripere cõtra remp. & largiri pecunias. Foris aũt assumuntur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuãtur, ut hæc, hoc uerũ est. dixit. n. Q. Luctatius. hoc falsum est. habita enim quæstio est. hoc seq̃ necesse est. recito enim tabulas. de quo genere toto paullo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariã defossum, cõmostrare uellẽ, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderẽ locorum, q̃bus cognitis, ille sibi ipse foderet

& id, qđ uellet paruo labore, nullo errore inueniret, sic has ego argumētorum noui notas, quæ illa mihi quærenti, demonstrant ubi sint, reliqua cura, & cogitatione eruūtur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, nō est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii iudicare. neq; enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam admonita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicēdum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunq; uelit uel trahere, uel rapere possit, nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse reperire, quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artē, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit, ostēdere, & ex iisdē illis locis interdum concludere, relinquere aliâs, alioq; transire. sæpe non proponere, ac rōne ipsa afferenda, quid proponēdum fuerit, declarare. sicui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumētorum plerunq; ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, et apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sit mo

ueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio, aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant, odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua pmotione mentis, q̃ ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pgamus. Paulum inquit Catulus etiam nunc deesse uidetur iis rebus Antoni, quas exposuisti quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam inquit? Qui uero tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere inquit Catule deus, non mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem, ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquã aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, q̃a non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tãtum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarũ rerum requisisse. Nam si ego omnẽ uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobãda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere, sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum, cum de duobus reliquis dixero, tũ erit deniq; de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincẽdum probari mores, instituta, & facta & uitam, & eorum, qui agent causas, & eorum pro quibus, & item improbari aduersariorum, animosq; eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad be=

neuolentiam, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ, quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborũ comitas, siquid persequare acrius, ut inuitus, & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mãsuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est, eaq; omnia, quæ proborũ, demissorũ, non acrium, non pertinacium, nõ litigiosorũ, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab iis, in quibus hæc nõ sunt. Itaq; eadẽ sunt in aduersarios ex contrario conferẽda. Sed genus hoc totũ orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime cõmẽdet reos. reos aũt appello non eos modo, qui arguuntur, sed oẽs, quorũ de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratiõe, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirũ quiddam ualet, & hoc uel in principiis, uel in re narranda, uel in perorando tantam habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tãtum aũt efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio genere enim quodam sententiarũ, & genere uerborũ, adhibita ẽt actione leni, facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri eẽ uideantur. Huic aũt est illa dispar adiuncta rõ orationis, quæ alio quodam genere mẽtes iudicũ permouet, impel=

litiq; ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluũ uelint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreãt, aut misereãtur, aut puniꝛe uelint, aut ad eos motus adducãtur, siqui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbatiõibus. Atq; illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodatam, facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius sicut medico diligenti priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbi eius, cui mederi uolet, sed etiam cõsuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est, sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauẽ ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curáq; uersor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime posse uideantur. Si se dant, &, ut ante dixi sua sponte, quo impellimus inclinãt, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. sin est integer, quietusq; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta est flexanima, atq; omniũ regina rerũ oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, et in causa M. Aquilii. Caiiq; Norbani, nonnullisq; aliis, quasi præclare acta laudaret,

laudaret, quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito deniq; isto tuo significari solet. tantum est flumen grauissimorum, optimorum uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fucoq; puerili, ut mihi non solū tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neq; fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamq; deducatur nisi omnes ii motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atq; inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus eēt, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atq; imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirēda, nūc ego quid tibi Crasse, q̄d cæteris accidat, nescio, de me aūt causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule unq̄ apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odiū excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. Neq; enim facile est perficere, ut irascatur ei, cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare, neq; ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit. Neq; ad misericordiā adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententiis, uoce, uultu, collachrymatione deniq; ostēderis. Vt.n. nulla materies tā facilis ad exardescendū est, quæ nisi admoto igni, ignem cōcipere possit, sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Ac ne forte hoc magnū, ac mi-

rabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna uis est earum sententiarũ atque eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallaciis. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorẽ ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. & ne hoc in caussis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset leuius, quanquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendũ est) sed alia sunt maiora multo, fides, officiũ, diligentia, quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus, sed ut dixi, ne hoc in nobis mirũ esse uideatur, quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondalia illa dicentis.

Segregare abs te ausus, aut sine illo salamina ingredi,
Neq; paternum aspectum es ueritus.-

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce, -quem ætate exacta indigem
Liberum lacerasti, orbasti, extinxisti, neq; fratris necis
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.
flens, ac lugens dicere uidebatur? Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, quid Pacuuiũ putatis in scribẽdo leni aĩo, ac remisso

fuisse? Fieri nullo mō potuit. Sæpe.n. audiui, poetā bonū neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorū existere posse, & sine quodā afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare meipsum, q non heroū ueteres casus, fictosq; luctus uellem imitari, atq; adumbrare dicēdo, neq; actor essem alienæ personæ, sed author meæ, cū mihi M. Aquilius in ciuitate retinēdus esset, quæ in illa cā peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quē.n. ego consulem fuisse, imperatorem ornatū, à senatu ouantē in capitoliū ascendisse meminissem, hunc cum afflictū, debilitatum, mœrentem, in summū discrimen adductū uiderem, nō prius sum conatus misericordiam aliis commouere, q̃ misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnope moueri iudices, cū excitaui mœstum, ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu Crasse laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicā, ut cicatrices ostenderem, cū C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multū lachrymis suis adiuuaret, cumq; ego illum crebro appellans collegā ei suum cōmendarem, atq; ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc sine meis lachrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio, quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo nō miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis, quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in

accusando sodali & quæstore meo tantum incendium nō oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguēdum uix conarer accedere. habueras enim tu omnia in causa superiora, uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiā in Cepionis graui, miserabiliq; casu, in iudicium uocabas, deinde principem & senatus, et ciuitatis M. Aemiliū lapide percussum esse constabat, ui pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogatiōi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescēs pro rep. queri summa cum dignitate existimarere, ego hō cēsorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorū uirorū plenum forū, uix, ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi, eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerem, et si omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tum illa, quæ modo Crassus cōmemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pleb. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo Ro. dari sine nobilium dissensione potuisse, ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario

crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo Ro. concessum esset, ut iure incitatus uideretur, id quod docebam saepe esse cōcessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & cōuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus, sic & eorum dolorem, q lugebant, suos, oratione refricabam, & animos equitum romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati renouabam, atq; reuocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicii, ac defensionis meae cōstitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliarā, cuius ius ēt cū seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cepionem ad causam nostrā conuerteram, tunc admiscere huic generi orationis uehementi, atq; atroci genus illud alterū, de quo ante disputaui, lenitatis, & mansuetudinis coepi. me pro meo sodali, q mihi in liberū loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisq; decernere, nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui saepe alienissimis à me sed meis tamē ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre nō potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent praesertim, si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa oī defensiōe, atq; causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege apuleia dicerē, ut qd esset minuere maiestatē

explicarem per quam breuiter perstrinxi, atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarũ altera cócitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artiũ sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouanda et in meis moribus ergu meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer, ita magis affectis animis iudicum quam doctis, tua Sulpiti est à nobis tũ accusatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule inquit Antoni ista commemoras, nam ego nihil unquam uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium Dii immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusq; uerborum? Vt tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabãt tenuisti? te pro homine pernecessario quæstore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiã? Ecce autem cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum, ꝓpter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti nihil dum aliis suspicantibus, me uero iam pertimescẽte, ut illam non Norbani seditionem, sed illam Populi Ro. iracundiam neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes, deinde qui locus abs te prætermissus est in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia, miscuisti? neq; hæc solum in defensione, sed etiã in Saturo, cæterisq; meis testibus, quorum tu testimonia nõ refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. istam enim ipsam de=

monstrationem defensionum tuarum abs te ipso cõmemoratam doctrinam esse nõ mediocrem puto. Atqui si ita placet inquit Antonius, trademus etiã, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus. docuit enim iã nos longa uita, ususq; rerum maximarum, ut qbus rebus animi hoïum mouerentur teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet'ne causa, nã neq; paruis in rebus adhibẽdæ sunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorũ mentes oratione flectendas pficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut cõuellere adoriamur ea, quæ nõ possint cõmoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime sunt in iudicum animis, aut quicũq; illi erũt, apud quos agemus, oratione molienda, amor odiũ, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia sentimus amorẽ conciliari. si id uelle uideare, qđ sit utile ipsis, apud quos agas, defendere si aut pro bonis uiris, aut certe pro iis, qui illis boni, atq; utiles sint laborare. nanq; hæc res amorẽ magis cõciliat, illa uirtutis defensio caritatem plusq; proficat si proponitur spes utilitatis futuræ, q̃ præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq; cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse cã sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studiis autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem, atq; gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atq; iisdẽ his ex locis & odiũ in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris dimouere, eadẽq;

hæc genera tractãda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur. sin quod, aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisq; minime debuerit, aut in remp. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus, interior est ille proprius, sed hic quoq; communis id eandem similitudinem est perducendus. Par atq; una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse, sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt, quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitiis, atq; peccatis, tum si erunt honestiora, atq; grauiora, tamẽ non esse tanti ulla merita, quãta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum aũt, magno illa labore, magnisq; periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq; siquam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea nõ sit æqua merces periculi, tamen ea nõ delectari, totamq; abiicere, atque deponere, omninoq; perficiendum est (quoniam pleriq; sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium, & peruagatum, inuidetur autem præstanti, florentiq; fortunæ) ut hæc opinio, minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, et miseriis permista esse

uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, q audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium crebro ad seipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est, & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa, sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influēdum est illi lenitati, neq; est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur. remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentiōe firmatur. In utroq; autem genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; contentio quæritur, & hoc, quod ad uitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & pducti esse debent. Nam neq; assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumētum simul atq; positum est, arripitur, alterumq;, et tertium poscitur, ita misericordiam, aut inuidiamq;, aut iracundiam, simu-

atq; intuleris, possis commouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adhæreſcit, illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simuli contentióe actionis nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonmonstrando id, quod concludere illi uelint, nó effici ex propositis, nec esse consequens, aut si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autẽ est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiamsi alia omnia tradi arte possint, naturæ sunt propria certe, neq; ullam artem desiderant, in quibus tu longe aliis mea sententia Cæsar excellis, quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut siqua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero inquit Cæsar omni de re facetius puto posse ab homine nó inurbano, quàm de ipsis facetiis disputari. Itaq; cum quosdam græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula, & salsa multa græcorum, nã & siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros Attici excellunt, sed qui eius

rei rationem quandam conati sunt, artemq; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorũ nisi ipsa insulsitas ri= deatur. Quare mihi quidẽ uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarũ, alterũ æquabiliter in oĩ sermone fusum, alterũ peracutum & breue, illa à ueteribus superior, cauillatio, hæc altera, dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res, quip pe, leue enim est totum hoc risum mouere. Veruntamen, ut dicis Antoni multum in causis persæpe lepore & face= tiis, pfici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuita tis ars nõ desideretur. natura enim fingit hoĩes, & creat, imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis, tum uero in hoc altero dicacitatis, qd habet ars loci? cum ante illud facete dictũ emissum hærere debeat, q̃ cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furem se uidere respon dit. quid in oĩ oratione Crassus, uel apud centũuiros con tra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum cum pro Gn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fe= rè quisquam reperietur præter hunc in utroq; genere le poris excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atq; dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam curiana defensio tota redundauit hila ritate quadam, & ioco, dicta illa breuia nõ habuit. parce bat enim aduersarii dignitati, in quo ipso seruabat suã, quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimũ, ha= bere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nõnulli ri

diculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarũ inerant, causam illam, disputationemq; lusit, sic in Bruto, quem oderat, & quem dignũ contumelia iudicabit, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, minime mirum inquit, modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege seruilia, & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset, noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit, Ex libro primo. Forte euenit, ut in priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi priuernatem fundum reliquisse. deinde ex libro secundo. In albano eramus ego, & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne cũ is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim, ut audiui Scæuolam dicere sunt ueri Bruti libri. In Tiburti forte assedimus ego, & M. filius. ubi sunt ii fundi Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? quod nisi puberem te inquit iam haberet, quartum librũ composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scri-

ptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque iis facetiis, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem? cur casu in eadem causa cũ funere efferretur anus Iunia, proh Dii immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni imminenti summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis, sed fac esse, nihil superest, libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum. sed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem, et cæsis solium tibi paternum recepisse, an rei militari? qui nunquam castra uideris, an eloquentiæ? quæ nulla est in te, & quicquid est uocis, ac linguæ omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescas? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina, faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior.

Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo mõ posse tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tri

buisse tantum & non huius rei quoq; palmam, ut cætera rum Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atq; salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum, sed cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset Crassus, Attamen inquit Antonius, cum artem esse facetiarũ Iuli negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei temporis, nequid iocus de grauitate decerperet, quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittẽdum est facetiarum, cum his nihil opus sit, nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus, ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, leuẽ, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, q̃ quæ priores, nam & ingenii celeritas maior est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. uidemur enim quieturi, fuisse nisi essemus lacessiti. ut in ista ipsa concione nihil fere dictũ est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contẽtione frãgendũ uideretur.

Tum Sulpitius, Quid igitur inquit, patiemur Cæsarẽ, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale sit, & unde deducatur? præser=

tim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis eē fateamur. Quid si inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, quasi uero inquit Crassus, horum ipsorũ, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit. obseruatio quædã est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent, quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? quis .n. hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hãc utilitatem esse arbitror non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda sint didicerimus. Quare Cæsar ego quoq; à te hoc peto, ut si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atq; in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committam, ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis .n. sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetiis, & docebo sus (ut aiunt) oratorem eum quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille iocabatur inquit Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut Ambrosia alendus esse uideatur uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant

inquit, sed tamen defessus iam labore, atq; itinere dispu- tationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in ali quo peropportuno diuersorio. Atqui inquit Iulius nō ni mium liberale hospitium meum dices, nam te in uiam si= mulac perpaululū gustaris, extrudam, & eiiciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni isto genere, quid sentiā per breuiter exponam. De risu quinq; sunt, quæ quærantur, unum, quid sit, alterum, unde sit, tertiū, sit'ne oratoris uel le risum mouere, quartum, quatenus, qntum, quæ sint ge= nera ridiculi. Atq; illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomo- do simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus, neq; enim ad hunc sermonem hoc pertinet, & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitu dine, & deformitate quadam continetur. hæc enim riden tur uel sola, uel maxime, quæ notant, & designant turpi tudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud ter tium ueniam, est planè oratoris mouere risum, uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem exci= tata est, uel quod admirantur omnes, acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nōnunquam etiam lacessentis, uel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat, uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditū, quod urbanum, maximeq; quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autem

sint ridicula

sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus, nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui, quàm ridiculi, uulnerari uolunt, miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactāt. Parcendum est aūt maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. Itaq; ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quāobrē materies omnis ridiculorum est in istis uitiis, quæ sunt in uita hominum neque carorum, neq; calamitosorum, neq; eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur, eáq; belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorū satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid insulse, sed etiam siquid perridicule possis. uitandum est oratori utrunq; ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorū genera deuenerimus. Duo.n. sunt genera facetiarū, quorū alterum re tractatur, alterū dicto. Re, si q̃ndo qd tanq̃ aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Mēmium, comedisse eum Lacertum Largi, cum esset cū eo Tarracinæ de amicula rixatus, salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio, addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL. duo. MM. Cum quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, lacerat lacertum Largi mordax Memmius. Perspicitis hoc genus quàm sit face=

tum, quàm elegans, q̃ oratorium, siue habeas uere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiũt tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idẽ Crassus per tuam nobilitatem, per uestram familiam, quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. ex hoc genere est illa rosciana imitatio senis.

Tibi ego Antipho assero inquit, senium est cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm uideat, præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum uerborum turpitudine, & rerum obscœnitate, uitanda. Ergo hæc duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est, quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelliguntur, aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridẽdum uitio reperiantur. In dicto aũt ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiæ quodã acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso à Catulo, à cæteris familiarem uestrum

Granium aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit, sunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne, quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, licet inqt rogare Philippus? tum quæsitor properans modo breuiter, hic ille, non accusabis perpusillum rogabo ridicule, sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, quàm ipse testis, omnis est risus in iudicem conuersus, uisûm est totum scurrile iudiciū. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia, ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cœnabo inqt apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio, uni enim locum uideo. Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit, & tamen id dixit, quod in oēs luscos conueniret, ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, manus laua inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorū distinguet oratorem à scurra, et quod nos cum causa dicimus, nō ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totū diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cū eum cādidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre cōplexus eēt, puer abige muscas. risum quæsiuit, q est mea sententia uel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur, quarum utinam artem aliquam haberemus, sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueant. Hæc igitur sit prima partitio, qd facete dicitur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias, ma-

xime autem homines delectari, siquando risus coniuncte re, uerbóq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunq; locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè et graues sententias posse duci, tantum interest quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur, uelut in iisdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furax seruol, solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum, quod idem in bono seruo dici solet, sed hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur, Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater dixit, quin prodis mi Spuri, ut quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mẽtem, Præclarũ & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti. ubi est uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. Hoc ridiculum est, & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. quid hoc Næuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentem. uideo me à te circũueniri. Subridicule Philippus. At utrunq; genus continet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur, sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate uersantur. Africano illi, maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cũ ea sæpius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari inquit, si non conuenit, caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit. Parum' ne multa? nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atque

hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula facetа. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ridetur ipso, salsum hũc possum dicere, atq; ita non, ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primũ genus hoc quod risum uel maxime mouet, non est nostrũ. morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus nõ sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante diuisi, positæ uidentur esse, aut in uerbo. nam quod quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re, sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut belle, & litterate dicta laudantur, ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frãgere putaretur, gregalesq; eum in campum non uenisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere inquit? Vt tuus amicus Crasse Granius, non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi uel maxime, in-

genioſi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; cæteri accipiant, poſſe ducere, ſed admirationem magis, quàm riſum mouet, niſi ſiquando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera percurram equidem, ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur, hic nobiſmetipſis noſter error riſum mouet, quod, ſi admiſtũ eſt etiam ambiguũ, fit ſalſius. ut apud Næuium, uidetur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci uidet, percũctatur ita,

Quanti addictus? mille nummum-

Si addidiſſet tantummodo, ducas licet, eſſet illud genus ridiculi præter expectationem, ſed quia addidit

Nihil addo, ducas licet.

Addito ambiguo altero genere ridiculi fuit, ut mihi quidem uidetur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt uenuſtiſſimum, cum in altercatiõe arripitur ab aduerſario uerbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſiuit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere, et aucupari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora uitemus. etenim cauendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur permulta tamẽ acute dicemus. Alterum genus eſt, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in littera poſitum græci uocant παραγομασίαν, ut nobiliorem mobiliorem Cato, aut ut idem, cũ cuidam dixiſſet, eamus deambulatum, & ille, quid opus fuit de? immo uero inq̃t, quid opus fuit te? aut eiuſdem reſponſio illa, ſi tu & aduerſus & auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper, Nummium diuiſorem, ut Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo mar

tio nomen inuenisse. atque hæc omnia uerbo continentur.

Sæpe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paululum immutatus. aut aliqua pars uersus, ut Statius Scauro stomachanti, ex quo sunt nonnulli, qui tuam legẽ de ciuitate natam Crasse dicant,

Si, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit

Tanta confidentia estis, auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia, ut illud Scipionis cum Asellus omneis prouincias stipẽdia merentem se peragrasse gloriaretur, agas Asellum, & cætera. Quare ea quoq; quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbũ, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper, ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucẽ uenisset, tu uero inquisti molestus non eris. iubebis igitur te inquit suscitari? & tu, certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Malugnensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Accidinũ consulem, præcoq; dixisset, dic de L. Manlio, uirum bonũ inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule ẽt illud

L. Portius Nasica censori Catoni, cum ille ex tui animi sen-tentia tu uxorem habes? non hercule inquit ex animi mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatũ. natura enim nos (ut ante dixi) noster de-lectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatio-ne, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex im-mutata oratione dicuntur, aut ex unius uerbi translatio-ne, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Ruscæ, cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius dic mihi inquit M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? ut sementem feceris, ita metes inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorũ essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertun-tur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicẽ pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonẽ Grati-diano, L. Heluius Lamia deformis, ut nostis, qui cum in-terpellaret odiose, audiamus inquit pulchellum puerum Crassus. cum esset arrisum, non potui mihi inquit Lamia formã ipse fingere, ingeniũ potui. tum hic, audiamus iqt disertum. multo etiã arrisum est uehementius. Sunt etiã illa uenusta ut in grauibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem, & iocorum unam esse rationem. Ornãt igitur in primis orationem uerba relata contrarie, quod idem genus est sæpe etiam facetum, ut Seruius ille Gal-ba, cum iudices L. Scribonio Tribuno Pl. ferret familia-res suos, & dixisset Libo, quando tandem Galba de tricli-nio tuo exibis? cum tu inquit de cubiculo alieno. A quo ge-nere ne illud quidem plurimum distat, Glautia Metello.

nillam in Tiburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio, res sane difficilis. Exprimenda.n. sunt, & ponēda ante oculos ea, quæ uideantur, & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est subturpia, cuius exemplum, ut breuissimum, sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio.

Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cũ Sex. Titius se Cassandrā esse diceret, multos inquit Antonius possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magno præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magi redargueret, erras inquit Scaure, ego enim Magum nō cōseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret in uētrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius uiri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorũ uenalium, ut quisq; optime græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam, iam ostendā cuiusmodi sis, cum ille, ostende quæso, demonstraui digito pictum Gallũ in mariano scuto cimbrico sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus, nihil tam Mācia simile uisum est. ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si q̄d uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuēdi, aut augendi

mnusa ad incredibilem admiratiōem efferuntur, uelut te Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendēs caput ad fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiā cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiā significatio est, cum parua re, & sæpe uerbo res obscura, & latens illustratur, ut cū C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, q̄d se homo inimicus consulē fecisset, bello præsertim magno, & graui, nihil est, quo mihi gratias agas inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obiiciēti lustrum illud infelix, noli inquit mirari, is. n. qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Vrbana et dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias, nō illo genere, de quo ante dixi, cū cōtraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis seuere ludas, cum aliter sentias, ac loquare, ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, quid tibi uis inquit insane? tanta malorum est multitudo ciuiū, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianū dicit fuisse, & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. sed uti ferunt, qui melius hæc norūt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; longe lepore, et humanitate oībus

præstitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum cumq; oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum, q̃ omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponũtur, per mihi scitum uidetur C. Publicium solitum dicere P. Mummium, cui uis tempori hominem esse. sic profecto res se habet, nullum, ut sit uitæ tempus, in quo nõ deceat leporem, humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto uerbo uitiosa res appellatur, ut cum Africanus censor tribu mouebat eum centuriõem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur, non amo inquit nimium diligentes. Acutum ẽt illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset, cũ aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eũ Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse. quid ni inquit meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sũt etiam illa subabsurda sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiã quodammodo nobis. homo fatuus, postquam rem habere cœpit, est mortuus. quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. quandiu ad aquas fuit nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid, ut tibi Antoni

Mancia, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, aliquando inquit tibi tuum negotium agere licebit. ualde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam nõ uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, qualẽ existimas, qui in adulterio deprehẽditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, tu igitur nihil uides? ego uero inquã à porta exquilina uideo uillam tuã. ut illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium uenisset, eiq; ab hostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illũ intus esse, paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse, tum Ennius, q d? ego non cognosco uocem inquit tuam? hic Nasica, homo es impudens, ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoq;, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, q d dixit, ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea

Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?

-Non pol (inquit) audeo,

Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspitionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de. ficu, amabo te inquit, da mihi ex ista arbore

quos feram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur. tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium.

Quid ploras pater? mirum ni cantem,' condemnatus sum. Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, caue, rogauit nunquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilē, sed admodum stultum, quæso inqt prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouēt illa etiam, quæ coniectura explanantur, lōge aliter, atq; sunt, sed acute, atq; concinne, ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse cōsul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas A F P R, idq; diceret esse, actum fide P. Rutilii, Rutilius autem, ante factū post relatum C. Cannius eques Ro. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo? inquit Scaurus, Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia, qd huic abest? nisi res, & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehēsio quasi errantis, ut cum obiurgauit Albius Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio ꝓbatum

uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neq; intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut cũ patrono malo, cũ uocem in dicẽdo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset, perdam inqt uocem, si id fecero, melius est inquit, quã reum. Bellum etiam est, cum quid cuiq; sit consentaneũ dicitur, ut cum Scaurus nõnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii locupletis hominis bona sine testamento possederat, sederetq; aduocatus reo Bestiæ, cũ funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, uide inquit Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appii maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege thoria, & premeretur Lucullus ab iis, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, non est inquit Luculli pecus illud, erratis. defendere Lucullum uidebatur. ego liberum puto esse, qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchũ perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset, eiero inquit iniquus est, cum esset admurmuratum, ah inqt patres conscripti, non ego mihi illum iniquũ eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius, cum læsisset testis Silus Pisonẽ, quod se in eum audisse dixisset, potest fieri inqt Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus. põt etiam ut tu non recte intellexeris, id quoq; toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunq̃ audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret.

huius generis est plenus Næuius, et iocus est familiaris.
-Sapiens si algebis tremes.
& alia permulta. Sæpe etiam facete concedas aduersario idipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, at hercule inqt tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicũtur, ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis cõtumeliose, quid fers Cinciole? quæsisset. ut emas inquit Cai, si uti uelis. Sæpe ẽt salse quæ fieri nõ possunt, optantur, ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, uellem hoc esset inquit laborare. Salsum est ẽt quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent, ut censor Lepidus, cũ M. Antistio Pirgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptũ sibi equũ diceret, cũ optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, me istorũ inqt nihil credere. Colligũtur à græcis alia nõnulla execrationes, admiratiões, minatiões. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse, nã illa, quæ uerbi rõne, et ui cõtinẽtur, certa ferè, ac definita sunt, quæ plerũq;, ut ante dixi, laudari magis, q̃ rideri solẽt, hæc aũt, q̃ sunt in re, et in ipsa sñia partibus sunt innumerabilia generibus pauca. Expectationibus .n. decipiendis, & naturis aliorũ irridendis, ipsorũ ridicule indicãdis, et similitudine turpioris, et dissimulatiõe, et subabsurda dicẽdo, et stulta reprehẽdendo, risus mouẽtur. Itaq; imbuẽdus est is, q iocose uolet dicere, q̃si natura q̃dã apta ad hæc genera, et moribus ut ad cuiusq; modi genus ridiculi, uultus ẽt accõmodetur.

qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illa quoq;, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iã tu Antoni qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in pontinum diuerteris, neq; amœnum, neq; salubrẽ locum, censeo, ut satis diu te putes requieuisse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorẽ iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos, protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de q̃bus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt, atq; ex iis, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum causam sum aggressus, atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi, atque cognoui, tum constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationẽ, aut controuersiã uocari, quæ non habeat utrũq;, sed quãtum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo hæc eẽ solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo aũt, uitioq; causæ ita recedã, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornãdo, & augendo dissimulatum obruatur. & si causa est in argumentis, firmissima quæq; maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin aũt in conciliatione, aut in permotiõe causa est, ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest,

nium potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior eē oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius ꝓbari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à cōtraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ facillima uidentur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure summo. unum ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, cōfiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita concedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear, sed adhibere quandam in dicendo speciem, atq; pompam, & pugnæ similem fugam, consistere uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendū, et prouidendum puto, quodq; me solicitare summe solet, nō tam ut prosim causis elaborare soleo, quàm ut nequid obsim, non quin enitendum sit in utroq;, sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt cōtemnenda, contemnitis? Minime inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubēte inquit Antonius dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule inquit Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimum, propriumq; hoc eē laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, ꝓ quo

diceres. idq; memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus eẽt, de te institutus, Crassusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. tum illum mihi respondere memini, cætera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum eẽt, et nocere ei, pro quo quisq; diceret. quare non sibi eum disertum, qui id nõ faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nũc, si tibi uidetur antoni, demõstres uelim, quare tu hoc ita magnũ putes nihil in causa mali facere, ut nihil tibi ĩ oratore maius eẽ uideatur. Dicã eqdem Cæsar inqt, qd intelligam, sed & tu, & uos omnes, hoc inquit mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loq, sed exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cuiusdam est ingenii, ac singularis, cui quidam portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis ingenii est, ut neminem nisi consultò putet, quod contra se ipsum sit dicere, sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de uulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atq; ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo, atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurũ. cum ille quæsisset, quid nam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorẽ, ut oĩa meminisset, & ei The

mistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci, quæ uellet, q̃ si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenii, q̃ potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquã effluere potuisse, cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda nõ est, neq; illa mea cautio, et timiditas in causis propter præstãtem prudentiam Crassi negligenda est. uterq; enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circũspiciunda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur, orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus, non moueor, non obtempero, non satisfacio, neq; tamen ullam assequor laudẽ. homines enim impiti facilius, quod stulte dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidẽ mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, occidit ille aduersarium'ne? immo uero aiunt se, & eum, quem defendit hoc Crassus non putat nisi pfidia accidere posse. ego autem sæpissime uideo in causis aliqd mali facere homines minime malos. Quid

illud, quod supra dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ etiam ualde causam meam premerēt? cum id non faciunt alii, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando, et efferendo inuidiosiora faciunt? quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines caros, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid si quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersariis exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego, nō quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus existimor. ut cum te ipsum Sulpiti obiurgā, quod ministratorem peteres non aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, ut siquis mihi male dicat, petulans aut planè insanus esse uideatur. In ipsis aūt argumentis si q̄d posueris, aut aperte falsum, aut ei, q̄d dixeris, dicturus'ue sis, contrariū, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorū, ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiā dicendo, sin id minus, ut certe nequid mali. Itaq; nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinē, collocationemq; rerum, ac locorū, cuius ratio est duplex. altera,

quam affert natura causarum, altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid ante rē dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, cōtrariis refutādis, deinde ut cōcludamus, atq; ita peroremus, hoc dicēdi genus natura ipsa præscribit. Vt uero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur, sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint, partim etiam, si qd habent adiumenti, sunt nonnunq̄ eiusmodi, ut insit in iis aliquid uitii, neq; tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia, atq; firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt, ea, quæ ex iis aut leuissima sunt, aut aliis grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atq; ex oratione remoueri. equidem cum colligo argumenta causarū, non tam ea numerare soleo, q̄ expendere. Et quoniā, quod sæpe iā dixi, tribus rebus oēs ad nostram sententiā perducimus, aut docendo, aut cōciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferēda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur, reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebūt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorū mentes, apud quos agitur, mouendas p manare possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimū, quanquam maxime proprius

est locus, & in exordiendo, & in perorando, digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum causa sæpe utile est. Itaque uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrariis refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eã causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest, hæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant, in quo illos quoque errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, uti quenque eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectatione, qui audiunt, quamcelerrime succurratur, cui si initio satis factũ non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum, dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ æque excellãt, seruentur etiam ad perorandum, si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atq; com=

mine. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eũ, qui audit, permulcere, atque allicere debet. in quo mirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat, & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare, neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut et uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant, neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat, sed si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quod ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur, quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet, sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt. iccirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum, sic & facile reperietur. sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrime, uel in argumentis, uel in iis partibus, ad quas causas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent

cum erunt penè ex intima defensione depromptæ, & apparebit eas non modo nõ esse communeis, nec in alias causas, posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agetur, effloruisse. Omne aũt pricipium aut rei totius, quæ agitur, significationẽ habere debebit, aut aditum ad causam & communicationem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus, ac templis uestibula & aditus, sic causis principia pro portione rerum præponere. Itaq; in paruis, atq; frequẽtibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed tum erit utendum principio (quod plerũq; erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sentẽtias duci decebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis si infanda si præter opinionem si immerito si misera, si ingrata si indigna si noua si quæ restitui sanariq; non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius, q̃ rogando. est id quidem in totam oratiõem confundendum, nec minime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum, commonent græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem, quæ sunt utilia, sed non principii magis ꝓpria, quàm reliquarum partium, faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis esse possunt. illustriora enim sunt, quæ in principiis, q̃ quæ in mediis causis dicuntur, aut augendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorũ ad

iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerũt in causa, quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam cytharœdi procemium affictum aliquod sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitũ, qui uibrant hastas ante pugnã, quibus in pugnando nihil utuntur, sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quod breuiter iubet, si breuitas appellanda est, cũ uerbum nullũ redundet, breuis est L. Crassi oratio si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est, sed sæpe obest uel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eã uirtutẽ, quæ narrationis est maxima, ut iucũda & ad persuadẽdum accõmodata sit, tollit. uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis.

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percũctatio, mors Chrysidis, uultus, & forma, & lamẽtatio sororis, reliqua, peruarie, iucũdeq; narrãtur.

Quod si hanc breuitatem quæsisset.

Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus.

In ignem posita est.

in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset, quã quam hoc ipsum effertur, imus, concisum est, ita ut non breuitati seruitũ sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuis=

fit, nisi in ignem posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset, sed et festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus, & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic consistituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm cæteras, sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando & maiore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ, uel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est, narratio obscura totam obcæcat orationem, uel quod alia possis semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si uerbis usitatis si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione id est consilii. neq; enim si nota res est, nec dubium sit, quid gestum sit narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandum, ne illa, quæ suspitionem, & crimen efficient, contráque nos erunt acriter persequamur, & quicquid poterit, detrahamus, ne illud, quod Crassus siquando fiat perfidia non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius causæ pertinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio, Sequitur, ut causa ponatur, in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncte, & infirmandis

contrariis, & tuis confirmandis. nanq; una in caussis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit, sed quia neque reprehēdi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neq; hæc cōfirmari, nisi illa reprehēdas, iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autē concludenda plerunq; rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniaq; cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, et ad utilitatem nostrā uocandas, conferēda sunt. Neq; sanè iam caussa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraq; communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ. nam & sapientis est consilium explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, authoritate probare, oratione persuadere possit, atq; hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est cōsilium, multisq; aliis dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenii, ostentationisq; suspicio. Cōcio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatemq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas. nam qui utilitatem putat, nō quid maxime uelit suasor, sed qd interdum magis sequatur uidet. Nemo est enim præsertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetēdam maxime dignitatem, sed uincit utilitas plerunq;, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Cōtrouersia autem inter hoīum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius, aut etiam, cum id cōuenit, certatur, utrū

honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidētur. Qui utilitatem defendit, enumerabit cōmoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectīgalium, præsidii, militum utilitates cæterarum rerū, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalē memoriā augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut nō possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit non uidentibus aliis, is plurimum uidit. Ad consilium autem de repub. dandum caput est, nosse rempub. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutātur, genus quoq; orationis est sæpe mutandum, & quanquam una ferè uis est sæpe eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reipublicæ. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorum motus, nonnunquam aut cohortatione, aut cōmemoratione aliqua aut in spem, aut ī metū aut ad cupiditatem, aut ad gloriā concitādos sæpe etiā à temeritate, iracūdia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit aūt, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandā talem, ut quemadmodū tibicen sine tibiis canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquens esse

non possit. Et cum sint populares multi, uariiq; lapsus, ui tanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliqd uideatur, aut hominum offensione, uel inuidia quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo, hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponũtur. Tum obiurgatio si est authoritas, tum admonitio quasi lenior obiurgatio, tum ꝓmissio, si audierint ꝓbaturos, tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, et cum lepore. nihil. n. tam facile, q̃ multitudo à tristitia & sæpe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui ferè, ut potui, uobis in utroq; genere causarum, quæ sequi solerem quæ fugere, quæ spectare, quáq; oĩo in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudatiõum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram, sed & quia multa sunt orationũ genera et grauiora & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quod nos laudationibus nõ ita multum uti soleremus totum hunc segregabam locum. Ipsi enim græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornandi, q̃ utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminũdas, Philippus, Alexãder, aliiq; laudantur. Nostræ laudationes quibus in foro utimur, aut testimonii breuitatem habent nudam, atq; inornatam, aut scribũtur ad funebrem concionem, quæ ad oratiõis laudẽ

minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendũ aliquando, nonnunquam etiam scribendum, uelut P. Tuberoni Africanum auũculum laudanti scripsit C. Laelius uel ut nosmetipsi ornandi causa graecorum more, si quos uelimus, laudare possimus, sit à nobis quoq; tractatus et is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, caeteraq; quae fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur, sed tamen quod ipsa uirtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae & fortunae bona, in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse aliis propter abundantiam fortunae, ut opes, & copiae non superbiae uideantur, ac libidini; sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quae est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari pôt, tamen habet plures partes, quarũ alia est ad laudationem aptior. sunt enim aliae uirtutes, quae uidentur in moribus hominũ, & quadam comitate, ac beneficentia positae, aliae quae in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudatiõibus; omnes enim hae uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum fructuosae putantur. Sapiẽtia, & magnitudo animi, qua omnes res humanae geruntur, tenues, & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quaedam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet nõ minus, iucũditatis minus. ipsos. n. magis uidetur, quos

laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare, ac tueri, sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum: feriunt enim aures hominũ, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari, & quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuiq; uirtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq; in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorũ habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento, ac præmio. quæ uero etiam cum labore, & periculo ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim deniq; uirtus eẽ uidetur præstantis uiri quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut piculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractũ esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudiciis hominum comprobatæ, in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumẽdæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neq; enim paruæ, neq; usitatæ, neq; uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus uiris comparatio, in laudatiõe præclara. De quo genere libitũ mihi est paulo plura, q̃ ostenderam dicere, non tam propter usum forensem,

qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitióem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uitupe=randi præcepta, contrariis ex uitiis sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonũ uirum proprie, & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari, sine uitiorum cognitione, satis insigniter, atq; aspere posse. Atque his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarũ. Habetis de inueniendis rebus, disponendisq; quid sentiã adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem. neq; ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus rebus hæc exornẽtur. Perge uero inquit Crassus. libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nuda=tumq; perspicio, et quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estq; mihi gratum. Iã istuc quãtum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, oĩa tibi relinquo, sin dissimulare, tu quemadmodũ his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego inquit ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quàm memoriæ malim, gratiamq; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Granone in Thessalia Simõides apud Scopam fortunatum hominem & nobilem, cecinissetq; id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorẽ scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod

ei, quod pactus eët pro illo carmine, daturum, reliquum à suis tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei uideretur, paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eũ magnopere euocarent, surrexisse illum ipsum, prodisse, uidisse neminem. hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse, ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse, quos cum humare uellent sui, neq; possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, qđ meminisset, quo eorum loco quisq; cubuisset, demonstrator uniuscuiusq; sepeliendi fuisse. hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumẽ afferret. Itaq; iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda, sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulachris pro litteris, uteremur. Qui sit autẽ oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris, oẽs fixas esse in animo sentẽtias, omnem descriptum uerborũ apparatum, ita audire uel eũ unde dicas, uel eum, cui respondendũ sit, ut illi nõ infundere in aures tuas orationem, sed in aĩo uideãtur inscribere. Itaq; soli, qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint, cui respõderint, qđ supersit, iidemq; multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem, sicut earum rerũ, de quibus ante locutus sum omnium, sed hæc ars tota dicendi, siue artis

imago quædam est, & similitudo, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat, et procreet, uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atq; confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut non dispositis, notatisq; rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum complectatur, neque uero tam hebeti ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa, acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidēdi, quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas confirmatio quædam, et imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atq; corporibus sicut omnibus rebus, quæ sub aspectū ueniunt, sedes opus est, etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agētibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterq; percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua cōsuetudo gignitur, similium uerborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginū uarietate distin

guitur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli conne-ctunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt, eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadē, in Asia, quē uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum, quorū uterq; tanquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi, qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente de dicendi ratione tam multa dixerim. nam ipsorum istorum ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero inquit Catulus, etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo, non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam, & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tāta tua in causis diuinitas, nec enim te ista attigisse arbi

trabat, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse, usuq; doctum partim correxisse uideo, partim cóprobasse. Neq; eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere inquit omnem recusationem Crasso uolui, quem ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium, eadem nostra causa est. an ætatem afferet? quadriennio minor est, an se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio, summis doctoribus. Nihil dicã de ingenio, cui par nemo fuit, etenim me dicentem qui audierit, nemo unq̃ tam sui despiciẽs fuit, qui desperaret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere, Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum eẽ consideret. Quãobrem ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Ut ita ista esse concedam inqt Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiq̃ homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere amicissimi homines quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam, sæpe enim qui potuis? qui puer

in forum uenerim, neq; inde unquam diutius, quàm quæstor abfuerim: sed tamē audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorū, cum de his rebus disputaret, neq; uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus, quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem.
Tum Sulpitius, An ergo inquit oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraq; re dicere. Ille uero inquit Cotta ornamenta orationis non attigit, neq; eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit.
Verba igitur inquit Crassus mihi reliquit Antonius, rē ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis inquit causa, cur te audire cupiamus, sin quod facilius, tibi cā nō est, cur recuses. Et Catulus. Quid quod dixisti inquit Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturū, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi inquit Crasse cōcedere, sed uide, ne qd Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est, id aūt committere uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero ille inquit, ut uultis, sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendū censeo, & requiescendum, post meridiem, si ita uobis est

cōmodum, loquemur aliquid, nisi forte me in crastinū differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem mallet, quāprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER TERTIVS.

NSTITVENTI mihi Quinte frater eum sermonē referre, & mādare huic tertio libro, quē post Antonii disputationē Crassus habuisset acerba sanè recordatio ueterē animi curam, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignū ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc, et superiore libro continetur. ut enim Romā rediit extremo scænicorum ludorū die, uehementer cōmotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quē dixisse constabat, uidēdum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp. gerere nō posse, mane idibus Septēb. & ille, et senatus frequēs uocatu Drusi in curiā uenit, ibi cū Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatū de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic ut sæpe inter hoīes sapiētissimos constare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen oīum consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper oēs, illo aūt die etiā ipsum à sese superatum. Deplorauit. n. casum, atq; orbitatem se=

natus, cuius ordinis à cõsule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanq̃ ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimoniũ dignitatis, neq; uero esse mirandum, si cũ suis cõsiliis remp. ꝓfligasset, consiliũ senatus à rep. repudiaret. Hic cũ homini et uehemẽti, & diserto, & in primis forti ad resistendũ Philippo quasi quasdam uerborũ faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. Quo qdẽ ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta esferebantur, cũ sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse nõ esset. An tu cum oẽm authoritatem uniuersi ordinis ꝓpugnare putares, eamq; in cõspectu Po. Ro. cõcideres, me his pignoribus existimas posse terreri? nõ tibi illa sunt cedenda si Crassum uis coercere, hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa spiritu ipso libidinẽ tuã libertas mea refutabit. Permulta tum, uehemẽtissima contentione animi, ingenii, uirium, ab eo dicta esse constabat, sententiãq; eam, quã senatus frequens secutus est, ornatissimis, & grauissimis uerbis, ut populo R. satis fieret, nũq̃ senatus, neq; consiliũ reip. nec fidẽ defuisse, ab eo dictam, & eundẽ id qđ in authoritatibus perscriptis extat, scribẽdo affuisse. Illa tanq̃ cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Nanq; tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum cõsecutum esse audiebamus, ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, &

corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam quandiu Crassi fuit ambitionis labore uita destricta, tandiu priuatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipu. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu ad summã authoritatem dabat, is eius oẽm spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus, sed ii tamẽ rempu. casus secuti sunt, ut mihi nõ erepta L. Crasso à Diis immortalibus uita sed donata mors esse uideatur. nõ uidit flagrantem bello Italiam, nõ ardentem inuidia senatũ, nõ sceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, nõ acerbissimam C. Marii fugam, nõ illam post reditum eius cædem oĩum crudelissimã, non deniq; in omni genere deformatam eã ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniã attigi cogitatiõe uim uarietatẽq; fortunæ, nõ uagabitur oratio mea longius, atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim nõ iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exiliũ, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita seipse priuaret. Iam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempu. constantissime consul defenderat, quæq; censor imperatoriis manibus ornarat, positũ caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. Neq; uero lõge ab

to C. Iulii caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulii fratris capite iacuit, ut ille, qui hæc non uidit, & uixisse cum republi. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. Neq; enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neq; collegæ sui pontificis maximi sanguine simulachrum Vestæ respersum esse uidit. cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodē illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserosq; casus, ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortē Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate, cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non sine magno reipu. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut si qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset. neq; solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem bonorū uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Quinte Frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in remp. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus cogitanti, sententia sæpe tua uera, ac sapiens uideri solet, qui propter tot,

tantos, tamq; præcipites casus clarissimorũ hominum atq; optimorum uirorum me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neq; in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur pgamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis iucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt, sermonemq; L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus, atq; ei, & si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamq; referamus. Neq; enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in qbus omnibus ferè Socrates exprimitur, nonquanquã illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt suspicatur. quod item nos postulamus non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, q̃ quantum à nobis exprimetur suspicentur. nos enim, qui ipsi sermoni nõ interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummõ locos, ac sentẽtias huius disputatiõis tradidisset, quo in genere oratiõis utrũq; oratorem cognoueramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si qs erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterq; inductus esset, is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. Nam fuit uterq; (ut exposui antea) cum studio atq; ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neq; in Antonio deesset hic ornatus orationis, neq; in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in pri-

mis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum, Crassum in acerrima, atq; attentissima cogitatione posuisse, seséq;, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando probe nosset, atq; in maximis causis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus aliis in eam hexedrã uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cumq; eum in cogitatiõe defixum esse sensisset statim recessisse, atq; in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cum omnes inclinato iam in post meridianum tempus die uenissent ad Crassum. Quid est Crasse inquit Iulius, imus'ne sessum? & si admonitum uenimus te, non flagitatum. Tũ Crassus, An me tã impudẽtem esse existimatis, ut uobis, hoc præsertim munus, putem diutius posse deberi? Quinam igitur inquit ille locus, an in media sylua placet? est.n. is maxime & opacus, & frigidus. Sanè inqt Crassus, etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cũ placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, & ibi magna cũ audiendi expectatione considitur. Tum Crassus, Cũ authoritas, atq; amicitia uestra, tum Antonii facilitas eripuit inquit mihi in optima mea cã libertatem recusandi, quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodũ illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque uerbis cõstet oratio, neque uerba fidem habere possunt si rem subtraxeris, neq; res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidẽtur, q̃ quantum nostrorum ingeniorum acies intueri põt,

qui omnia hæc, quæ supra, et subter, unum esse, & una ui, atq; una consensione naturæ cōstricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per seipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam, atque æternitatem conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio uidetur, ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, omnem doctrinam harū ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo cōtineri. ubi enim perspecta uis est rōnis eius qua causæ rerum, atq; exitus cognoscuntur, mirus quidā omnium quasi consensus doctrinarum, concentusq; reperitur. Sed si hoc quoq; uidetur esse altius, q̄ ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quo amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia quascunq; in oras disputationis, regiones'ue delata est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ siue de diuina ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat siue ut leniat, siue ad paucos siue ad multos siue inter alienos, siue cum suis siue secum, riuis est deducta oratio nō fontibus, & quocūq; ingreditur eodē est instructu, ornatuq; comitata. Sed quoniā oppressi iam sumus opinionibus non mō uulgi, uerū etiam hominum leuiter eruditorum, qui quæ cōplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discerpta contrectāt, & qui tanq̄ ab animo corpus, sic à sententiis uer-

ba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur, tantum significabo breui, neq; uerborũ ornatum inueniri posse non partitis, expressisq; sententiis, neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborũ. Sed priusq̃ illa conor attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putem, ꝓponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ & si nos uocibus delectãt, tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximũ audias, iucũdissimum esse uideatur, et oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unũ sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudiciũ excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, trãsferri põt etiam ad artes. Vna fingẽdi est ars, in qua præstantes fuerũt Myro, Polycletus, Lysippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq; picturæ, dissimillimiq; tamen inter se Zeusis, Agloaphon, Apelles, neque eorum quisq̃ est, cui quicq̃ in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his, quasi mutis artibus est mirãdum, & tamen uerũ, quanto admirabilius in oratione, atq; in lingua, quæ cum in iisdem sententiis, uerbisq; uersetur summas habet dissimilitudines, nõ sic, ut alii uituperãdi sint, sed ut ii, quos constet esse laudãdos, in dispari tamen genere laudẽtur. Atq; id primũ in poetis cerni licet, q̃bus est ꝓxima cognatio cum oratoribus, q̃ sint inter sese En-

nius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles, quàm apud græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides, quanq̃ omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorũ de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia, atq; naturas, suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit, q̃s eorum non egregius? tamen cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum, quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamẽ q̃sq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atq; uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latine loqui penè solus uideatur, sic autem grauis, ut in singulari dignitate oĩs tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiẽs equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius, & deterius futurũ. Quid noster hic Cæsar? non'ne nouã quandã rõnem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? q̃s unquam res præter hunc tragicas penè comicæ, tristes remisse, seueras hilare, forẽses scenica propè uenustate tractauit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur. Ecce præsentes duo propè æquales Sulpitius, & Cotta. q̃d tam inter se dissimile, quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis rem explicans propriis, aptisq; uerbis, hæret in cã semper, et quid iudici probandũ sit cũ acutissime uidit, omissis cæteris argumẽtis in eo mentem, orationẽq; defi-

git. Sulpitius autem fortissimo quodã animi impetu, plenissima, & maxima uoce, summa cõtentione corporis, & dignitate motus, uerborũ quoq; ea grauitate, & copia ẽ, ut unus ad dicendum instructissimus à natura eẽ uideatur. Ad nosmetipsos iã reuertor, quoniã sic fuimus semp comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur, q̃d tam dissimile, q̃ ego in dicendo, & Antonius? cũ ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius, ego aũt, quanquã memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in cõparatione coniungar. Videtis'ne genus hoc, quod sit Antonii, forte, uehemens, cõmotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum acre, acutum, enucleatum, in unaquaq; re cõmorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans summa orationis uarietate, nulla nostrarũ aurium satietate. Nos aũt, quicunq; in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus. quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisq; notus est, et difficillime de se quisq; sentit, sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod q̃bus uestigiis primum institi, in iis ferè soleo perorare, & quod aliquãto me maior in uerbis, quàm in sententiis eligendis labor, & cura torquet, uerẽtem, ne si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusq; propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis, quàm genere, distinguitur; atq; omne laudatur, quod in suo genere perfectum est, quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt

oratores amplecti uoluerimus, num'ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicēdi, specie dispares, genere laudabiles, nō posse ea, quæ inter se discrepant, iisdē præceptis, atq; in una institutiōe formari. Quod nō ē ita, diligentissimeq; hoc est eis, qui instituūt aliquos, atq; erudiunt, uidendum, quo sua quenq; natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusq; genere artificum, & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusq; naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est uel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro contra autem in Theopompo frenis uti solère. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. Neq; eos similes effecit inter se, sed tantum alteri effinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroq; quod utriusq; natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad omniū uestrum studium, & ad genus id, quod quisq; uestrum in dicendo probaret, adhærescerēt, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior? (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut planè, ut ornate, ut ad id, quodcunq; agetur, apte, congruenterq; dicamus. Atq; eorū quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari

clari à me pueri, dilucidiq; sermonis, neque enim cona-mur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum, neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admi-remur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium, nam alterum traditur litteris, doctrinaq; puerili, alterum adhibetur ob eã cau-sam, ut intelligatur, quid quisque dicat, quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poe-tis. sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterãt ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti, quorum ser-mone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi latine, neq; tamen erit utendum uerbis iis, qui-bus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quãdo ornan di causa parce, quod ostendam, sed usitatis, ita poterit uti, lectissimis ut utatur iis, qui in ueteribus erit scriptis stu diose, & multum uolutatus. Atque ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic, & casibus, & tempori-bus, & genere, & numero conseruemus, ut nequid pertur batum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam lin-gua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. No-lo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata, et qua-si anhelata grauius. nam de uoce non dum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi con-iunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo est, qn effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra

modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur. rustica uox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur, ut tuus Catule sodalis. L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, sonoq; uocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum uisum iri putat si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus & subtilitas ista delectat omitto uerborum, quanquā est caput, uerum id affert rō, docent litteræ, cōfirmat consuetudo & legendi, & loquendi, sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud græcos atticorum, sic in latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur capti quodammodo nomine urbis, & authoritate, tamen eruditissimos homines asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quàm suauiter loquēdo facile superabit. Nostri minus student litteris, quam latini, tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranū lenitate uocis, atq; ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare cum sit quædam certa uox Romani generis, urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur, neq; solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea te=

nent ſemper, quæ prima didicerunt (ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire, ſono ipſo uocis ita recto, & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre uideatur, ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſpere, ut ille, quem dixi, non uaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe & æquabiliter & leniter, quare Cotta noſter, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iotam litterā tollas, & è pleniſſimū dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uideris imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpitius, ſic agam uobiſcum inquit Craſſus, ut quoniam me loqui uoluiſtis aliquid de ueſtris uitiis audiatis. Vtinam quidem inquit ille, id enī ipſum uolumus, idq; ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non ſine meo periculo Craſſus inquit poſſum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tum ille, tum quod monuit idē ut ea, quæ in quoq; maxima eſſent, imitaremur? ex quo uereor, ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, et aliquem ſi forte motum. Ergo iſta inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehēdo, ne meipſum irrideā, ſunt autem mea multo, & plura, & maiora quàm dicis, quæ autē ſunt, aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſiquis me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut cōſuetudo ſermonis quotidiani, ac domeſtici libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, & poetarum. Neque uero ī illo altero diutius cōmoremur, ut diſputemus qbus rebus aſſeq poſſimus, ut ea, q̄ dicamus, itelligātur, latine

scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatiōe uerborum, non ualde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, nō præposteris temporibus, non confusis personis, nō perturbato ordine. q̄d multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirū sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunq; ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autē simulac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secūdum, tantaq; insolentia, ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, et tenebras afferat, atq; ut quodam modo ipsi sibi in dicēdo obstrepere uideātur. Verum si placet, quoniam hæc satis spero uobis quidē, certe maioribus molesta, & putida uideri, ad reliqua aliq̄to odiosiora pergamus. Atqui uides inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, q̄ adduci possimus, de me enim coniicio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, ut audiamus; ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim inquit Antoni partes eæ fuerūt duæ, quas modo percucurri, uel potius penè præterii, latine loquēdi, planeq; dicendi, reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, q̄d

latine loqueretur, admiratus, sed si est aliter, irrident, neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut qui adessent intelligerent, quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicā, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundāter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; conficiunt, id est, quod dico ornate, qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarū dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, qđ ego aptū, & congruens nominem, qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquētiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete, atq; cōtemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum uim cōplexos esse arbitrantur, neq; adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerūt. Verum enim oratori quae sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est ei subiecta materies, omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis uirtutibus, quanquam sunt omnes uirtutes aequales, & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut haec uis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunque incubuerit possit impellere, quae quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudentia, quarum uirtutum expertibus, si dicendi copiam tradiderimus, nō

eos quidem oratores effecerimus, sed furētibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi, pronūciandíq; rationem, uimq; dicendi ueteres græci sapientiam nominabant, hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones, fuerunt, non tam fortasse docti sed impetu mētis simili, & uoluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt, quæ uita propter tranquillitatem & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dederūt, ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi, homines otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra, neque disiuncti doctores, sed iidem erant uiuendi præceptores, atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere phibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibiipsi aliquem excogitant in otio ludum, sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contule-

runt, alii ēt, ut dialectici, nouum sibiipsi studium, ludumq; pepererunt, atq; in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atq; ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam, iiq; multi, qui aut in repub. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in repu. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapiētiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates, inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent, quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq; sentiendi, & ornate dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit, cuius ingenium, uariosq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc discidiū illud extitit quasi linguæ, atq; cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius uariis, & diuersis, & in omnem partē diffusis disputatio-

nibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt, quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi, socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorum alter peripateticorum, alter academiæ nomen obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in socratico sermone maxime adamarat, cynici primum, deinde stoici, tum ab Aristippo quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, cyrenaica philosophia manauit, quam ille & eius posteri simpliciter defenderant. ii qui nunc uoluptate oia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè socraticos esse dicebāt, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum, sed ea horum ui, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium uoluptatis, & si cui uera uideatur, procul abest tamē ab eo uiro, quem quærimus, & quē authorem publici consilii, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atq; eloquentiæ principem in senatu in populo, in causis publicis esse uolumus, nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat à rostris, à iudiciis, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à repu. uerum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim et boni uiri, & quo-

niam sibi ita uidentur, beati, tantumq; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quod negant uersari in repub. esse sapientis. nam si hoc nobis, atq; optimo cuiq; persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiũt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt, atq; hanc ab iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse dixerunt. sed utrunque est in in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat, uel quod oẽs, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes insanos esse dicunt, neq; tamen quenq̃ esse sapientem, ualde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed ut in oratore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala uidentur stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gentibus, alia uis honoris, ignominiæ, præmii supplicii. uere, an secus, nihil ad hoc tempus, sed, ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quanquam academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit, copia fortasse, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Pole-

monem audierat, ex uariis Platonis libris, sermonibusq; socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit, quē ferunt eximio quodam usum lepore dicēdi, aspernatum esse omni animi, sensusq; iudicium primumq; instituisse (quāquam id fuit socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostēdere, sed cōtra id, quod quisq; se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenii, dicendiq; copia Carneades, cuius ego, & si multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum clarissimum uirum, qui illū à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Apēnino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare ionium defluerent, graecum quiddam, & portuosum, oratores autem in inferum hoc thuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore cōtenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandū, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit, & si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docent, discere, quae multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius, sed si his contenti estis, atq;

fis etiam, quæ dici uoluistis à me, ex ingenti quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis, Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis, aut uobis hæc carneadia, aut illa aristotelia uis comprehendenda est. Nanq; (ut ante dixi) ueteres illi usq; ad Isocratem omnem omnium rerũ, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad rempu. pertinebant, cognitionem, & scientiam, cum dicendi ratione iungebant. postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapiẽtiam, neque quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarẽtur, ex quo promiscue hau rirẽt, si manere in pristina communione uoluissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorũ multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti sic socratici à se causarum actores à communi philosophiæ nomine separauerunt, cum ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint paululum equidem de me deprecabor, et petam à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, nõ possim dicere me hæc, quæ nũc cõplector, perinde ut dicam discẽda esse, didicis-

se, quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accessserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimũ hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus & leges, et instituta populi Ro. mosq; maiorum. paulum sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui quaestor in Asia, cum essem aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius, & inde decedens, Athenis, ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quae biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector, tantam scientiam, uimq; doctrinae, non modo non pro me, sed contra me est potius. non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo; atq; hos omnes, quĩ artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. illa uis autem eloquentiae tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturae, quae mores hominum, quae animos, quae uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat. eadem mores, leges, iura describat, rempub. regat, omnia, quae ad quancunq; rem pertineant, ornate, copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus, neq; tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitae suae collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. q d. n. meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velle=

ius est rudis, in usquisq; nostrorum uersatus. quid est, quã aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute hominũ stoici possint dicere, quia in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nã quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus qdem iudicetur. hæc uero, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoq; uerisimile est eliciendum, acutis, atq; acribus, eáq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neq; se ab iis contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquãdo, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranq; sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationẽq; dicendi, is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neq; sine forensibus neruis satis uehemẽs, & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracẽ istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti, Pamphilumq; nescio quẽ sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delitias, aliquas depingere, nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dũmodo illa res tãta sit, ut oibus philosophorum libris, quos nemo oratorũ istorũ

unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haud quaquam hercle inquit Crasse mirandum est, esse in te tãtam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiã, quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uideretur, nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atq; ex his hanc dicendi copiam fluxisse, sed tamen, cum omnis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; uitam tuam, ac studia considero, neq; quo tempore ista didiceris, uideo, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum, neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an si nõ potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi inquit Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satis facere in gestu, nisi palæstrum, nisi saltare didicisset, neque ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem, similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta, & perfecta quæri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo orato-

re dicam necesse est. uis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit intelligi non potest. Me autem Catule fateor, neq; hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere, nec uero id, quod tu recte cõmeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule de doctrina ista quid ego sentiam, nõ tantum ingenioso homini, & ei qui forum, qui curiam, q causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumpserunt, quos discentes uita defecit, oẽs. n. artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum trãsferũt, aliter ab iis, qui ipsarũ artiũ tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitiũ summa iã senectute est, & quotidie cõmentatur, nihil. n. curat aliud atq; uelocius puer addidicerat, sed quod erat aptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium.

-Quamuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cãtabat. erat enim scenicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques Romanus, puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum, dies, & noctes uirum summa uirtute, & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Q. Tuberonem, at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas, qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si

quàm illud uulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est & rebus exquisitis undiq; & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi Cæsar faciendum est ad annum, ut ego in ædilitate laboraui, quod quotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorũ, & concludendorum facilis est, uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum græci iam nõ tenerent, ob eamq; causam iuuẽtus nostra dedisceret penè discendo, etiam latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterũt, quos ego censor edicto meo sustuleram, nõ quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud græcos, qui cuiusmodi essent uidebã, tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignã scientia, hos uero nouos magistros, nihil intelligebã posse docere, nisi ut auderẽt, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per seipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, & cũ impudentiæ ludus esset, putaui esse censoris, ne longius id serperet, prouidere, quanq̃ non hæc ita statuo, atque decerno, ut desperem latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq; prudentiam græcorum ad nostrũ usum, moremq; transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt, sin quando extiterint, etiam græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut

sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singu-
lorum articulorum, in toto spectatur hæc corpore. Vt por-
rò conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus,
id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationē;
sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quæ-
dam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligen-
dum, quod maxime teneat eos, qui audiant; & quod non
solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. non enim
à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exi-
lis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta, ali-
ud quiddam magis & ingenia me hortantur uestra, &
ætates. Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea,
quæ maxime sensus nostros impellunt, uoluptate, & spe-
cie prima acerrime commouent, ab iis celerrime fastidio
quodam, & satietate abalienemur. Quanto colorum pul-
chritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis no-
uis pleraq; quàm in ueteribus? quæ tamē, etiam si primo
aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, cū iidē nos
in antiqs tabulis illo ipso horrido, obsoletoq; teneamur.
Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiões,
& falsæ uoculæ, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen nō
modo austeri sed si sæpius fiūt, multitudo ipsa reclamat.
Licet hoc uidere in reliqs sensibus, unguentis minus diu
nos delectari summa, & acerrima suauitate cōditis, quàm
his moderatis, & magis laudari, quod ceram, quàm quod
crocum olere uideatur in ipso tactu esse modum & mol-
litudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus
ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præ-
ter cæteros sensus commouetur, quàm cito id, quod ualde
dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut ci-

bo dulci diutius pōt? Quàm utroq; in genere ea, quæ leniter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatē; sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est, Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate; quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia uoluptate natura non mente satiantur, in scriptis, & in dictis nō aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare. bene, & præclare. quamuis nobis sæpe dicatur. belle, & festiue. nimium sæpe nolo. quāquā illa ipsa exclamatio. non potest melius. sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atq; eminere uideatur. Nunquā agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest.

Nam sapiēs uirtuti honorem præmiū, haud prædā petit.

sed abiicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras.

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter.

Quid petam præsidii?-

quàm leniter, quàm remisse, q̄ non actuose? instat enim.

O pater, o patria, o Priami domus,

in quo tanta commoueri actio nō posset, si esset consumpta supiore motu, et exhausta, neq; id actores prius uiderūt, q̄ ipsi poetæ, q̄ deniq; illi ēt, qui fecerunt modos, à quibus utrisq; summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur,

inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austerã, & solidam, nõ dulcem, atq; decoctã, nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea, quãuis uitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerũ, ac sententiarum comparãda est, qua de parte dixit Antonius, hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est amplificare rem ornando, quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiã ad extenuandum, atq; abiiciendũ. Id desyderatur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cũ explanamus aliquid, uel cũ conciliamus animos, uel cũ concitamus. Sed in hoc qđ postremum dixi, amplificatio potest plurimũ, eáq; una laus oratoris est, & propria maxime, et maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reiiciebat) laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerãdam, & amplificandam orationem accommodatius, q̃ utrũq; horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quãquam proprii causarum, & inhærentes in eorũ neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt, quorũ partim habent uitiorũ, & peccatorum acrem quandam cũ amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alii aũt habent deprecationẽ, aut miserationem, alii uero

ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranq; partem disseri copiose licet. Quae exercitatio nũc propria duarũ philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo & bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena similibusq; de rebus in utrãq; partem dicendi, animos, & uim, & artẽ habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo, & eo litigioso praediolo relicti sumus, & aliorũ patroni nostra tenere, tueriq; non potuimus, ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperũt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicant igitur nunc quidem illi qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & peripatetici philosophi, aut academici nominantur, olim autẽ propter eximiam rerum maximarũ scientiam à graecis politici philosophi appellati uniuersarum rerũ publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definitae controuersiae certis temporibus, ac reis, hoc modo, placeat ne à Charthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari, aut infinite de uniuerso genere quaerentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atq; horum superius illud genus, causam, aut controuersiã appellant, eãq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. haec autem altera quaestio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur, atq; hactenus loquantur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideãtur.

Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc. n. apud Philonem, quem in academia maxime uigere audio, etiã harum iam causarum cognitio, exercitatioq; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt, sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut praeteriri omnino fuerit satius, quàm attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quaeri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quae in ciuitate, & in forensi disceptatione uersantur, neque est ulla, quae non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim, ratiõemq; referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq; perquiritur, ut, uirtus suam'ne propter dignitatem, an ꝓpter fructus aliquos expetatur? aut agendi cõsilium exquiritur, ut sit ne sapienti capessenda respu. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio. Nam q̃d in re sit coniectura, quaeritur, ut illud. Sit'ne in humano genere sapientia? Quam autem uim quaeque res habeat, definitio explicat, ut si quaeratur quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum quid quamq; rem sequatur, inquiritur, ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri? Redeunt rursus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quaeritur, hoc modo, natura'ne sit ius inter homines, an opinionibus? aut quae sit origo, cuiusq; rei, ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, & ratio, ut si quaeratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiãt? aut de immuta

stione, ut si disputetur num interire uirtus in homine, aut, num in uitium possit conuerti? Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur quid in communi mēte quasi impressum sit, ut si disseratur, id'ne sit ius, qđ maximæ parti sit utile? aut cum quid cuiusq; sit proprium exquiritur, ut ornate dicere proprium'ne sit oratoris? an id etiā aliquis præterea possit? aut cum res distribuitur in partes, ut si quæratur, quot sunt genera rerum expetendarū, ut, sint'ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum? aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit, describitur, ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima questionum genera ponūtur. Nam aut simplex est disceptatio, ut si disseratur, expetenda'ne sit gloria? aut ex comparatiōe, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint? Simpliciū aūt sunt tres modi, de expetendis fugiendis'ue rebus, ut expetendi'ne honores sint? num fugiēda paupertas? de æquo, aut iniquo, æquum'ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum? de honesto, aut turpi, ut hoc sit'ne honestum gloriæ causa mortem obire?
Comparationis autem duo sunt modi, unus, cum idem ne sit, an aliquid intersit quæritur, ut metuere, & uereri, ut rex, & tyrannus, ut assentator, & amicus, alterum, cum quid præstet aliud alii quæritur, ut illud optimi'ne cuiusq; sapiētes, an populari laude ducantur? Atq; eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describūtur. Quæ uero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatiōe uersantur, quo in genere quid rectum, faciendumq; sit, quæritur, cui loco omnis uirtutum, & uitiorū est sylua subiecta, aut in animorum aliqua permotione, aut gignenda, aut sedāda

tollendá ue tractantur, huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, oisq; ad omnem animi motum & impulsio, et, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem, pertinet, siqua in re discrepauit ab Antonii diuisione nostra partitio. eadē enim sunt membra in utrisq; disputationibus, sed paulo secus à me, atq; ab illo partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus, pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæq; genera quæstionum argumenta sumenda, sed aliis generibus alii loci magis erunt apti. de quo non tam quia longum est, q̃ quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur & à priuata, ac singulari cõtrouersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis & criminibus, & litibus statuere possint. Hãc ad consuetudinem exercitationis uos adolescētes est cohortatus Antonius, atq; à minutis, angustisq; concertationibus ad omnem uim, uarietatemq; uos disserendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neq; thusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neq; procudenda lingua est, sed onerandum, complēdumq; pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus si in periculis; si in deliberationibus publicis

adhibendi authores, et principes sumus) nostra est inquã omnis ista prudentiæ, doctrinæq; possessio, in quam homines quasi caducam, atq; uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliqd de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituẽdis, & regendis, de omni uiuendi, deniq; etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunq̃ cognoscet omnino, tum quotiescunq; opus erit, ex iis, tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere, neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo, cum liceat oratori uagari libere, atque ubicunque consiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborũ copiam gignit, et si est honestas in rebus ipsis, de q̃bus dicitur, existit ex rei natura quidã splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut scribet institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, et in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, ora-

teresq; ad cognoscendum, imitandumq; cognorit, nec ille haud sane, quemadmodum uerba struat, & illuminet à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dii immortales inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisq; ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare. Nanque illos ueteres doctores, authoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helæus Hippias, cum Olympiam uenisset maxima illa quinquēnali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia nihil esse ulla in arte rerū omnium, quod ipse nesciret, nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atq; illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominū moribus, quæ de rebus pu. dicerentur, sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores qdem repudiarint. Quid de Prodico chio? qd de Thrasimacho chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorū unusquisq; plurimū temporibus illis etiā de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leōtinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut nō est uictus unquam à Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est, aut si est uictus, eloquētior

uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunq; in disceptationem, quæstióemq; uocaretur se copiosissime dicturũ esse profitetur, isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisq; uellet audire, cui tantus honos habitus est à Græcia soli, ut ex omnibus, Delphis nõ inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ii, quos noĩaui, multiq; p̃terea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt, ex q̃bus intelligi põt, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia uel gloria floruisse. Quo q̃dẽ magis dubito, tibi´ne plus laudis, an græcis uituperatióis esse tribuendum statuã? cum tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotiis penè oĩbus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam uim rerum, cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consilio, & oratióe in ciuitate ualeat scientia, atq; exercitatione sociaris, illi nati in litteris, ardentesq; his studiis, otio uero diffluentes nõ modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidẽ, & traditum, & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac inquit una Catule re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artiũ diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, q̃ uulneribus, alios, qui oculis mederẽtur? num geometriã Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum com=

plecteretur, atq; ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapiētiae gloria uellēt, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti, meminerant illi Sex. Aelium. M. uero Manlium nos etiam uidimus transuerso ambulantē foro, quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiam, ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solū, ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris, haec T. Coruncani, haec proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui oēs pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur, iidemq; & in senatu, & apud populū, & causis amicorum, & domi, & militiae consilium suum, fidemq; praestabant. Quid enim M. Catoni praeter hāc politissimam doctrinam transmarinam, atq; aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiā negligebat? at utroq; in genere & laborauit, et praestitit. num propter hanc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in repu. capessenda fuit? nemo apud populū fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator. deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, discíue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerīq; ad honores adipiscendos, & ad rempub. gerendam nudi ueniunt, atq; inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliqs excellet

tumus è multis, effert se si unum aliquid affert, ut bellicã uirtutem, aut usum aliquem militarem, quæ sanè nũc qui dem absoluerunt, aut iuris scientiam, ne eius quidem uni uersi, nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit, aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant. omniũ uero bonarum artium, deniq; uir tutum ipsarum societatem, cognationemq; nõ norunt. Sed ut ad græcos referam oratione, quibus carere in hoc qui dem sermonis genere non possumus, nam ut uirtutis à no stris sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetẽda, septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberen tur, & uocarentur, hi omnes præter milesium Thalem ci uitatibus suis præfuerunt. quis doctior iisdẽ illis tempo ribus, aut cuius eloquentia litteris instructior fuisse tra ditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros confu sos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Nõ fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris, doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum cõtra uoluntatẽ Athe niensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, popu lare omnibus, & iucundum uideretur, cuius in labris ue teres comici etiam cum illi maledicerent (quod tum Athe nis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt, tantamq; in eo uim fuisse, ut in eorũ mentibus, qui audissent, quasi acu leos quosdam relinqueret. At hunc nõ declamator aliqs ad clepsydrã latrare docuerat, sed, ut accepimus, Claz o menius ille Anaxagoras uir summus in maximarum re rum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia ex cellens quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis

eodem tempore, et bellicis rebus. Quid critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem nō boni, sed certe docti; atque eloquentes, non'ne socraticis erāt disputationibus eruditi? Quis Dionem syracusiū doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solū, uerum etiam animi, ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. aliis'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimum uirum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium summum ipsum imperatorem, hominēq; doctissimum? aut aliis pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminundam, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophō, Agesilaum? aut Philolaum Architas tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illā ueterem Italiæ Græciam, quæ quōdam magna uocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam, quā qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum ualuissent, & se ad dicendum quoq; non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cū florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus, et ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam trāstulisset, mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, uersumq; quendā de Philocteta paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait eē tacere cum barbaris. Hic autem cum Isocratem pateretur dicere. itaq; armauit, & illustrauit doctrinam illam omnem, rerumq; cognitionem cum orationis exercitatiōe coniunxit. Neq; uero hoc fugit sapientissimum regem Philip

pum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciperit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquēdi. Nūc siue qui uolet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisq; tradat, per me appellet oratorē licet, siue hūc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam, dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam. quorum si alterum sit optandum, malim equidē indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est, quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est. sin eos disiungent, hoc erūt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia, quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem inquit Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributū à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerūt tuæ, de illustranda oratiōe ut diceres, & eras ipse iā ingressus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudē descripseras, cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus, quo cum ingressus esses, repēte te quasi qdam

æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conspectu penè omnium abstraxit, omnemq; rerum scientiam complexus non tu quidem eam nobis tradidisti, neq; enim fuit tam exigui temporis, sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in academiam totum compulisti, in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti, ut nõ necesse sit consumere ætatem, atq; ut possit is illa omnia cernere, q tantummodo aspexerit, sed etiam, si est aliquãto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neq; defatigabor ante quàm illorum ancipites uias, rationesq; & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero. Tum Cæsar, Vnum inqt me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quod eum negasti, qui non cito qd didicisset, nunquam omnino posse perdiscere, ut mihi non sit difficile periclitari; & aut statim percipere ista quæ tu uerbis ad cœlum extulisti, aut si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.
Hic Sulpitius, Ego uero inquit Crasse, neque Aristotelem istum, neq; Carneadem, nec Philosophorum quẽquã desidero, uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium, & cõmunium uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto eloquentiam, ex qua ipsa tamen pmulta nescio, quæ tum deniq; cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desyderat, quæro. Quamobrẽ nisi forte es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremq; pertinent, quæ ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiã cõsequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris inquit, & tibi, non incognitas

Sulpiti,

Sulpiti, quis enim de isto genere non docuit, nõ instituit, non ẽt scriptum reliquit? sed geram morem, & ea dũtaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi. censebo tamen ad eos, qui authores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerũ reuertendum. Omnis igitur oratio cõficitur ex uerbis, quorum primum nobis rõ simpliciter uidenda est, deinde cõiunctè. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est, alius, qui ex continuatis cõiunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum penè unà nata cũ rebus ipsis, aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur, aut iis, quæ nouamus, & facimus ipsi.

In propriis est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atq; obsoleta fugiat, lectis, atq; illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborũ genere propriorum delectus est quidam habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in quo cõsuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiã hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur. non arte aliqua perpẽditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur, in quo non magna laus est uitare uitium, quanquam id est magnũ, uerũ hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, uerborũ usus, & copia bonorũ, sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quærendũ, atq; explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandã, atq; exornãdam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iãdiu intermissa, quæ

ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtra, ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbũ dignitatem, neq; enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, qua tempeſtate pœnus in Italiam uenit, nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu ſoles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, q̃bus loco poſitis grandior, atq; antiquior oratio ſæpe uideri ſolet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiũt, uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor ſapientiam mihi oẽm ex animo expectorat.
Num non uis huius me uerſutiloquas malitias.

Videtis enim & uerſutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta eſſe uerba non nata. uel ſæpe ſine coniũctiõe uerba nouantur ✱ ut ille ſenſus diſertus indigenitalis. ut Baccarum ubertate incurueſcere.

Tertius ille modus transferendi uerbi, late patet, quẽ neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtiis, poſt aũt delectatio, iucunditasq; celebrauit. nam ut ueſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem, ſic uerbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes etiam ruſtici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id tranſlato, cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ tranſlationes quaſi mutuatiões ſunt, cum quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplẽdoris aliquid acceſſunt, quarum ego quid uobis aut inueniẽdi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbum

tonium contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tã quam in suo positum, si agnoscatur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia.

-inhorrescit mare
Tenebræ cõduplicãtur, noctisq; et nimbũ occæcat nigror
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, sæui existunt turbines,
feruet æstu pelagus-

omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significatur magis res tota siue facti alicuius, siue consilii, ut ille, qui occultãtem cõsulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus trãslatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud si telum manu fugit. imprudentia teli emissi breuius propriis uerbis exponi non potuit, q̃ est uno significata translato. Atq; hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis. & alienis magis delectantur uerbis, quàm propriis, & suis. nam si res suum nomen, & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere, sed in suorum uerborum maxima copia, tamẽ homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. id accidere credo, uel q̃d ingenii specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere. uel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neq;

tamen aberrat, quæ maxima est delectatio. uel quod singulis uerbis res, ac totum simile cõficitur. uel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi, quæ cernere, & uidere nõ possimus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in aliis rebus possimus uti uocabulo, & nomine. unde.n. simile duci potest, potest autem ex omnibus, indidem uerbum unum, quod similitudinem continet translatum, lumẽ affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo. -Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non põt inesse.

-Viue Vlysses dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim moram sperãtis diutius esse sese uicturum sed rape, hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidẽdum est, ne longe simile sit ductum, syrtim patrimonii, scopulũ libentius dixerim, charybdim bonorum, uoraginem potius. facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratã esse rempublicã. nolo stercus curiæ dici Glauciam, quãuis sit simile, tamen

est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo eē aut maius, q̄ res postulet, tempestas comessationis, aut minus comessatio tempestatis, nolo esse uerbum angustius id, quod translatum sit, q̄ fuisset illud proprium, ac suum.

Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres, quoniam ille dixerat,

–illico istic

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.

Atq; etiam si uereare, ne paulo durior translatio eē uideatur, mollienda est praeposito saepe uerbo, ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius sit, ut ita dicam, pupillum, aliquāto mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, nō irruisse, atq; ut precario, nō ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florētior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur aliud intelligendum sit.

–Neq; me patior.

Iterum ad unum scopulum, & telum classem achiuum offendere. Atq; illud.

Erras, erras. nam exultantem te, & praefidentem tibi.

Repriment ualidae legū habenae, atq; impii insistēt iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rē aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamētū orationis, in quo obscuritas fugienda est, etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. nō est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immuta-

tio in uerbo quandam fabricationẽ habet, sed in oratione.
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro afris est sumpta Africa, neq; factum uerbum est, ut
Mare saxifragis undis, neq; translatum, ut
Mollitur mare, sed ornandi causa proprium
proprio commutatum,
Desine Roma tuos hostis,-
-Testes sunt campi magni.
Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumẽdus, ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu campum pro comitiis, togam pro pace, arma, ac tela ꝓ bello. Quo item in genere & uirtutes, & uitia, pro ipsis, in quibus illa sunt, appellãtur, luxuries quam in domũ irrupit, & quo auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum cum inflexo, cõmutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut ꝓ ædificiis, cum pariẽtes, aut tecta dicimus, aut ex toto partem, ut cum unã turmã equitatum populi Ro. dicimus, aut ex uno plures.
At romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,
Corde suo trepidat- aut cum ex pluribus intelligitur unum. Nos summi romani, qui fuimus Rutuli. aut quocunq; modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, nõ tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter, ut cum grandẽ orationem pro magna, minutum animum pro paruo, dici-,

mus. Verum illa uidetis'ne eſſe nõ uerbi, ſed orationis, q̃ ex pluribus, ut expoſui, trãſlationibus connexa ſunt, hæc autẽ, quæ aut ĩmutata eẽ dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo. Ita fit, ut omnis ſingulorum uerborum uirtus, atq; laus tribus exiſtat ex rebus, ſi aut uetuſtum uerbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit, aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item eſt auribus, conſuetudiniq; parcendũ, aut tranſlatum, quod maxime tanquam ſtellis quibuſdam notat, et illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq; deſiderat. Collocationis eſt cõponere, & ſtruere uerba ſic, ut ne'ue aſper eorum concurſus, ne ue hiulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus, & leuis, in quo lepide ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius.

Quàm lepide lexeis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cũ dixiſſet in Albutium illudẽs, ne à me quidẽ abſtinuit.
Craſſum habeo generũ, ut rhetoricotero tu ſis.

Quid ergo iſte Craſſus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idẽ illud ſcilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius. uerum in me quidẽ luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen collocatio conſeruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctã orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenẽ, quæ æquabiliter fluentem. id aſſequemini, ſi uerba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, ut ne'ue aſpere concurrant, ne'ue uaſtius diducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiã, & forma uerborũ, quod iam uereor, ne huic Catulo uideatur

esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac, soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed uerborum, & sententiarum modo, inter punctas clausulas in orationibus esse uoluerunt, idq; princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi cõsuetudinem delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris astringeret. Nãq; hæc duo musici qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum, atque cantum, ut & uerborum numero, et uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderatiõem, & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt, in quo illud est uel maximum, quod uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est, & tamẽ eam coniunctionem sicuti uersum numerose cadere, & quadrare, & perfici uolumus, neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroq; distinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat. orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, forma & relaxat, et liberat immutatione ordinis, ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus, neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tam tenerum, neq; tam

flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quàm oratio, ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiam soluta uariis modis, multorumq; generum oratio. nõ enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba, neq; ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamq; sumuntur, sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, et fingimus. itaq; tum graues, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus, sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium, uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel sæpe etiã uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi, atq; naturæ, rotundum, ut cœlum, terraq; ut media sit, eaq; sua ui, nutuq; teneatur, sol ut circunferatur, ut accedat ad brumale signũ, & inde sensim ascendat in diuersam partem, ut luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat, ut eadem spatia quinque stellæ dispares motu, cursuq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohærere non possint, tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam cæterarum animantium formam, & figuram, nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia sunt deniq;, nisi ad suam retinendam, con-

ſeruandamq́; naturam, nusquam tamen eſt ulla pars, niſi ue-
nuſta. Linquamus naturam, artesq́; uideamus. quid tam
in nauigio neceſſarium, quam latera, quam carinæ, quam prora, quam pup
pis, quam antennæ, quam uela, quam mali? quàm reliqua? quæ tamē
hanc habent in ſpecie uenuſtatem, ut nō ſolum ſalutis, ſed
etiam uoluptatis cauſa inuenta eſſe uideantur. Columnæ
& templa, & porticus ſuſtinent, tamen habent non plus
utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, &
cæterarum ædium, non uenuſtas, ſed neceſſitas ipſa fa-
bricata eſt. nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex
utraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi,
faſtigii dignitas conſecuta eſt, ut etiam ſi in cœlo capito-
lium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine fa
ſtigio dignitatem habiturum fuiſſe uideatur. Hoc in om-
nibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem, ac pro-
pè neceſſitatem, ſuauitas quædam, & lepos conſequatur.
Clauſulas enim, atque interpuncta uerborum, animæ in
terclusi, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. id inuentum
eſt ita ſuaue, ut ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamē eum
perpetuare uerba nolimus. id enim auribus noſtris gra-
tum eſt inuentum, quod hominum lateribus non tolera-
bile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſſit. Longiſſima eſt igi-
tur complexio uerborum, quæ uolui uno ſpiritu poteſt,
ſed hic naturæ modus eſt artis alius. nam cum ſint nume
ri plures, iambum, & trochæum frequentem ſegregat ab
oratore Ariſtoteles Catule ueſter, qui natura tamen in-
currunt ipſi in orationem, ſermonemq́; noſtrum, ſed ſunt
inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pe-
des. Quare primum ad heroū nos dactyli, & anapæſti,
& ſpondei pedem inuitat, in quo impune progredi licet

duos dūtaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uersum, aut similitudinem uersuū incidamus. aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadūt, probatur aūt ab eodem illo maxime pæan, qui est duplex. nam aut à lōga oritur, quā tres breues consequuntur, ut hæc uerba desinite, incipite, cōprimite, aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atq; longa sicut illa sunt, domuerant, sonipedes, atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarū nūero, sed auriū mensura, qd est acrius iudiciū, et certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui & longa, ut Quid petam præsidii, aut exequar? quó ue nunc

A quo numero exorsus est Fannius. Si quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerunq; syllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curam, diligentiāq; desiderāt, q̄ est illa poetarum, quos necessitas cogit, et ipsi numeri, ac modi sic uerba uersu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, q̄ necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic et est uere soluta, non ut fugiat tamē, aut erret, sed ut sine uinculis sibiipsa moderetur. Nanq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat oratiōem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, non astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidā numerus effloruit, inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrābus, cuius mēbra, & pedes, ut ait idem, sunt in oī locupleti oratiōe diffusa. & si numerosum est id in oibus sonis, atq; uocibus, qd ha-

bet quasdam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqualibus, recte genus hoc numerorũ, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nã si rudis, & indocta putãda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur? nisi quod hoĩum aures uocem naturæ modulantur ipsæ, quod fieri, nisi inest numerus in uoce, nõ põt. numerus aũt in continuatione nullus est, distinctio, & æqualium, & sæpe uariorum intervallorum percussio, numerũ conficit, quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguũtur notare possumus, in amni præcipitante nõ possumus. Quod si continuatio uerborũ hæc soluta multo est aptior, atq; iucundior, si est articulis, mẽbrisq; distincta, q̃ si cõtinuata, ac ꝓducta, uerba illa modificata esse debebũt, quæ si in extremo breuiora sunt, ĩfringitur ille quasi uerborũ ambitus. sic enim has orationis conuersiones græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut quod etiam est melius, & iucundius longiora. Atque hæc quidẽ ab iis philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt, quod eo sæpius testificor, ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim uereor inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad ꝓsequendũ esse uideãtur, aut quia nõ traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora, uideri uelle uideamur. Tum Catulus erras inquit Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neq; tam dici, quàm isto dici mo-

do,neque tibi hoc pro me solum,sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo,quem scripsi,libello me inuenisse,eloquentem,sed eò te ne laudandi quidē causa interpellaui,nequid de hoc tam exiguo sermonis tui tēpore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur Crassus inquit ad legem cum exercitatione, tum stylo,qui & alia,& hoc maxime ornat,ac limat formanda uobis oratio est,neque tamen hoc tanti laboris est,quanti uidetur, nec sunt hæc rhythmicorum,ac musicorum acerrima norma dirigenda,& efficiendum est illud modo uobis,ne fluat oratio,ne uagetur,ne insistat interius,ne excurrat longius,ut membris distinguatur,ut cōuersiones habeat absolutas.Neque semper utendū est perpetuitate,& quasi conuersione uerborum,sed sæpe carpienda membris minutioribus oratio est,quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincienda.Neque uos pæan,aut Herous illæ cōturbet,ipsi occurrent orationi,ipsi inquā se offerent,& respōdebunt non uocati,consuetudo modo illa sit scribendi,atq; dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur,eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris,ab liberis,maxime heroo,& pæane priore,aut cretico,sed uarie,distincteq; considat. Notatur.n.maxime similitudo in conquiescendo & si primi,& postremi illi pedes sunt hac ratione seruati,medii possunt latere,modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior,quàm aures expectent,aut longior,quàm uires,atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror,quàm superiora,quod in his maxime perfectio,atque absolutio iudicatur.nam uersus æque prima,& media,& extrema

pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; sit parte titu batum. in oratione autem prima pauci cernunt, postrema pleriq; quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarian da sunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut au= rium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi ser= uandi & notandi pedes, si modo non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alter= nos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quem Ari stoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neq; ii satientur, qui audient, fastidio similitu dinis, nec nos id, quod faciemus, opa dedita facere uidea= mur. Quod si Antipater ille sidonius, ille quem tu probe Catule meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq; uariis modis, atq; numeris fundere ex tempore, tãtumq; hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ se mẽte, ac uolũtate coniecisset in uersum, uerba sequerentur, q̃to id facilius in oratiõe exercitatiõe, et cõsuetudine adhi bita consequemur? Illud aũt nequis admiretur quonã mo do hæc uulgus imperitorum in audiendo notet, cum in om ni genere, tum in hoc ipso magna quædam est uis, incre= dibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodam sensu sine ul la arte, aut ratione quæ sint in artibus, ac rationibus re= cta, ac praua diiudicant, idq; cum faciunt in picturis & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendũt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum re= rum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. Quotus enim quisq;

est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractiõe breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idem fit in uocibus ut à multitudine, & populo, non modo cateruæ, atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sanè egisse uideatur, nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri, atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur. quorum illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, saliorumq; uersus indicant, maxime autem à Græcia uetere celebrata quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit, sed poetæ non ignoscit, nobis concedit, tacite tamen omnes nõ esse illud, quod diximus, aptum, perfectumq; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum, & quasi orbem uerborum conficere non possent (nã id qdem nup uel posse uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula ẽt uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerẽt, & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui

fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar, dixi enim de singulorum laude uerborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, et ea, quæ particeps utriusq; generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformãdus est & uerbis, & sententiis, ut quẽadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur, sic uerbis quidem ad aptam compositionem, & condecentiam, sententiis uero ad grauitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorũ tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiæ penè innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis, sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris, sententiarum pmanet, quibuscunq; uerbis uti uelis. Quod quidem uos & si facitis, tamen admonendos puto, nequid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam peruetustis, in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quã dixi rationẽ tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. Nam & cõmoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerũq;, quasi gerantur, sub aspectũ penè subiectio, quæ

ctio,quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illu strandũ id,quod exponitur,& ad amplificandum, ut iis, qui audient,illud quod augebimus,quantum efficere oratio poterit,tantum esse uideatur, & huic contraria sæpe præcisio est,et plus ad intelligendum,quàm dixeris,significatio,& distincte concisa breuitas,& extenuatio,et huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus,& concinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus,& ab eo,quod est dictum, seiunctio,& reditus ad propositum,& iteratio, & rationis apta conclusio,tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio,atque traiectio,& rogatio, atq; huic finitima quasi percũctatio,expositioq; sententiæ suæ,tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes alia dicentis, ac significantis dissimulatio,quæ est periucunda, cum in oratione,non contentione, sed sermone tractatur, deinde dubitatio,tum distributio,tum correctio,uel ante, uel post quam dixeris,uel cum aliquid à te ipso reiicias, præmunitio est etiam ad id,quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio,quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas,deliberatio,morum,ac uitæ imitatio uel in personis uel sine illis,magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autẽ etiam ad commouendos. Personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio,& in hilaritatem impulsio,ante occupatio,tum duo illa,quæ maxime mouent, similitudo,& exemplum, digestio,interpellatio,contentio,reticentia,cõmẽdatio, uox quædam libera,atque etiam effrenatior augendi causa, ira-

cundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio; atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias. & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, et cõcursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinnatio, transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, et improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, et disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibiipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitiõibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero inquit Crassus,

ne illa quidem, quæ supra dixi, noua uobis esse arbitra-
bar, sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem
de rebus sol me ille admonuit ut breuior essem, qui ipse
iam præcipitans me quoque hæc præcipitem penè euo-
luere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est,
& doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, &
in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem,
quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes pa
tefacti, at certe commostrati loci, nunc quid aptum sit, hoc
est, quod maxime deceat in oratione, uideamus, quan-
quam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec au
ditori, neque personæ, neque tempori congruere oratio-
nis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam
uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum,
atque paruarum, & aliud dicendi genus deliberationes,
aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud cō
solatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia
desiderat. Refert etiam qui audiant senatus, an popu-
lus, an iudices, frequentes, an pauci, an singuli, & quales
ipsi quoq; oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, de-
bent uideri. tempus pacis, an belli, festinationis, an otii.
Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse uidea-
tur, nisi ut figuram orationis, plenioris, & tenuioris, &
item illius mediocris ad id, quod agimus, accomodatam
deligamus, ornamentis iisdem uti ferè licebit, alias cōten
tius, alias summissius, omniq; in re posse, quod deceat fa-
cere, artis, & naturæ est, scire quid, quandoq; deceat, pru
dentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur,
actio inquā in dicendo una dominatur, sine hac summus
orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instru-

ctus summis sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Cthesiphontem contra Demosthenem dixerat, qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Cthesiphonte edita, quam cũ suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus oĩbus, q̃to inquit magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret authore mutato. Quid fuit in Graccho? quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò uertam? in capitolium'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miseram, lamentantemq; uideam, & abiectam? quæ sic ab illo acta esse cõstabat oculis, uoce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores aũt ueritatis histriones occupauerũt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas, sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declarãda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atq; penè obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia, & prompta sumenda. Omnis enim motus animi, suum quendam à natura habet uultum, et sonum, & gestum, totumq; corpus ho-

minis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita sonant, ut à motu animi quoq; sunt pulsæ. Nam uoces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quenq; tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua, quas tamē inter omnes est suo quoq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, leue, asperū, contractum, diffusum, continēti spiritu, intermisso, fractū, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur, hi sunt actori, ut pictori expositi ad uariādum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos- & ea, quæ tu dudū Antoni protulisti.
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite-
& Atreus ferè totus. Aliud miseratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.
O pater, o patria, o Priami domus, & quæ sequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multimodis sum circūuentus, morbo, exilio, atq; inopia,
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex aīo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem,
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu,

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam inci-tatione grauitatis.

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac re-missum.

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum.

Qua tēpestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
Ego tū grauida expletis iam ferè ad pariendū mēsibus,
Per idē tēpus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis aūt hos motus subsequi debet gestus non hic uerba exprimēs scenicus sed uniuersam rem, & sententiā non demonstratione, sed significatione declarās, laterum inflexione, hac forti, ac uirili non ab scena, et histriōibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus aūt minus argutæ, digitis subsequens uerba non exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autē ipso dominatus est omnis oculorum, quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Rosciū quidē, magnopere laudabāt. Animi est. n. omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi, nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sūt, tot significationes, & cōmutationes possit efficere. neq; uero

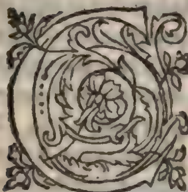
est quisq̃, qui eadem contuens efficiat, Theophrastus quidem Tauriscum quendã dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorũ est magna moderatio. nam oris nõ est nimium mutanda spẽs, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatẽ aliquã deferamur. Oculi sunt, quorũ tum intentiõe, tum remissione, tum cõiectu, tum hilaritate, motus animorũ significemus apte cũ genere ipso oratiõis. est .n. actio quasi sermo corporis, quo magis mẽti cõgruẽs esse debet. Oculos aũt natura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorũ declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocẽ uultus ualet, is autem oculis gubernatur. Atq; in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data. quare etiam hac imperiti hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est, sententiæq; sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætteruolant, actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet. iisdem omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis, & in aliis agnoscunt, & in seipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem uox obtinet, quæ primum est optanda nobis, deinde, quæcunque erit, ea tuenda, de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus quemadmodum uoci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nã ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, q̃ crebra mutatio, ni-

hil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio, quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? Itaq; idem Gracchus, qd potes audire Catule ex Erycino cliente tuo litterato homine, quem seruũ sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego uero inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eã fraudem in repub. esse delapsos, quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inqt Crasse Iulius sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego non dum planè rationem intelligo. In omni uoce inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuiq; uoci, hinc gradatim ascendere uocem utile, & suaue est. nam à principio clamare agreste quiddam est, & illud idem ad firmandum est, uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, q̃ acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra qddam in remissiõe grauissimum, quoq; tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus, & se, tuebitur, & actioni afferet suauitatem, sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ po-

tui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiæ coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tēpus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uero inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non à græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo, ac uellem ut meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset, quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus fore dicis inquit? ego uero esse iam iudico, et tum iudicaui, cum me consule in senatu causam defendit Africæ, nuperq; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte uides Catule, nihil enim isti adolescēti, neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio, quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandum, ac laborandum, nō enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati suæ præstare cupio, uobis uero illum tātominorem præcurrere uix honestum est. Sed iam surgamus inquit, nosq; curemus, & aliquādo ab hac contentiōe disputationis animos nostros, curamq; laxemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS, QVI DICITVR BRVTVS.

VM è Cilicia decedens Rhodũ uenissem, & eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione oĩum maiorẽ animo cœpi dolorem. Nã & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorũ officiorum coniunctione me priuatum uidebã, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam, qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodẽ, ex quo augurũ institutis in parentis eũ loco colere debebam. Augebã ẽt molestiam, quod magna sapientiũ ciuium, bonorũq; penuria uir egregius, coniũctissimusq; mecum consiliorũ oĩum societate, alienissimo reip. tpe extinctus, & authoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desideriũ reliquerat. Dolebã q̃, quod, non ut pleriq; putabant, aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearũ, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorum artiũ studio memoriæ ꝓditũ est, poetas nobileis poetarũ æquabilium morte doluisse, quo tandem aĩo eius interitum ferre debui? cum quo certare erat gloriosius, q̃ oĩno aduersarium non habere. cum præsertim nõ modo nunq̃ sit, aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed cõtra semper alter ab altero adiutus, & cõmunicando, & monẽdo, & fauendo. Sed quoniã perpetua quadã felicitate usus

ille cessit è uita suo magis, q̃ suorum ciuium tẽpore, et tum occidit, cum lugere facilius remp. posset si uiueret, q̃ iuuare, uixitq; tamdiu, q̃ licuit in ciuitate bene, beateq; uiuere, nostro incõmodo, detrimentoq; si est ita necesse, doleamus, illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, q̃ misericordia prosequamur, ut quotiescũq; de clarissimo, & beatissimo uiro cogitemus, illum potius, q̃ nosmetipsos diligere uideamur. Nam si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet, nostrum est id malum, quod modice feramus, ne id nõ ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre uideamur. sin tanq̃ illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit angimur, summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortẽsius, cætera fortasse desideraret unà cũ reliqs bonis, & fortibus ciuibus, hunc aũt, & præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Ro. quod fuisset quasi theatrũ illius ingenii, uoce erudita, & romanis, græcisq; auribus digna, spoliatum, atq; orbatum uideret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non authoritatis armis egere remp. quæ didicerã tractare, qbusq; me assuefecerã, quæq; erant propria, cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ, et bene constitutæ ciuitatis. quod si fuit in repub. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas, & oratio, tum ꝑfecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut terrore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquam essent multo magis alia lugenda, tamẽ hoc doleremus, quod quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanq̃ in portum confugere deberet, nõ inertiæ, neq; desidiæ, sed otii moderati, atq; honesti, cumq;

ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam maturitatem, & quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerāt eis uti gloriose, quē admodum salutariter uterentur, nō reperiebant. Itaq; ii mihi uidentur fortunate, beateq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, qbus, cum authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit, cum in eā nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cum inambularem in xisto, et essem otiosus domi. M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum Tito Pomponio uenerat, homines cū inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq; iucundi, ut eorū aspectu omnis, quæ me angebat, de repu. cura cōsederit, quos postq̄ salutaui, qd uos inquam Brute, et Attice nūc? quid tandem noui? Nihil sanè inquit Brutus, quod quidem, aut tu audire uelis, aut ego ꝓ certo dicere audeam.

Tum Atticus, eo inquit ad te animo uenimus, ut de repub. esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primā litteris recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, legi inquit perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte inquam est uisus, nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. Atq; ut post Cannensem illam calamitatem primū Marcelli ad Nolā prælio populus se romanus erexit, posteaq; prosperæ res de

inceps multæ consecutæ sunt, sic post rerum nostrarum, et communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, uolui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum, siquidē q̄d uolui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio quæ te Attici litteræ delectauerūt? Istæ uero inquam Brute nō modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero salutem attulerunt. Salutem inquit ille? quodnā tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit inquā esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tēpus aptior, q̄ illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit?

Tum ille, nempe eū dicis inquit, quo iste oēm rerum memoriam breuiter, &, ut mihi quidem uisum est, perdiligēter cōplexus est. Istum ipsum inq̄ Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidē est, quod dicis, sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui posset esse? Ille uero, & noua inq̄ mihi quidem multa, & eam utilitatem, quā requirebam, ut explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem, quæ cum studiose tractare cœpissem ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendū, teq; remunerandum si non pari, at grato tamen munere, quanq̄ illud Hesiodiū laudatur à doctis, quod eadē mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiā cumulatiore, si possis. Ego aūt uoluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam non dum posse uideor, idq; ut ignoscas à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam, q̄d accepi, sic omnis fœtus repressis, exu-

ſtusq́; flos ſiti ueteris ubertatis exaruit, nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo, quod ita diligenter colemus, uti impendiis etiam augere poſſimus largitatem tui muneris, modo idem noſter animus efficere poſſit, ꝙ ager, qui, cum multos ānos quieuit, uberiores efferre fruges ſolet. Tum ille, Ego uero et expectabo ea, quæ pollicæris, neque exigam, niſi tuo commodo, et erunt mihi pergrata, ſi ſolueris. Mihi quoque inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico pollicæris, & ſi fortaſſe ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule inquit tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim, nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem, fore. Tum Pomponius, ego uero inquit Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare, quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. Itaque quoniam hic quod mihi deberetur ſe exacturum profeſſus eſt, quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquam? Vt ſcribas inquit aliquid, iampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam, ut illos de rep. libros edidiſti, nihil à te ſanè poſtea accepimus, eisq́; noſmetipſi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulſi, atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris, atque ut poſſis rogo. Nunc uero inquit, ſi es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam

est id inquam? Quod mihi nuper in Thusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiã, & quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero inquam si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit. relaxa modo paulum animum, aut sanè (si potes) libera. Nempe igitur hinc tũ Pomponi ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atque optimi regis ornatissime, & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio inquit ab isto initio tractum esse sermonem, teq; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti crebro in mẽtem uenit uereri, ecquodnam curriculum aliquãdo sit habitura tua, & natura admirabilis, & exquisita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis uersatus esses, & cum tibi ætas nostra iam cederet, fascisq; summitteret, subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille cæterarum rerum causa inquit istuc & doleo, & dolendum puto, Dicendi autem me, non tam fructus, & gloria, quàm studiũ ipsum, exercitatioq; delectat, quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquẽtiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare inquã Brute dicis, eoq; magis ista dicẽdi laude de-

lector, quod cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquētem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis, tū in pratulo propter Platonis statuam consedimus. Hic ego laudari igitur eloquentiam, & quanta uis sit eius expromere, quantamq; iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neq; propositum nobis est hoc loco, neq; necessarium. Hoc uero sine ulla dubitatione cōfirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. quibus .n. ex quinq; rebus constare dicitur, earum unaquæq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinq; artium concursus maximarum, quātam uim, quantamq; difficultatem habeāt, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquētiæ studio sit incensa, iādiuq; excellat in ea, præstetq; cæteris, tamen omnes artes uetustiores habet, & multo ante, non inuentas solum, sed etiam perfectas, quàm hæc est à græcis elaborata dicendi uis, atq; copia. In quā cum intueor, maxime mihi occurrunt Atticæ, & quasi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primum se orator extulit, primumq; ēt monimentis, & litteris oratio est cœpta mandari, tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui nō nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. Quanquam opinio est, et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et paulo seniorem etiam Solonem, posteaq; Clisthenem multum ut temporibus illis ualuisse dicendo. Post hanc ætatem

aliquo

aliquot annis, ut ex Attici monimẽtis potest perspici. Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. post Pericles, qui cum floreret omnĩ genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse, huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes, quibus temporibus, quod dicẽdi genus uiguerit, ex thucydidis scriptis qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant uerbis, crebri sententiis, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed, ut intellectum est, quantam uim haberet accurata & facta quodã modo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt, tum Leontinus Gorgias, Trasymachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Helæus, in honore magno fuit, aliiq; multi tẽporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè uerbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat uerbis. Huius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri, primumq; tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; hominum uita & moribus disputatur, inuenta dicitur, quod quoniam genus ab hoc, q̃d proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reiiciamus, ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur.

Extitit igitur iã senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & per=

fectus magister, quãquam forensi luce caruit, intraq; pa rietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios, & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat, aut siquando erat, non apparebat, eam dedita opera eẽ quæsitam, quæ forsitan laus sit, uerũtamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circũscriptione quadã uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. Quæ cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant & spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur, in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere, nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris, nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit, nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate quo fieri possit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit. & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliisq; plures. hæc enim

ætas effudit hanc copiam, & , ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescēs, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra, itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti doctissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramq; reddidit, & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiā relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vides'ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea serò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut disertò memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Ro. ætas est, senes, ut Atheniensium secla numerantur, adolescentes debent uideri. Nam & si Seruio Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, q̃ est Roma ad hodiernum diem, nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. Neq; enim iam troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentiæ. neq; ipse poeta hic tam idē ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset, cuius & si incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum, siquidem non infra su-

periorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmo-
niorum astricta legibus. Sed studiũ eius generis, maior-
q; uis agnoscitur in Pisistrato. Deniq; hunc proximo se-
culo Themistocles insecutus est, ut apud nos pantiquus,
ut apud Athenienses non ita sanè uetus. fuit. n. regnante
iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridē domina-
tu regio liberata, nam bellum Volscorum illud grauissi-
mum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore,
quo Persarum bellum fuit, similisq; fortuna clarorum ui-
rorum siquidem uterq; cum ciuis egregius fuisset, populi
ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatũq; ira-
cundiæ suæ, morte sedauit, nam & si aliter est apud te At-
tice de Coriolano, cõcede tamen, ut huic generi mortis po-
tius assentiar. At ille ridens, tuo uero inquit arbitratu,
quoniam qdem concessum est rhetoribus mentiri & in hi-
storiis, ut aliquid dicere possint argutius ut enim tu nũc
de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themisto-
cle finxit. Nam quē Thucydides, qui & Atheniēsis erat,
& summo loco natus, summusq; uir, & paulo ætate poste-
rior, tantum mortuũ scripsit, & in Attica clàm humatum,
addidit fuisse suspicionem ueneno sibi consciuisse mortem,
hũc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sangui-
nem patera, & eo poto, mortuũ concidisse. hanc. n. mortem
rhetorice, & tragice ornare potuerũt. illa mors uulgaris
nullam præbebat materiem ad ornatum. quare quoniam
tibi quadrat, omnia fuisse Themistocli paria, & Coriola-
no, pateram quoq; à me sumas licet, præbebo etiam hostiã,
ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè in-
quam, ut lubet de isto, & ego cautius posthac historiã at-
tingam te audiente, quem rerum Romanarum authorem

laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam, quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamē ab Anaxagora physico eruditus exercitationem mentis à reconditis, abstrusisq; rebus, ad causas forenses, popularesq; facile traduxerat, huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ, huius ubertatem, & copiam admiratæ, eiusdem uim dicendi, terroremq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in constituētibus remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiiq; socia, & iam bene cōstitutæ ciuitatis, quasi alumna quædam eloquentia. Itaq; ait Aristoteles, cum sublatis in Siciliam tyrannis res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primū, quod esset acuta illa gens, & controuersia natura, artem, & præcepta siculos Coracem & Tisian conscripsisse, nā antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosq; dicere, scriptasq; fuisse, & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, uituperationesq; conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris maxime proprium, rē augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere. Huic Antiphōtem Rhamnusium similia quædam habuisse conscripta, quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente locuplex author scripsit Thucydides. Nam Lysiā primo profiteri solitum artem esse dicendi, deinde quod Theodorus eēt in arte subtilior, in oratiōibus aūt ieiunior, orationes

eum scribere aliis cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse, scribere autē aliis solitum orationes, quibus in iudiciis uterentur, sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, sæpe ipse in iudicium uocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumq; se ad artes componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, atq; fontes uides ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam ante quàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. quis enim aut argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminunda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem, Menelaum ipsum, dulcem illum quidē tradit Homerus, sed pauca dicētem. breuitas aūt laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet. At uero extra Græciam magna dicēdi studia fuerunt, maximiq; huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam, ut semel è Pireo eloquētia euecta est, omnes peragrauit insulas, atq; ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, oēmq; illam salubritatem atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnēdi quidem, nec celeritate, nec copia, sed parū pressi, & nimis redūdantes, Rhodii saniores, & atticorū similiores, sed de græcis hactenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerunt non necessaria. Tum Brutus, ista ue

ro inquit, q̃ necessaria fuerint, non facile dixerim, iucũda certe mihi fuerunt, neq; solum non longa, sed etiã breuiora, q̃ uellem. Optime inquam, sed ueniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, q̃ quantum ex monimentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi nobilitatis uestræ principi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteq; coniecerit, qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudiciisq; deuinxerit, qui collegæ suo imperiũ abrogauerit, ut e ciuitate regalis noĩs memoriã tolleret, quod certe effici nõ potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cũ plebs ꝑpè ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumq; montem, qui sacer appellatus est, occupauisset, M. Valeriũ dictatore dicẽdo sedauisse discordias, eiq; ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primũ ob eam ipsam causam maximũ esse appellatum. Ne L. Valeriũ quidem potitum, arbitror nõ aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiã plebem in patres incitatam, legibus, et concionibus suis mitigauerit. possumus Appium Claudium suspicari disertum, q a senatũ iamiam inclinatũ, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, q a sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator. T. Coruncanum, quod ex pontificum cõmentariis lõge plurimũ ingenio ualuisse uideatur. M. Curiũ, quod is tribunus pl. interrege Appio Cæco diserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe cõsulẽ nõ accipiebat, patres ante authores fieri coe=

gerit, quod fuerit permagnum nō dum lege Menia lata. Licet aliqd etiā de M. Popilii ingenio suspicari, qui cum cons. esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nūtiata, ut erat laena amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cum authoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sanè mihi legisse uideor, tantummodo coniectura ducor ad suspicādum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui tribunus pl. legem de agro gallico, & piceno uiritim diuidendo tulerit, qui cons. apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. Quintus etiam Maximus uerrucosus orator habitus est tēporibus illis, et Q. Metellus is, q bello punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriae proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est author, & idoneus q dem mea sententia Q. Ennius, praesertim cum et ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

Additur orator Cornelius suauiloquenti,
Ore Cethegus Marcus studio, collega m,
Filius, - & oratorem appellat, & suauiloquentiam tribuit, quae nunc quidem non tam est in plerisq; latrant. n. iam quidam oratores, non loquuntur, sed est ea laus eloquentiae certe maxima.

-Is dictus Ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines, atq; aeuum agitabant,

Flos delibatus populi.- Probe uero, ut enim hominis decus ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua uirum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.
-Suadæq; medulla,
πειθὼ quam uocant græci, cuius effector est orator, hãc suadam appellauit Ennius, eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello punico secundo, quæstorq; his consulibus M. Cato, modo planè, annis. CXL. ante me consulem, & id ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuiõe obruisset. Illius autem ætatis, qui sermo fuerit ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim consulibus, ut in ueteribus cõmentariis scriptum est, Næuius est mortuus, quanq̃ Varro noster diligentissimus inuestigator antiqtatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuii producit longius. Nã Plautus P. Claudio L. Portio uiginti annis post illos, quos ante dixi consules mortuus est Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis. IX. post eum fuit cons. eum nos, ut peruetere habemus, qui L. Martio. M. Manilio cons. mortuus est annis. LXXXIII. ipsis ante me consulem. Nec uero habeo quenq̃ antiquiorẽ, cuius quidem scripta ꝓferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorũ laudationes forte delectant, & hercules hæ quidem extant. ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta, ac monimenta seruabant, & ad usum, siqs eiusdẽ generis occidisset, & ad me-

moriam laudum domesticarum, & ad illustrandũ nobilitatem suam, quãq; his laudationibus historia rerũ nostrarum est facta mendosior. multa. n. scripta sunt in eis, quæ facta nõ sunt falsi triumphi plures cõsulatus genera etiã falsa, & ad plebem transitiones, cum hoĩes humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus, ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio consul anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ ferè sunt, q̃ attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse. est enim atticus, quoniã certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere, quanq̃ Timæus eum, quasi licinia, et mutia lege repetit Syracusas, et quodammodo est nõnulla in iis etiam inter ipsos similitudo, acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille græcus ab omni laude felicior. habet. n. certos sui studiosos, qui nõ tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates consectentur, quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti sic, ut & fieri nihil possit ualentius, uerũ est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeãt. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum (dii boni) mitto ciuem, aut senatorẽ, aut imperatorem? oratorẽ enim hoc loco quærimus, quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserẽdoq; subtilior? Refertæ sunt oratiões amplius centumquinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis, et rebus illustribus, licet ex his eligãt ea, quæ notatione, & laude digna sint, oẽs oratoriæ uirtu

tes in eis reperiētur. Iam uero origines eius quem florē, aut quod lumen eloquentiæ nō habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante seculis, & Philisto syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam, ut horū concisis sententiis, interdum etiam nō satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopōpus elatione, atq; altitudine orationis suæ, quod idē Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorū quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, qđ ii ipsi, qui in græcis antiquitate delectātur, eaq; subtilitate, quam atticam appellant, hanc in Catone non nouerūt quidem, Hyperidæ uolunt esse, & Lysiæ, laudo, sed cur nolunt Catonis? attico genere dicendi se gaudere dicunt sapiēter id quidem, atq; utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem; gratum est tamen quod uolunt, cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam horridiora uerba. ita enim tum loquebantur, id muta, qđ tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio, ipsa uerba compone, & quasi cogmenta, quod ne græci quidē ueteres factitauerunt. iam neminem ante pones Catoni. Ornari orationē græci putant si uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, & sententiarum, orationisq; formis, quæ uocant σχήματα, non uerisimile est, q̄ sit in utroq; genere & creber, & distinctus Cato. Nec uero ignoro non dū esse satis politum hunc oratorem & quærendum esse aliquid perfectius, quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignū quidem lectiōe, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, q̄ in hac una dicendi, uersanda antiqui=

tas. quis enim eorũ. qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse quàm ut imitētur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. non dum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ nõ dubites pulchra dicere. pulchriora etiam Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura rõ est, in qua Zeusim, & Polygnotum, & Timantem & eorum qui nõ sunt usi plus q̃ quatuor coloribus, formas & liniamenta laudamus. At in Eetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus oĩbus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerũ poetæ, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in phæacum, & in procorum epulis canuntur.

Quid nostri ueteres uersus ubi sunt?
Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
Cum neq; musarum scopulos, nec dicti studiosus quisquã erat ante hunc. ait ipse de se, nec mentitur in gloriãdo. sic enim sese res habet, nam & odyssea latina est sic, tanquã opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano cõs. docuit anno ipso ante q̃ natus est Ennius, post Romam conditã autem quadringentesimodecimo, ut hic ait, quem nos sequimur. est enim inter scriptores de numero annorum cõtrouersia. Accius autem à Q. Maximo Quintum consule captum Tarento scripsit Liuium annis. XXX. postquam eum fabulam docuisse, & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis inuenimus. Docuisse autem fabulã an

nis post XI. C. Cornelio Q. Minutio cons. ludis luctatiis, quos Salinator senensi prælio uouerat, in quo tantus error Accii fuit, ut his cons. XL. annos natus Ennius fuerit, cui cum æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto iis, q primus fabulam dedit, quam ii qui multas docuerant ante hos cons. & Plautus & Næuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute Attico assigna, qui me inflãmauit studio illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. Ego uero inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accõmodatam puto. Recte inq̃ Brute intelligis, atq; utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorũ uirorum laudibus in originibus scriptum reliquit Cato, tamen illius, quem in uatibus, & faunis enumerat Ennius, bellũ punicum, quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, ut est certe perfectior, qui si illum, ut simulat, contemneret, nõ oĩa bella persequens primũ illud punicum acerrimum bellũ reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, -Scripsere (inquit) alii rem Versibus-, & luculente quidem scripserũt, etiã si minus, q̃ tu, polite. Nec uero tibi aliter uideri debet, qui à Næuio, uel sumpsisti multa, si fateris, uel si negas surripuisti. Cũ hoc Catone grãdiores natu fuerunt. C. Flaminius. C. Varro Q. Maximus. Q. Metellus. P. Lẽtulus. P. Crassus, qui cũ supiore Africano cons. fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse, filius quidem eius, is qui hunc minorẽ Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset in primis habitus esset disertus, indicant cũ oratiunculæ, tum historia quædã græ-

ut, scripta dulcissime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendũ paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, qui maxime omnium nobilium græcis litteris studuit, isq; & oratorum in numero est habitus, & fuit reliqs rebus ornatus, atq; elegans. iam enim erat unctior quædam, splendidiorq; cõsuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset Q. Martio. Gn. Seruilio consf. mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus T. Gracchus. P. F. qui bis cons. & censor fuit, cuius est oratio græca apud Rhodios, quem ciuẽ cum grauem, tum ẽt eloquentem constat fuisse. P. etiã Scipionem Nasicam, qui est corculum appellatus, qui itẽ bis cons. & censor fuit, habitum eloquentem. M. alium illius, qui sacra acceperit filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo cons. fuit Q. nobiliorem M. Filium, iam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiã Q. Ennium, qui cum patre. eius in Aetolia militauerat ciuitate donauit, cum triumuir coloniam deduxisset, et T. Anniũ luscum huius Q. filii collegam nõ indisertum dicũt fuisse. Atq; etiã L. Paulus Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinq; & LXXX. natus excessit è uita, cum quidem eo ipso anno contra Seruium Galbam, ad populum summa contentione dixisset; quam etiam orationem scriptam reliqt, sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus is, qui græce scripsit historiam, qui cons. cum L. Lucullo fuit, & litteratus, & disertus fuit, & tenuit cum hoc locum quendam, etiam Ser. Fuluius, & unà Ser. Fabius pictor,

& iuris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus Q. q; Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nã Q. Metellus, is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cuius & aliæ sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus, tum ipse L. Cotta ueterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes, quorũ extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorũ potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit, & nimirum is princeps ex latinis, illa oratorum propria, et quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur, sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt & redolẽtes magis antiquitatem, q̃ aut Lælii, Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaq; exaruerũt, uix iam ut appareant. De ipsius Lælii, & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegis non melior, quàm de multis, quàm uoles Scipionis, non quo illa Lælii quicquam sit dulcius, aut quod de religiõe dici possit augustius, sed multo tamẽ uetustior, & horridior ille, q̃ Scipio, & cum sint in dicẽdo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundẽ pluribus rebus excellere. Nã ut ex bellica laude aspirare ad Africanũ nemo potest, in qua ipsa, egregium Viriati bello reperimus fuisse

Lælium, sic ingenii, litterarum, eloquentiæ, sapientiæ deniq; & si utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio solum uidetur, sed ēt ipsorum inter ipsos concessu, ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuiq; tribuendo, memoria teneo Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cum diceret adolescentulo se accidisse, ut ex. S.C. P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) Cons. de re atroci, magnaq; quærerent. Nam cum in sylua sua ita facta cædes esset, notiq; homines interfecti, insimularenturq; familia, partim etiam liberi, societatis eius, quæ pecuaria de P. Cornelio. L. Mummio censoribus redemisset, decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules, causam ꝓ publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq; dixisse Lælium, cum consules re audita, amplius de consilii sententia pronuntiauissent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliusq; dixisse, iterumq; eodem modo à consulibus rem esse prolatam, tum Lælium, cum eum socii domum reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse ita, se quæ fecisset honoris eorū causa, studiose, accurateq; fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, quod is in dicendo ornatior, acriorq; esset, grauius, et uehementius posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse, unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerandaa causa, componendaq; posuisse, & cū cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorū do-

nium ad

mum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usq; illũ quoad ei nuntiatum esset, cõsules descendisse, omnibus exclusis cõmentatum in quadam testudine cum seruis litteratis fuisse, quorum ali ud dictare eodem à tpe solitus eẽt, interim cum eẽt ei nun tiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, et iis oculis, ut egisse cãm non commentatum putares. Addebat etiã, idq; ad rem pertinere putabat scriptores illos male multatos exisse cum Galba. Ex quo significabat illum non in agen do solum, sed etiam in meditando uehementem atq; incen sum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus coràm ipso Lælio, sic illam cãm, tanta ui, tan tàq; grauitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars oratio nis silẽtio præteriretur. Itaq; multis querelis, multáq; mi seratione adhibita, socios, omnibus approbãtibus, illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratiõe su spicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum. altera grauiter agen di ad animos audientium permouẽdos, multóq; plus pro ficiat, si qui inflãmet iudicem, quàm ille, qui doceat, elegã tiam in Lælio, uim in Galba fuisse. Quæ quidem uis tum maxime cognita est, cum Lusitanis à Seruio Galba præ tore, contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfe ctis T. Libone tribuno pl. populum incitante, & rogatio nem in Galbam priuilegii similem ferente, summa sene ctute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbã mul ta dixit, quam orationem in origines suas retulit, paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igi tur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorãs, cum suos pueros, tum C. Galli etiã filium flens cõmenda

bat, cuius orbitas & fletus mire miserabilis fuit, propter recentem memoriam clarissimi patris, isq; se tum eripuit flammæ propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquieuissem. Quid igitur inquit est causæ Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam Brute causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem, pleræq; enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. alios non laborare, ut meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriã, eamq; etiam maiorem uisum iri si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint. Alios quod melius putẽt dicere se posse quàm scribere, quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis plerunq; contigit, ut ipsi Galbæ, quem fortasse uis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentẽ incendebat, efficiebatq;, ut & incitata, & grauis, et uehemens esset oratio, dein cũ otiosus stylum prehenderat, motusq; omnis animi, tanq̃ uentus hominem defecerat flaccescebat oratio, quod iis, q̃ limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorẽ, qua ille utens eodem modo possit & dicere, et scribere, Ardor

animi non semper adest, isq; cum consedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. Hãc igitur ob causam uidetur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & SP. Mummii fratres, quorũ extãt amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille qdem ornatior, sed tamẽ astrictior. fuit enim doctus ex disciplina stoicorum. Multæ sunt SP. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum orestarum, quos aliquo uideo in numero oratorũ fuisse P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum nõ indisertus fuit. C. uero filius eius disertus. C. q; Tuditanus cũ omni uita, atq; uictu excultus, atq; expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq; in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit T. Gracchi patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, qbus Galba, sed paulo minor natu & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore latino primum mihi uidetur et lenitas apparuisse illa græcorum & uerborũ comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt, de qbus iam dicendi locus erit, cũ de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius nõ contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla cõmendatione maiorum est adeptus. Tũ L. Cassius multũ potuit, non eloquentia sed dicẽdo tamẽ, homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia, & seue-

ritate popularis, cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuãte. Eaq; res Publio Africano uituperatiõi fuit, quod eius authoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio, et lingua, plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Põpeii sunt scripta, nec nimis extenuata, quanquam ueterum est similis, & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nã & cum summo illo oratore Seruio Galba, cuius .C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat, & cum esset P. Mutii filius, fratremq; haberet P. Scæuolam domi ius ciuile cognouerat, in eo industriam constat summam fuisse, maximamq; gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horũ ætatibus adiuncti duo C. Fãnii Caii, Marci filii fuerunt, quorũ Caii filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine latino, contra Gracchum reliquit; sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, quid ergo? est ne ista Fãnii? nam uaria opinio pueris nobis erat, alii à C. Persio litterato homine scriptam esse aiebant illo, quem significat ualde doctum eẽ Lucilius, alii multos nobiles, quod quisq; potuisset in illam orationem contulisse. Tum ego, audiui equidem ista inquam de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem, eamq; suspitionẽ propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima eẽt illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus

est totius orationis, & idem stylus, nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset, præsertim cum Fannius nũquam sit habitus elinguis, nam & causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio, & authoritate P. Africani gestus, nõ obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicẽdi durior, is soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum, prætulisset, cui tamẽ Lælius se excusans non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse. Is tamen instituto Lælii Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; pfecte diserta. Mutius autem augur, quod per se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetũdis contra T. Albutium, is oratorum in numero nõ fuit, iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudẽtiæ genere præstitit. L. Cœlius antipater scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculẽtus, iuris ualde peritus, multorum ẽt, ut L. Crassi magister. Vtinam in Tiberio Graccho C. q; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset, sed eorũ alter ꝑpter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicium uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrũ teste dicimus. Nã & Carbonis, et Gracchi habe

mus orationes non dum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & græcis litteris eruditus. Nā semper habuit exquisitos è Græcia magistros. In eis iam adolescens Diophanē Mithylenæū Græciæ tēporibus illis disertissimū. sed & breue tēpus ingenii augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uita suppeditauit, est in multis iudiciis, causisq; cognitus. Hūc qui audierāt prudentes hoīes, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat. Addebat industrium etiā, & diligentem, & in exercitationibus, cōmentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis tēporibus est patronus habitus, eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerūt. L. enim Piso tri. pl. legē primus de pecuniis repetundis Censorino, & Manilio coss. tulit. Ipse etiā Piso & causas egit, & multarū legum, aut author, aut dissuasor fuit. Isq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, & annales sanè exiliter scriptos, & iudicia populi, quibus aderat Carbo iam magis patronum desiderabant, tabella data, quam legem L. Cassius Lepido, et Mancino coss. tulit. Vester etiā D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris latinis, tum etiam græcis, ut temporibus illis satis eruditus. Quæ tribuerat idē Accius ēt Q. Maximo L. Pauli nepoti, & uero ante Maximum, illum Scipiōem, quo duce priuato. T.

Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus uehementē tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempu. dūtaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. iisdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene latine loqui putabatur, litteratiusq; q̄ cæteri. P. Scæuola ualde prudenter, et acute, paulo etiā copiosius, nec multo minus prudēter M. Manilius, Appii Claudii uolubilis sed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus & C. Cato Africani sororis filius mediocres oratores, etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci aūt æmulus P. Decius fuit, nō infans ille quidē, sed ut uita sic oratione etiā turbulētus M. Drusus C. F. qui in tribunatu C. Gracchū collegam iterum tri. fecit uir & oratiōe grauis, & authoritate, eiq; pxime adiunctus C. Drusus frater fuit, tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in tribunatu paulum C. Cracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste cons. quæstor Cracchus tr. Pennus illius M. F. qui cum Q. Aelio cons. fuit, sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi latine diligēter locutum. His adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus. P. Rutilius. C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterq; in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudādis uiris, etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria, quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neq; enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere, ne id quidē satis est, nisi id, qđ dicitur, sit uoce, uultu, mo=

tiúq; conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua etsi quid bene dicatur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse nõ potest. In Scauri oratione sapientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicẽdi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiã, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim non prudentiam solum, sed quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset, quanq̃ huius quoq; ipsius rei, quẽadmodum scis, præcepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit, at, Cyri uitam, et disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & seuero genere dicendi uersatus est, & uterque natura uehemens, et acer. Itaque cum unà consulatum petiuissent, non ille solum, qui repulsum tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium uocauit, multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnũ munus de iure respondendi sustinebat sunt eius oratiões ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, & græcis litteris eruditus, Panætii auditor, ꝓpè perfectus in stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensiõi accommodatum. Itaq; illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosopho=

rum de se ipsorum opinio, firma in hoc uno, & stabilis inuenta est, qui quanquam innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio conuulsam penitus scimus esse rem pu. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atque copia, quam genus illud iudicii, et magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrunq; tamen laudemus, quoniam per illos, ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu, et difficili utãtur, sed eos etiam, quos statarios appellãt, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quã colebat, paulo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere, sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus, atq; honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, quam hoc idem in nostris cótingere intelligo, quod in græcis, ut omnes ferè stoici prudẽ-

tissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; archite cti penè uerborum. Iidem traducti à disputando ad dicendum inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo stoico summã eloquentiã non desiderẽ, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnã, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego non inq̃ Brute sine causa, propterea quod istorum in dialecticis oĩs cura consumitur. Vagum illud orationis, & fusum, & multiplex, non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quẽadmodum scis, habet à stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumq; more se exercuit, quod si omnia à philosophis essent petẽda, Peripateticorum institutis cõmodius fingeretur oratio, quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum id est ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorũ in doctrina, atq; praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia, quanq̃ ea ipsa Peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam ut stoicorum astrictior est oratio, aliquantoq; contractior, quã aures populi requirunt, sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si graece loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiã Demosthenes dicitur. Idq; apparet ex genere & grãditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese, sed & huius oratio in philosophiam trãslata pugnatior (ut ita dicã) uidetur, & illorum in iudicia pacatior. Nũc

reliquorum oratorũ ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero inquit Atticus, & uehementer quidẽ, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, et pro Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc oĩum optima putabatur, quæ uix iam cõpararet in hac turba nouorum uoluminũ. Præclare inquit Brutus teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, q̃ fuerat genus dicendi, & ornatius, & nocuimus fortasse, quod ueteres orationes post nostras, non à me quidem, meis enim illas antepono, sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera inquit me in plerisq;, quanq̃ uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc inquã de incestu laudata oratio puerilis ẽ locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamen non dũ tritis nostrorum hoĩum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiã alia nõnulla, et multa dixit, & illustria, et in numero patronorum fuit, ut eum mirer, cum & uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam Brute pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille sic prorsus inquit, sic existimo, atque istum de superioribus penè solum lego. Immo planè inquam Brute legas censeo. Damnum enim illius ĩmaturo interitu res Romanæ, latinæq; litteræ fecerunt, utinam nõ tam fratri pietatem, quã pa-

triæ, præstare uoluisset, quam ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam cōsecutus. Eloquentia quidē nescio an habuisset parē neminem, grandis est uerbis, sapiēs sententiis, genere toto grauis, manus extrema non accessit operibus eius, præclare inchoata multa, perfecta non planè, legendus inq̃ est hic orator Brute, si quisq̃ alius iuuentuti. non. n. solum acuere, sed etiā alere ingenium pōt. Huic successit ætati C. Galba Seruii illius eloquētissimi uiri filius P. Crassi eloquētis, & iurisperiti gener. Laudabāt hunc patres nostri, fauebant etiam ꝓpter patris memoriā, sed cecidit in cursu. Nam rogatione manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cū ꝓ sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eū etiā edisceremus hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romā conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in cōsulatu mortuus, nō multum ille quidē, nec sæpe dicebat, sed & latine loquēdo, cuiuis erat par, & oēs sale, facetiisq; superabat. Eius collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus. nā P. Popilium ui C. Gracchi expulsum sua rogatiōe restituit, uir et acer & non indisertus, tristis exitus habuit consulatus. Nā inuidiosa lege manilia quæstio C. Galbā sacerdotē, & quatuor consulares. L. Bestiam. C. Catonem. SP. Albinū, ciuemq; præstantissimū L. Opimium Gracchi interfectorem à populo absolutum, cum is contra populi studiū stetisset, gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaq; oī uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua nō indisertus fuit. C. Fimbria tēporibus iisdem ferè, sed lōgius ætate ꝓuectus, habitus est sanè (ut ita dicā)

luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cómotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atq; uita bonus author in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber, cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atq; et ingenio, et sermone eleganti, ualetudine incōmoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, & si cũ remiserant dolores pedũ, non deerat in causis, tamē id nō saepe faciebat. Itaq; consilio eius, cum uolebant, hoĩes utebantur, patrocinio, cũ licebat. Iisdem tēporibus M. Brutus, in quo magnũ fuit Brute dedecus generi uestro, qui cum tanto noĩe esset, patremq; optimũ uirum habuisset, & iuris peritissimũ, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus, is magistratus nō petiuit, sed fuit accusator uehemēs, & molestus, ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonũ, degenerauisse uitio deprauatae uoluntatis. Atq; eodem tempore accusator de plebe L. Caesidenus fuit, quem ego audiui iam senē, cum ab L. Sabelio multam lege aquilia de iustitia petiuisset. Nō fecissem hominis penè infimi mētionem, nisi iudicarem quĩ suspiciosius, aut criminosius diceret, audiuisse me neminē. Doctus etiam graecis T. Albitius, uel potius penè graecus (loquor, ut opinor) sed licet ex orationibus iudicare. Fuit aũt Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendũ genus. Iamq; Q. Catulus nō antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus multae litterae, summa, nō uitae, solum atq; naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam latini sermonis integritas, quae perspici cum ex orationibus eius potest, tũ facillime ex eo libro, quem de con

sulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophontio genere sermonis misit ad A. Furium poetam familiarem suũ, qui liber nihilo notior est, quàm illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, mihi quidem nec iste notus est, nec illi, sed hæc mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc aũt & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo latinus, quæ laus dicendi nõ mediocris ab oratoribus plerisq; neglecta est. nã de sono uocis, & suauitate appellandarũ literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam, quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorũ, sed erat talis, ut cum quosdam audires, qui tum erãt præstantes, uideretur esse inferior. Cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus numidicus, & eius collega M. Syllanus dicebant de. R. P. quod esset illis uiris, et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus, non sæpe dicebat, sed polite, latine uero in primis est eleganter locutus, quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiã C. L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. Itaq; in iudiciũ capitis multos uocauerũt, pro reis non sæpe dixerunt. SP. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum uitiosa, & inutili

lege, uectigale leuauit. M. Marcellus Esernini pater non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & nõ inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus L. etiam Cotta pretorius in mediocrium oratorũ numero, dicendi nõ ita multum laude processerat, sed de industria, cum uerbis, tum ẽt ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatẽ. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus intelligo me nõ ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositũ colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorũ locum, quorum quidem quæ fuerit assensio, & quã in omnibus rebus difficilis optimi pfectio, atq; absolutio, ex eo, quod dicam, existimari põt. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quãdiu in eorum enumeratione uersamur, cũ tamen spisse, atq; uix, ut dudum ad Demosthenem, & Hyperidẽ, sic nunc ad Antoniũ, Crassumq; peruenimus. Nã ego sic existimo hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum græcorum gloria, latine dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem, eáq; suo quæq; loco, ubi plurimum proficere, & ualere possent, ut ab imperatore eqtes, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditatiõis suspicio, imparatus semp aggredi ad dicẽdũ uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunq̃ uiderentur nõ satis parati ad cauendũ fuisse. Verba ipsa, nõ illa quidem elegantissimo sermone, itaq; diligenter loquẽdi laude caruit, neq; tamẽ est admodum inqnate locutus, sed illa, quæ proprie laus oratoris est in uerbis, nam ipsum latine loq est illud qui-

dem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quàm quod est à plerisq; neglectum. non enim tam præclarum est scire latine, quàm turpe nescire, neq; tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uidetur, sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neq; idipsum tam leporis causa, quàm ponderis, et collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformatioibus, quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus. σχήματα enim quæ uocant græci, ea maxime ornant oratorẽ, eáq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententiis, sed cum hæc magna in Antonio, tũ actio singularis, quæ si partienda est in gestum, atq; uocem, gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententiis congruens, manus humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq; motus cum uerbis, sententiisq; consentiens, uox permanens, uerum subrauca natura, sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat, habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam, ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferũt. ei, q quæsiuisset, quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit, talesq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant. L. Crassum, illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem eẽ, qui horum alterutro patrono, cuiusq̃ ingenium requireret.

Equidem

Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quãtum su pradixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos, latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegãtia, in disserendo mira explicatio, cum de iure ciuili, cum de æquo, & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat, sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius, idq; cum sæpe alias, tum apud centumuiros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum, pro æquo, et bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumq; copia, atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus causa illa dicta est, cum uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iurisperitorum eloquẽtissimus Scæuola putaretur, qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum quid in iure, aut in æquo, uerum, aut esset, aut nõ esset, tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq; & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim. In augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, q̃ admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur.

Tum Brutus, etsi satis inquit mihi uidebar haberi cognitum Scæuolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ

nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaq; cœpi uoluptatem tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego. Noli inquã Brute existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nam (ut paulo ante dixi) consultorũ alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimũ fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegãtium parcissimus, Scæuola parcorum elegãtissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis, Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo, sed uereor, ne fingi uideantur hæc, ut dicantur à me, quodammodo res se tamen sic habet, cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit, mediocritas, uterq; horum mediũ quiddam uolebat seq, sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autem suam totam haberet. Tũ Brutus, cum ex tua oratione mihi uideor inquit bene Crassum, & Scæuolã cognouisse, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam inquam istuc modo? Quia mihi & tu uideris inquit tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quãtum satis esset oratori, & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri, ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum, differunt. Et ego de me inquam dicere nihil est necesse, de Seruio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quẽ dixerim plus studii, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse, nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate fuimus, & postea

Rhodum unà ille etiam profectus est, quo melior esset, et doctior, & inde ut rediit, uidetur mihi in secūda arte primus eē maluisse, q̃ in prima secundus. Atq; haud scio an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe oīum non eiusdem modo ætatis, sed eorum ēt, qui fuissent, in iure ciuili eē princeps. Hic Brutus ain tu inqt? etiam ne Q. Scæuolæ Seruium nostrū anteponis? Sic. n. inquā Brute existimo, iuris ciuilis magnū usum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno, quod nunq̃ effecisset ipsius iuris sciētia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentē explicare definiendo, obscurā explanare interpretando, ambiguam primū uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera, & falsa iudicarentur, & quæ qbus propositis essent, quæq; non essent, cōsequentia. Hic. n. attulit hāc artem oīum artium maximā, quasi lucē, ad ea, quæ cōfuse ab aliis aut respondebantur, aut agebātur. Dialecticā mihi uideris dicere inqt. Recte inq̃ intelligis, sed adiunxit ēt & litterarum scientiā, & loquendi elegantiā, quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. Cumq; dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset L. Lucilio Balbo. C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati, promptam, & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq; superauit. Balbi docti, & eruditi hominis in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis, conficiendisq; rebus, sic & habet, quod uterque eorum habuit, & expleuit, quod utrique defuit. Itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quàm Scæuola, hic enim causas

studiose recipiebat, in quibus à Crasso superabatur, ille se consuli solebat, nequa in re inferior esset, quàm Scæuola, sic Seruius sapientissime, cum duo ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit, ut altera præstaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendã consularem dignitatem satis. Tum Brutus, ita prorsus inquit & antea putabam. Audiui enim nuper eũ studiose, & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium qua ex parte, cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo, simul illud gaudeo, q̃d & æqualitas uestra & pares honorum gradus & artiũ, studiorumq; quasi finitima uicinitas, tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq; uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illũ in te uoluntate, iudicioq; cognoui. Itaq; doleo & illius consilio, & tua uoce populum R. carere tãdiu, quod cum per se dolendum est, tum multomagis consideranti ad quos ista nõ translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus dixeram inquit à principio de rep. ut sileremus, itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo inquam ad reliqua & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus, expectabatur, audiebatur à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, expectatione dignus uidebatur, non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pe=

dis, uehemens & interdum irata, & plena iusti doloris oratio, multæ & cum grauitate facetiæ, quodq; difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni ferè genere causarũ. mature in locum principum oratorum uenit. Accusauit C. Carbonẽ eloquentissimũ hominem admodũ adolescens, summã ingenii nõ laudem modo, sed ẽt admirationẽ est consecutus. Defendit postea Liciniã uirginem, cũ annos. XXVII. natus esset, in ea ipsa cã fuit eloquentissimus, orationisq; eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eãq; coloniã ut fecit, ipse deducere. Extat in eam legem senior (ut ita dicam) quã ætas illa ferebat oratio. Multæ deĩde causæ, sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconem Granium, idq; nobis bis narrauisset Lucilius, trib. pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus inquit Brutus, sed ne de Scæuolæ quidem tribunatu qcq̃ audiuisse uideor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis inquã in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoq; in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam censuram sine Scæuola gessit, eum enim magistratũ nemo unquam Scæuolarũ petiuit, sed hæc Crassi cũ edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor, & triginta tũ habebat annos, totidemq; annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eã legem suasit, quibus nati sumus, cũ ipse esset. Q. Cæpione cons. natus, & C. Lælio triẽnio ipso minor, q̃ Antonius, quod iccirco posui, ut dicendi latine, pria maturitas, in qua ætate extitisset, posset notari, & intelligeretur iam ad summũ penè esse perductam, ut

eo nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit inquit M.Brutus, aut iam est iste, quem expectas. Nescio inquam. Sed est etiam L.Crassi in consulatu, pro Q.Cæpione defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his oïbus inest quidā sine ullo fuco ueritatis color, quinetiā comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illū contractus & breuis, & in membra quædam, quæ κῶλα græci uocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidē tu istos oratores inquit tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illum de ratiōe dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere, cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nā Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit inquam illa in legem Cæpionis oratio, in qua & authoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, & inuidia concitatur in iudicum, et in accusatorum factionē, contra quorum potentiam populariter tum dicēdum fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt, plura etiam dicta, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn.Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicē

di multo aptius iudiciis, quàm concionibus. hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorũ numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atq; ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cœlio dixerim, industriã in eo summam fuisse, summasq; uirtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in repu. ipsius dignitati satis. Eodem tpe M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, & diligenter loquentibus numeratus est, qui tamẽ summa nobilitate hoĩem cognatione sodalitate, collegio summa etiã eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tpe C. Clodius, & si pter summã nobilitatem, & singularem potentiã magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatẽ afferebat. Eiusdem ferè tpis fuit eques romanus. T. Tityus, q meo iudicio, eò peruenisse uidetur, quo potuit ferè latinus orator sine græcis litteris, & sine multo usu puenire. Huius oratiões tantũ argutiarũ, tantum exẽplorũ, tantũ urbanitatis habent, ut penè attico stylo scriptæ esse uideãtur. Easdem argutias in tragœdias, satis quidẽ ille acute, sed parũ tragice transtulit, quẽ studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit ẽt Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis, cum C. Mario iudicatus est, acer, & uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem græcis litteris propinquus noster factus ad dicendum M. Gratidius M. Antonii perfamiliaris, cuius præfectus, cum esset in Cilicia, est interfectus, qui accusauit C. Fimbriam. M. Marii Gratidiani patrem. Atq; etiã apud socios, et latinos oratores habiti sũt, Q. Vectius Vectianus è Mar-

sis, quem ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q.D. Valerii Sorani uicini, & familiares mei, nõ tam in dicendo admirabiles, quàm docti & græcis litteris, & latinis. C. Rusticellus Bononiẽsis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbẽ T. Betutius, Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis, ore respondit Aelius, qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papyrium fregellanum. T. Gracchi P. F. ferè ætate, eius autem oratio est ꝑ Fregellanis, Colonisq; latinis habita in senatu. Tum Brutus, qd tu igitur inquit tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes inquam? nisi id quod urbanis, præter unũ quod nõ est eorũ urbanitate quadam, quasi colorata oratio. Et Brutus, qui est inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio inquam, tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris, audies tu quidẽ etiam uerba quædam nõ trita Romæ, sed hæc mutari, dediscíq; possunt. Illud est maius, quod in uocibus nostrorũ oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum, cũ familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare.

Eon inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso, sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo, ut ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uende-

ret, & respondisset illa, atque addidisset, hospes non potè minoris, tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorũ, sicut ille Atticorum sonus, sed domum redeamus, idest ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. Itaque eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit, cum palmã iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur, sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiẽdis, solutus in explicãdis sententiis, erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horũ ætati propè coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset, nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec romanarum rerũ immemor, & uerbis solutus satis, sed in magnos oratores inciderat eius ætas, multam tamen operam amicis, & utilem præbuit, atq; ita diu uixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus litteris, & latinis. Dicebat etiam L. Scipio non iperite, Gneusq; Põpeius Sex. F. aliquem numerum obtinebat, nã Sex. frater eius præ=

stantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciui lis, & ad perfectã geometriæ, rerum stoicarum sciẽtiam. Item in iure, & ante hos M.Brutus. & paulo post eũ C. Bilienus homo per se magnus propè simili rõne, summus euaserat, qui consul factus esset nisi in marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. aũt Octauii eloquentia, quæ fuerat ante consulatũ ignorata, in consulatu multis concionibus est uehemẽter ꝓbata, sed ab eis, qui tantum in dicentiũ numero non in oratorum fuerũt, iam ad oratores reuertamur. Censeo inquit Atticus, eloquenteis enim uidebare, nõ sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetiis inquam C. Iulius. L. F. & superioribus, & æqualibus suis oĩbus præstitit, oratorq; fuit; minime ille quidem uehemens, sed nemo unquã urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate cõditior. Sũt eius aliquot orationes, ex qbus, sicut ex eiusdẽ tragœdiis, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de repu. satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eã, penitusq; cognorat. Itaq; in senatu consularium authoritatem assequebatur, sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erãt in priuatis causis, Q. Lucretius Vispillo & acutus, & iurisperitus, nam Aphilia aptior concionibus, quàm iudiciis. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarũ multum erat T. Iuuẽtius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, sed & callidus, & in capiẽdo aduersario uersutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia, cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili nõ inferior

quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq; & bonus uir, & innocens, sed dicebat parũ. Nec sanè plus frater eius M. Vergilius, qui tribunus pl. L. Syllæ imperatorĩ diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularũ, qui et planè indocti, aut inurbani, aut etiã fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis. Q. Sertorium, equestris. C. Gorgonium fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, & uitæ splendore multo, & ingenio sanè ꝓbabili. T. Iunius L. filius tribunitius, quo accusante P. Sextius. Pr. designatus damnatus est ambitus, is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atq; etiam ægra ualetudine fuisset. Atq; ego præclare intelligo, me in eorum commemoratiõe uersari, qui nec habiti sint oratores, neq; fuerint, præteririq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos, sed hoc quidem ignoratione, quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum. De iis autem, quos ipsi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorũ, quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim sciri in tanta, & tam uetere repub. maximis præmiis eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, nõ plurimos ausos esse potuisse paucos. Ego tamẽ ita de unoquoq; dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerũt C. Cotta. P. Sulpitius. Q. Varius. Cn. Põponius. C. Curio. L. Fufius. M. Drusus patricius, nec ulla ætate

uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius, cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerūt. Hic Atticus quomodo istuc dicis inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium, cum intelligētium iudicio cōgruit? An alii probantur multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Recte requiris inquam Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu inquit adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere, eloquentiā autem meam populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis ꝓbari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare, qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim ut qdem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo, ut doceatur is, apud quem dicitur, ut delectetur, ut moueatur uehementius, quibus uirtutibus oratoris, horū qcq; efficiatur, aut qbus uitiis orator, aut non assequatur. hæc, aut etiā in his labatur, & cadat artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, nec'ne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit, uulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. Itaq; nūq̄ de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cū populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerūt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo siquem ita rogauisses, quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso, aut dubitaret, aut hunc alius, illū alius diceret, nemo'ne Phi

lippium tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorē populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, mihi cane, & musis. Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinē, mihi cane, & populo mi Brute dixerim, ut qui audient, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratiōe, & quasi uoluptate quadam perfunditur, q̃d habes, quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendū, irascitur, miratur, sperat, timet, hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mētes, uerbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idē doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunq̃ fuit populo cum doctis, intelligentibusq; dissensio. Cū multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum. Aderāt multi alii, tamen utrum de his potius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cū esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, q̃d

tu inquit quæris alios? de te ipso, non ne quid optaret rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locũ, ubi plurimum posset oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam, & mihi beneuolẽtia credo ductus tribuebat omnia. Sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio, de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoq; iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poetam ferũt, qui, cum cõuocatis auditoribus legeret eis magnum illud quod nouistis, uolumen suum, & eũ legentem omnes præter Platonem reliquissent, legam inquit nihilo minus, Plato enim mihi unus instar est omnium, me illum, & recte. Poema enim reconditum paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses? si te ut Curionem quondam concio reliquisset? Ego uero inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, nõ queam dicere. Ita se inquam res habet, ut si tibiæ inflatæ nõ referant sonum, abiiciendas eas sibi tibicen putet. Sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt, eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur, eo est contentus, esse melius non sentit, illud

quod est, qualecunque est, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus oratiõis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quicquam politius, aut elegãtius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet M. Curium, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse non posse. Quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quẽadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur. Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opinione quæri uoluntates, & interpretatione disertorum scripta simplicium hominum peruertere, quàm ille multa de authoritate patris sui, qui semp ius illud esse defenderat? q̃ omnino multa de conseruãdo iure ciuili, quæ q̃dẽ oĩa cum perite, & scienter, tum ita breuiter, & presse, & satis ornate, & pereleganter diceret, q̃s esset in populo qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans scalmum reperisset, ob eamq; rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter Scæuolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effecisse, hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententiis delectauit, animosq; omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit, quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere, deinde hoc uoluisse eũ, q testamentũ fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in

ſuam tutelam ueniret, ſiue non natus, ſiue ante mortuus, Curius hæres ut eſſet, ita ſcribere pleroſq;, & id ualere, & ualuiſſe ſemper. Hæc, & multa eiuſmodi dicens fidem faciebat, quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum dein de æquum bonum teſtamentorum ſententias, uoluntatesq; tutatus eſt, quanta eſſet in uerbis captio cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur uoluntates, quantam ſibi potentiam Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia, hæc cũ grauiter, tum ab exemplis copioſe, tum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem, aſſenſionemq; cõmouit, dixiſſe ut cõtra nemo uideretur, hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem audito altero, iudicium ſuum contemneret. At uero intelligens, & doctus, audiens Scæuolam, ſentiret eſſe quoddam uberius dicendi genus, & ornatius, ab utroq; autem cauſa perorata ſi quæreretur uter præſtaret orator, nunquam profecto ſapientis iudicium à iudicio uulgi diſcreparet. Qui præſtat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili, ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur, amittaturue dicendo illud, quicquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ei pulſi ſint, intelligi ſolet, ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat, orator.

ciat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator nõ assi=dens, & attente audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cũ altero, nonnunq̃ etiam circulantem, mittentẽ ad horas quæsitorem, ut dimittat rogantem, intelligit oratorem in ea cã non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tanq̃ fidibus manum. Idem si præteriẽs aspe=xerit, erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq; ẽt uultu probare uideantur, aut ut auẽ cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri, aut id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo ꝑturbatos esse uehementius, ea si præteriens (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iu=dicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam eẽ, profecto intelliget. Cũ hæc disseruissem, uterq; assensus est, & ego tanq̃ de integro ordiens. Quando igitur inquam à Cotta, & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cũ hos ma=xime iudicio illorũ hominum, & illius ætatis dixissem ꝓbatos, reuertar ad eos ipsos, tum reliquos, ut institui, de=inceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorũ (hos enim quærimus) duo genera sunt. unum attenuate, pres=seq;. alterum sublate, ampleq; dicentium, etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis, oĩa, quæ summa sunt, iure laudantur, sed cauenda est presso illi oratori, inopia, & ieiunitas. Amplo aũt, inflatum, & corruptũ orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac solute, & ut ad infirmitatem laterũ per=scienter contentionem oẽm remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicẽdi accõmodabat genus. Nihil erat in eius oratione, nisi syncerum, nihil nisi siccum, atq; sanũ, illudq; ma=

ximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se cõmoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime oium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicā, tragicus orator. Vox cum magna, tum suauis, & splendida, gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forū, non ad scenam institutus uideretur. Incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circũfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium, sed ab hoc uis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnã inquit artem Brutus, siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus, illud animaduertẽdum est, posse eẽ summos, q̃ inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, q̃ Cotta Sulpitio, & uterq; æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligẽtis est, uidere quò ferat natura sua quenq;, & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopõpi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpitii orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpitii nulla oratio est, sæpeq; ex eo audiui, cum se scribere, neque consueuisse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemq; eruditissimus & græcis litteris, & latinis, antiquitatisq; nostræ, & in inuentis rebus et in actis, scriptorumq; ueterum litterate peritus,

quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamq; per sese uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus litteris explicauit, sed idem Aelius stoicus esse uoluit, orator aũt nec studuit unq̃, nec fuit, scribebat tamen orationes, quas alii dicerent, ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni ut Q. Põpeio Rufo, q̃q̃ is ẽt ipse scripsit eas, qbus pro se est usus, sed nõ sine Aelio. His .n. scriptis ẽt ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eũq; audire perstudiose solerem. Cottam aũt miror summum ipsum oratorem, minimeq; ineptum, ælianas leueis oratiunculas, uoluisse existimari suas. His duobus eiusdẽ ætatis annumerabatur nemo tertius, sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præter eos, de qbus supra dixi, nemini, propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus sed tamen recipiebat, horum qui neutrum habebat, cõfugiebat ad Philippum ferè, aut Cæsarem, Cotta, Sulpitius expetebantur, ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur, neq; tam multa, q̃ nostra ætate iudicia fiebãt, neq; hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est uitiosius. Respõdemus iis quos nõ audiuimus, in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum, deinde magni interest corãm uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret, maxime autem quemadmodum quæque res audiatur, sed nihil uitiosius, quàm cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio, reliquæ partes, quasi mẽbra suo quæq; loco

locata suam uim, & dignitatem tenent. Cum aūt difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat, quando difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, q ante te dixerit. sed quia & labor multo maior est totam causam, q̄ partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, icirco hanc consuetudinem lubenter ascimus. Erant tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, q a splēdidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico, nam litterarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisq; audiat quotidie domi, qbus cum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam, loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum, apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliè Caii filiæ sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctā uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarū sermo mihi fuit notus, & neptes Licinias; quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego uero ac lubenter quidem inqt Brutus, & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum inquā illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi sanè bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquā iu dicas Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filii, P. Scipione, q ex dominatu T. Gracchi

priuatus in libertatem remp. uindicauit, Q. Scæuola augure, qui peritissimus iuris, idemq; perœmis est habitus. Iam duorũ abauorum q̃ est illustre nomen P. Scipionis, qui bis consul fuit qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lælii. O generosam inqt stirpem, & tanq̃ in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam, atq; illuminatam sapientiã. Similiter igitur suspicor, (ut cõferamus parua magnis) Curionis, et si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum, & eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarũ artium tã indoctum, tam rudem. Nullum ille poetã nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriã antiquitatis collegerat, nõ publicum ius, non priuatũ, & ciuile cognouerat, quanq̃ id qdem fuit ẽt in aliis, & magnis qdẽ oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpitium, ut Antonium. Sed ii tamen unũ illud habebant dicẽdi opus elaboratum, idq; cum cõstaret ex quinq; notissimis partibus, nemo in aliqua parte earũ omnino nihil poterat. In quacunq;.n. una planè claudicaret, orator esse nõ posset, sed tamen alius in alia excellebat, magis reperiebat quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari, memoriaq; ea cõprehẽdebat Antonius, excellebat aũt actione, erantq; ei quædam ex his paria cũ Crasso, quædam ẽt superiora. At Crassi magis enitebat oratio, nec uero Sulpitio, neq; Cottæ dicere possumus, neq; cuiq̃ bono oratori rem ullã ex illis quinq; partibus planè, atq; oĩno defuisse. Itaq; in curione hoc uerissime iudicari põt, nulla re una magis oratorẽ cõmendari, quã uerborũ splẽdore.

& copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse, in utroq; cachinnos irridentium cōmouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuū notauit, cū ex eo in utramq; partem toto corpore uacillāte quæsiuit, quis loqueretur è lintre. & Cn. Sicinius hō impurus sed admodū ridiculus, neq; aliud in eo oratoris simile qcq̄. Is, cū trib. pl. Curionem & Octauium Coss. pduxisset, Curioq; multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis ppter dolorē artuū delibutus, nunq̄ inquit Octaui collegæ tuo gratiam referes, q nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria aūt ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum p posuisset, aut quartum adderet, aut tertiū quæreret. qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Ticinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Seruio Neuio diceret, subito totam causam oblitus est, idq; ueneficiis, & cantionibus Ticiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa, sed nihil turpius, quàm quod etiā in scriptis obliuiscebatur, quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu & cum Pansa nostro, et cū Curione filio alloquentem facit, cum senatum Cæsar cons. habuisset, omnisq; ille sermo ductus è percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis uerbis cū inueheretur in Cæsarem Curio, disputatioq; esset inter eos, ut est cōsuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar cons. habuisset, reprehēdit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuisse obliuionē inquit in scripto præ-

ſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit, quãtum flagitii commiſiſſet? Quid autem inq̃ Brute ſtultius, q̃ ſi ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, non eo tẽpore inſtituere ſermonem, cum illarũ rerum iam tempora præteriiſſent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat in ſenatu ſe Cæſare conſule non accedere, ſed id dicat ipſo cõſ. exiens è ſenatu. Iam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenii partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paulo ante poſuiſſet, huic minime mirum eſt, ex tempore dicenti ſolitam eff:uere mentem. Itaq; cum ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodam mõ celeritatem. Itaq; eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo, ſunt illæ q̃dem languidiores, uerumtamen poſſunt augere & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus, quod habet tantam uim, ut ſolum ſine aliis in Curiõe ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdẽ ætatis C. Carbo fuit illius eloquentiſſimi uiri filius, nõ ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas, & facile dicebat, & authoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor, & uehemens, & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes Cn. Põponius lateribus pugnans, incitãs animos, acer, acerbus, criminoſus. Multũ ab iis aberat L. Fufius, tamẽ ex accuſatione M. Aquilii diligentiæ fructũ

cęperat. Nam M. Drusum tuum magnũ auunculũ, grauẽ oratorem, ita dũtaxat cum de rep. diceret. L. aũt Lucullũ etiam acutum, patremq; tuũ Brute, iuris quoq; & publici, & priuati sanè peritum M. Lucullũ. M. Octauiũ Cn. filios, qui tantũ authoritate, dicendoq; ualuit, ut legẽ Semproniam frumentariã populi frequentis suffragiis abrogauerit. Cn. Octauiũ M. filiũ. M. Catonẽ patrem Q. etiam Catulũ filium abducamus ex acie, idest à iudiciis, & in præsidiis reip. cui facile satis facere possint, collocemus. Eodẽ Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem. M. Marium, & ex eodẽ genere cõplureis minime dignos elegantis cõuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinẽ) nuper L. Quintius fuit, aptior aũt etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniã huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentissimus uisus est, magis specie tamẽ, & motu, atq; ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autẽ post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, in primisq; ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & uitæ sordibus in prætura cons. factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam & plebem tenebat & equestrũ ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tri. pl. Mario, & Flacco coss. publice est interfectus, hõ simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Tityus consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis

in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorē ætatem reuecti sumus, nunc ad eā, de qua aliquā tum locuti sumus, reuertamur. Cōiunctus igitur Sulpitii ætati P. Antistius fuit rabula sanè ꝓbabilis, qui multos cum tacuisset annos, neq; contemni solum sed irrideri etiā solitus esset, in tribunatu primū contra C. Iulii illam cōsulatus petitionem extraordinariam, ueram causam agens est probatus, & eo magis, quod eandem causam cum ageret, eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebātur. Rem uidebat acute, componebat diligenter, memoria ualebat. uerbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio, & erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus. Actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectiōem, reditumq; L. Syllæ sine iure fuit, et sine ulla dignitate resp. hoc etiam autem magis probabatur, qd̄ erat ab oratoribus quædam in foro solitudo, Sulpitius occiderat, Cotta aberat, & Curio, uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem, et Pomponium, quorum utrunq; facile supabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studiis optimis deditus, bene latine loquens, gnarus reip. non sine facetiis, sed neq; laboris multi, nec satis uersatus in causis; interiectusq; inter duas ætates Hortēsii, et Sulpitii, nec maiores cōsequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius oīs

facultas ex historia ipsius perspici potest; quæ cum facile omnes uincat superiores, tum indicat tamen quantũ absit à summo, quãq; genus hoc scriptionis nondum sit satis latinis litteris illustratum. nam Q. Hortensii admodũ adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum, & probatum est. is L. Crasso. Q. Scæuola coss. primum in foro dixit, & apud hos quidem consules, & cum eorũ, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omneis intelligentia anteibãt, iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est aũt L. Paulo. C. Marcello coss. mortuus, ex quo uidemus eum in patronorum numero ãnos quatuor, et XL. fuisse. hoc de oratore, paulo post plura dicemus. Hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum ætatem includere, quanquam id quidẽ omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu, quàm essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararẽtur, ut Accius iisdem ædilibus ait se, & Pacuuium docuisse fabulam, cũ ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortẽsius non cum suis æqualibus solum sed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cum aliquãto superiore coniungitur. Siquidem & Crasso uiuo dicere solebat, & magis iam etiam uigebat Antonio, & cum Philippo iam sene, p Cn. Pompeii bonis dicente, in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpitii ætate posui, numerum facile peruenerat, & suos inter æquales. M. Pisonem. M. Crassum. Cn. Lentulum. P. Lentulum Surram longe præstitit, & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos in studio eiusdẽ laudis exercuit, & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille p

Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq; initium dicendi interpositis oratoribus, ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me quid de quoq; iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, noiabo. Tum Brutus, non est inquit ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur inquam est? Vererite inquit arbitror, ne p nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos praeterieris. Quid uos inquam tacere non poteritis? Nos quidē inquit facillime, sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, q̃ taciturnitatē nostram experiri. Tum ego, uere inquā tibi Brute dicam, nō me existimaui in hoc sermone usq; ad hanc aetatem esse uenturum. sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur inquit, siquos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero inquā ad Hortensiū, de me alii dicent, siqui uolent. Minime uero inqt, nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior uidetur, quod ꝓpero audire de te, nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quàm quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inq̃ tibi mos, quoniā me non ingenii praedicatorē esse uis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à. M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinēdas causas, curam etiam, & gratiam, in principibus patronis

ul quot annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat, uerba nō abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tamen, neq; lumen ullum, animi magna, uocis parua cōtentio, omnia ferè ut similiter, atq; uno modo dicerentur. Nā huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborum sanè bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut miraret tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorē opinionem dicendi actione faciebat, q̃ quanta in eo facultas erat, qui cum esset nec peracutus, quāq̃ ex facie, & ex uultu uidebatur, nec abundans uerbis, & si fallebat in eo ipso, sic interuallis, exclamationibus, uoce suaui & canora, admirādo irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerāt, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem, actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Lētulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, et uenustatis, uocis, & suauitas, & magnitudo, sic in hoc nihil præter actionem fuit. Cætera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina, maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit, ꝙ & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ

deuorãdæ nobis sunt, nõ ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenuo, liberoq; fastidio. Is, cum satis floruisset adolescẽs, minor haberi est cœptus postea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore, quasi reuocatus incursum, tenuit locum tandiu quàm ferre potuit laborẽ, postea quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerũ ueterũ litterarum & studiosus, & nõ imperitus, multæ industriæ, et magni laboris fuit. C. Censorinus græcis litteris satis doctus, quod proposuerat explicans expedite, nõ inuenustus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaq; & paucæ centuriæ ad consulatum defuerũt. C. Macer authoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodũ diligentissimus, huius si uita, si mores si uultus denique non omnem commendationẽ ingenii euerteret, maius nomen in patronis fuisset, non erat abundans, non inops tamen, non ualde nitens, non planè horrida oratio, uox, gestus, & omnis actio sine lepore, at in inueniendis, componendisq; rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiorem, maioremq; cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, q̃ oratoriam diceres. hic si etiã in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, uerũ tamẽ uultu, & simulatione, multo etiam acutior, q̃ erat, uidebatur. Nã eius æqualem M. Glabrionẽ bene institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligẽsq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exi-

ſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus aũt æqualis, Gn. Pompeius uir ad omnia ſumma natus, maiorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudenter uidebat, actio uero eius habebat & in uoce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem. Noſter item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, ſtudii ille quidem habuit nõ multum, ſed acuminis & orationis ſatis. Q. Pompeius. A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atq; induſtria, quod ſcire poſſum, fuit enim mecum, & cum M. Piſone, cum amicitia, tum ſtudiis, exercitationibusq; con unctus, huius actio non ſatis cõmendabat orationem, in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta, atq; magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, q, cum multas iam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus, is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, q̃ parate. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat & de Staieno Aelium fecerat feruido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi quod quia multis gratum erat, & probabatur, aſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus, & iudicio dediſſet Eodem tempore C. L. Cæpaſii fratres fuerũt, qui multa opera ignoti homines, & repentini quæſtores celeriter facti ſunt, oppidano quodam, et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præteriiſſe uideamur C. Coſconium calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, ſiquã habebat, præbebat populo cum

multa conuersatione, magnoq; clamore. Quod idē faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorū obedire tempori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat, sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, & plagas olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt, sic ille, cum omni iam fortuna prospere functus labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem quasi solē non tulit. Tū Atticus, tu quidem de fæce inquit hauris, idq; iādudum, sed tacebam, hoc uero non putabam, te usq; ad Staienos, et Antronios esse uenturum. Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis, sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse, sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicēdum satis solutus, atq; expeditus, cui si uita suppeditauisset sublato ambitu cōsul factus eēt, plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uolūtatis. Itaq; studio huic non satis fecit, officio uero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiā M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sane uerba uoluēs, nec hebes in causis, uel dicam plus etiam, quàm nō hebes, sed efferuescens in di=

cendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius; ut non cũ aduersario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu quàm nos nullo modo inops sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; causarum. Duo etiã Metelli Celer, & nepos nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens usus est, non tardus sententiis, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius perfectus literis sed græcis, fastidiosus sanè latinarum, argutus orator, uerbisq; dulcis, sed fugiens non modo dicẽdi, uerumetiam cogitandi laborem, tãtum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, quàm uellem inquit de his etiã oratoribus, qui hodie sunt tibi dicere luberet, etsi de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirẽ non minus lubenter, quàm audiui de iis, qui fuerunt.

Cur tandem inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parũ, illum enim sæpe audiui, hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quẽ sæpe audisti? Quid censes inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego inquam, si ita est, uelim tibi eũ placere quã maxime. Atq; & ita est inquit & uehementer placet, nec uero sine causa. nam & didicit, & omissis cæteris studiis, unum id

omnium id egit, seséq; quotidianis commentationibus acer=rime exercuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus, & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre quod dicitur. Omniáq; sic suppetunt, ut ei nullam deesse uirtutem oratoris putem, maximéq; laudãdus, qui hoc tempore ipso cum liceat in hoc cõmuni nostro, et quasi fatali malo consoletur se, cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper uirum, atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cum eum antea tui similem in dicendo uide=rim, tum uero nunc à doctissimo uiro, tibíq; ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, & si inquam de optimi uiri, nobísq; amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam cõmunium miseriarum, quarum obliuionẽ quærens hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet? Et ille, præclare inquit tibi constas, ut de iis, qui nunc sunt, nihil uelis ipse dicere, et hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut prætermitteres næ tu in multos Antronios, & Staienos incurres. Quare siue hãc turbam effugere uoluisti, siue ueritus ne quis se aut præteritum, aut nõ satis laudatum queri possit, de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute inquit Atticus de Cæsare, & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo existimatore sæ=pissime audio, illum omnium ferè oratorum latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine ut dudum de Læliorum, & Mutiorũ familiis audiebamus, sed

q̃q̃ id quoq; credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis, & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupatiōibus, cum ad teipsum inquit in me intuens de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoq; in libro dixerit uerborū delectum origine esse eloquentiæ, tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularē. Nam scripsit his uerbis, cum hūc nomine esset affatus. ac si cogitata præclare eloqui possent, nōnulli studio, & usu elaborauerunt, cuius te pene principem copiæ, atq; inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus, hunc facile & quotidianū nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendū. Tum Brutus, Amice hercule inquit, & magnifice te laudatum puto, quem nō solum principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam benemeritum de populi Ro. nomine, & dignitate, quo enim uno uincebamur à uicta Græcia id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem inquit gloriam, testimoniumq; Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non solum, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicii, non beneuolentiæ testimoniū, plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnauerunt, ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verū quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis consiliis, quibus sæpe constituta est imperatorū sapientia salus ciuita=

tis aut belli, aut domi, multo magis orator præstat minu-tis imperatoribus. At prodest plus imperator, qs negat? sed tamen, non metuo ne mihi acclametis, est autem quod sentias dicendi liber locus. Malim mihi. L. Crassi unam pro M. Curio dictiōem, quàm castellanos triumphos du os. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curii. credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, q̃ Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum, tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimum fabrum tigna-rium. quare non quantum quisque prosit, sed quanti qsq; sit, ponderandum est, præsertim cum pauci pingere egre gie possint, aut fingere, operarii autem, aut baiuli deesse nō possint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem inquit ille, & quasi fundamen-tum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium P. Scipionem, ætatis illius ista fuit laus, tanquam inno-centiæ sic latine loquendi, non omnium tamen, nam illo-rum æquales Cæcilium, & Pacuuium male locutos uide-mus. sed omnes, tum ferè, qui nec extra urbem hanc ui-xerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rē deteriorem uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerūt enim & Athe nas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex di-uersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhi-benda quamobtrusa ratio, quæ mutari nō potest, nec uten dum prauissima consuetudinis regula T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri uidimus. Existima-

batur bene latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum, sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio litterarũ, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis litteris à similitudine græcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; cõtrarium Catulo subagreste quiddã, planeq; subrusticũ, alia quidẽ quasi inculta, & syluestri uia ad eandem laudem puenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne. C. Ruscio quidẽ accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est inquit Brutus? aut quis est iste C. Ruscius? Et ille fuit accusator inquit uetus, quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædã eius sputatilica esse crimina, Tum C. Ruscius circũuenior inquit iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio. metuo insidias. sputatilica. quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus, sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tãquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine, hanc cum habeat præcipuam laudem in cõmunibus non uideo, cui debeat cedere, splendidam quandam, minimeq; ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodãmodo. Tũ Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur, complures autem legi. Atq; etiam commẽtarios quosdam

scripsit rerum suarum, ualde quidem inquam probādos.
nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis,
tanquam ueste detracta, sed dum uoluit alios habere pa
rata, unde sumerent, qui uellent scribere historiā, ineptis
gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere,
sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim
est in historia, pura, & illustri breuitate dulcius, sed ad
eos si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicini-
us igitur Q. Pompeii illius, qui cẽsor fuit, ex filia nepos,
quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiā
probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendū
expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas,
& præcepta dicendi, quæ si minorem habent apparatum
(sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdā er-
rare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & pa
ratus ad causas ueniens, uerborū non egens, ipsa illa cō-
paratione, disciplinaq; dicēdi iā in patronorum numerū
peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius
Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate con-
iunctus. is cum post curulem ædilitatem iudex quæstiōis
esset, est mortuus, in quo fateor uulgi iudicium à iudicio
meo dissensisse, nam populo non erat satis uendibilis, præ
ceps quædam, & cum iccirco obscura quia peracuta, tū ra
pida, & celeritate cæcata oratio, sed neq; uerbis aptiorem
cito alium dixerim, neq; sententiis crebriorem. Præterea
perfectus in litteris, iurisq; ciuilis iam à patre Aculeone
traditam tenuit disciplinā. Reliqui sunt, qui mortui sint,
L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses,
etsi non deerat oratio, quàm, ut græci dicūt, πολιτικόν.
Erāt in eo plurimæ litteræ, nec eæ uulgares, sed interio-

res quædam, & recōditæ, diuina memoria, summa uerborum & grauitas, & elegantia, atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas. me quidē admodū delectabat etiā Triarii in illa ætate plena litteratæ senectutis oratio, quanta seueritas in uultu, quantum pōdus in uerbis, quàm nihil non consideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione cōmotus (utrūq; enim eorum admodum dilexerat) næ ego inquit, ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam authoritatem de pace ualuisse. nam nec istos excellentes uiros, nec multos alios præstanteis ciues resp. perdidisset. Sileamus inq̄ Brute de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere, et tantum quid quisq; dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiā ex iis, qui eodem bello occiderūt, M. Bibulus, qui & scriptitauit accurate, cum præsertim non esset orator, et egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & satis studiosus, & ualde cū doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiqtatisq; nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidē arte, sed latine tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lētuli consulares, quorū Publius ille nostrarū iniuriarū ultor author salutis, qcquid habuit quantūcunq; fuit, illud totum habuit è disciplina instrumenta naturæ deerant, sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere, eaq; omni dignitate obtineret. L. aūt Lentulus satis erat fortis ora-

tor, si modo orator, sed cogitãdi non ferebat laborem, uox canora, uerba nõ horrida sanè, ut plena esset animi, et terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortasse melius in repu. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem posthumius contemnendus in dicendo. de repu. uero nõ minus uehemens orator, quàm bellator fuit. effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges, atq; instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, putarem te inquit ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos iãdiu colligis, uiuerent. Omneis enim cõmemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudẽs M. Seruilium præterisse uideare.

Non inquã ego istuc ignoro Pomponi multos fuisse, qui uerbũ nunq̃. in publico fecissent, cum melius aliquãto possent, q̃ isti oratores, quos colligo, dicere. Sed his cõmemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primũ ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere. deinde ex iis ipsis q̃ pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominiũ Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & cõpositum dicẽdi genus, & acre, & expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi, p A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & satis copiose, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, quibus etsi ornamenta nõ satis opima dicendi, tamẽ, ut hastæ uelitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autẽ neminem, nec industria maiore cognoui, quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim C. Pisoni genero meo, nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi dictione, aut à cõmentatiõe domestica, aut à scribẽ-

do, aut à cogitando, itaq; tantos processus efficiebat, ut euo lare, non excurrere uideretur. Erat atq; uerborum & dele ctus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio, cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad pro bandum, tum concinnæ, acutæq; sententiæ, gestusq; natu= ra ita uenustus, ut ars etiam quæ non erat, et è disciplina motus quidam uideretur accedere, Vereor ne amore ui= dear plura, q̃ fuerint in illo, dicere, quod nõ ita est, alia.n. de illo maiora dici possunt, nam, nec continentia, nec pieta te, nec ullo genere uirtutis quenquam eiusdem ætatis, cum illo conferendum puto, Nec uero M. Cœlium prætereun= dum arbitror, quæcunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit, qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tri. pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularẽ, tur bulentamq; dementiam à senatu, & à bonorum causa ste= terit, constantius, quam eius actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & per urbana commendabat oratio. Graues eius conciones ali= quot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; oẽs ex reipub. contentione susceptæ, defensiones, etsi illa erant in eo me= liora, quæ dixi, non contemnendæ, tamen, saneq; tolerabi= les. hic cum summa uoluntate bonorum ædilis curulis fa ctus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, ce= cidit q; postea cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerte= rat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid qui non fuit ora tor unus è multis, potius inter multos propè singularis fuit. Ita reconditas, exquisitasq; sententias mollis, & pel= lucens uestiebat oratio, nihil tam tenerum, q̃ illius cõpre hensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ip sius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in pote

ſtate fuerit, quæ primũ ita pura erat, ut nihil liqdius, ita libere fluebat, ut nusq̃ adhæreſceret, nullum niſi loco poſitum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, ſtructum uerbum uideres, nec uero ullum aut durũ, aut inſolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non ꝓpria uerba rerum, ſed pleraq; tranſlata ſic tamẽ, ut ea nõ irruiſſe in alienũ locum, ſed immigraſſe in ſuũ diceres, nec uero hæc ſoluta, nec diffluẽtia, ſed aſtricta numeris, non aperte, nec eodem modo ſemper, ſed uarie, diſſimulanterq; concluſis. Erant autem & uerborum, & ſententiarum illa lumina, quæ uocant græci σχήματα, quibus tanquã inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio, qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis, & ubi eſſet, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totũq; dicendi placidum, & ſanum genus. Quod ſi optimum ſuauiter dicere, nihil eſt, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictum ſit, tria uideri eſſe, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret, duo ſumme tenuit, ut & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atq; incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla uis, atq; contentio, ſiue conſilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; eſſet ardẽtior, furere, & bacchari arbitraretur, ſiue quod natura non eſſet ita factus, ſiue quod non conſueſſet, ſiue quod non poſſet, hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit, ſi opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum accuſatione ſua Quinto Gallio crimini dediſſet, ſibi eum uenenum parauiſſe, idq; à ſe eſſe deprehenſum,

seseq; chirographa, testificationes, iudicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret, deq; eo crimine accurate, et exquisite disputauisset, me in respondendo, cũ essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiã posuisse p argumẽto, quod ille, cum pestẽ capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manutenere, diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitãter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres, præsertim cum ista eloquẽtia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiã ex infantium ingeniis elicere uoces, & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros aĩos, somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris, uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluẽdum crimen usi sumus.

Tum Brutus, Atq; dubitamus inquit, utrũ ista sanitas fuerit, an uitiũ? quis enim non fateatur? cum ex oĩbus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunq; res postulet, modo flectere, qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximũ fuerit, defuisse.

Sit sanè ita inq̃, sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium, tum de nobismetipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus, quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentium, qui si diutius uixissent, magnã essent eloquẽtiæ laudẽ consecuti.

C. Curionem te inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris, quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat, satis interdum acutas, crebras quidem certe

ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atq; hic à magiſtris parũ inſtitutus naturam habuit ad mirabilem ad dicendum, induſtriã non ſum expertus, ſtudium certe fuit, qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat, honores, quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt inquid iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo inquam. Cum honos ſit præmium uirtutis iudicio, ſtudioq; ciuium delatum ad aliquem, qui eum ſentẽtiis, qui ſuffragis adeptus eſt, is mihi & honeſtus, & honoratus uidetur. Qui autem occaſione aliqua etiã inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperiũ, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto, quæ ſi ille audire uoluiſſet, maxima cum gratia, et gloria ad ſummã amplitudinẽ ꝑueniſſet, aſcẽdẽs gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quæ quidem etiam cũ P. Craſſo M. F. cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. Erat enim cũ inſtitutus optime, tum etiã perfecte, planeq; eruditus. Inerátq; & ingeniũ ſatis acre, & orationis non inelegans copia. prætereaq; ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus, ſed hunc quoque abſorbuit æſtus quidã inſolitæ adoleſcẽtibus gloriæ, qui q a nauarat miles operã imperatori, imperatorẽ ſe ſtatim eſſe cupiebat, cui muneri mos maiorũ ætatẽ certã, ſortẽ incertã reliquit. Ita grauiſſimo ſuo caſu dum Cyri, & Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, et L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propoſitus

reuertamur, qui orator fuisset, cũ litteris eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, et exquisitius afferebat genus, quod quãquam scienter, eleganterq; tractabat, nimium tamen inquirens in se, atq; ipse sese obseruans, metuensq; ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem dependebat. Itaq; eius oratio nimia religione attenuata doctis, & attente audientibus erat illustris. à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se inquit Caluus noster dici oratorem uolebat, inde erat ista exilitas, quã ille de industria cõsequebatur. Dicebat inquam ita, sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nã siquis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminẽ. Insulsitatem.n. & insolentiam tanquam insaniã quãdam orationis odit, sanitatem autem, & integritatem quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat, hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit, hoc recte dũtaxat, sed quia sunt in atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, & uarietatem atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim est unum genus, nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides, quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo attice non dicebant. Si omneis, qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius atticé ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est

floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidē duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed attici tamen, quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere uideretur imitari Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, nō tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisii uult Hegesias eē similis, isq; se ita putat atticum, ut ueros illos præ se penè agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quàm tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus, optime. Sunt'ne igitur ii attici oratores? quis negare potest? hos imitamur qui modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem inquit imitamur, optime. Si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator syncerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale nō tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ.n. sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim, ut siquis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo, sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? minime, sed quandam sequatur ætatem, sic ego istis censuerim, & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidā ora=

tionem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidis nimis ueterem tanquam anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, et mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, nõ modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cũ Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti attici dicunt, nõ modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere est Atticorum, sint sanè attici, sed in comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus, cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cũ uelit, cum uelit, fletus, ut qui hæc procul uideat etiam si q̃d agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, cum scito attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probãt, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse atticorum uolunt, recte laudãt. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiã huic minutæ subtilitati locus, ita fiet, ut non omnes, qui attice, iidem bene,

ſed ut omnes, qui bene, iidem etiam attice dicunt. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium. Sanè quidem inquit Brutus, quanquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione digreſſio. Tum atticus, Aliquoties ſum inquit conatus, ſed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum ſpectare uidetur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu uero inquam Tite. Tum ille, Ego inquit ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeſchinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. Eſt enim et minime inepti hominis, & eiuſdem etiam faceti. cum de ſapientia diſceptetur, hãc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant, ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagorã, Hippiam, Prodicũ, Gorgiam, cæteros, ſe autem omnium rerum inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio quomodo illum, nec Epicuro, q id reprehẽdit, aſſentior, ſed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum qualis quiſq; orator fuiſſet, exponeres, uide quæſo inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quàm in teſtimonio. Quorſus inquam iſtuc? non enim intelligo. Quia primum inquit ita laudauiſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum uix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius ſummum, & ſingularem uirum, nemo dicet ſecus, ſed oratorem, ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius, bella ironia ſi iocaremur, ſin aſſeueramus, uide, ne religio nobis tam adhibẽda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuũ, ut ciuem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut uirum deniq;

cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo, orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uero cũ omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto, & Thucydide comparares, Bruto ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem thusculanum, nondum suspicantem quale esset copiose, & ornate dicere. Galbam laudas, si ut illius ætatis principẽ, assentior, sic enim accepimus, sin ut oratorem, cedò quæso orationes (sunt enim) & dic hunc, quẽ tu plus, q̃ te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes, paulum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas, quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dulcius. addis ẽt nescio quid angustius. nomine nos capi summi uiri, uitæq; elegantissimæ uerissimis laudibus. remoue hæc. ne ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio, sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quoniam nihil est melius, id laudari, qualecunq; est, solet. Dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior omitto cæteros, uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas eẽ eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores Crassum, & Antonium, de horũ laudibus tibi prorsus assentior, sed tamẽ nõ isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est, cur ita sentiam nõ dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur,
quæ de

quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ mo-
do de Cœlio dixeris, ii enim fuerunt certe oratores, quāti
autem, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod
congessisti, operarios oēs, ut mihi uideātur mori uoluisse
nonnulli, ut à te in oratorū numerum referrentur. Hæc
cū ille dixisset, longi sermonis initiū depulisti inquā Atti-
ce, remq; cōmouisti noua disputatione dignam, quā in ali-
ud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri, cū alio-
rum, tum in primis Catonis, intelliges nihil illius linea-
mentis, nisi eorū pigmentorū, quæ inuenta non dum erāt,
florem, & colorem defuisse. Nā de Crassi oratione sic exi-
stimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, aliū, ut ar-
bitror, neminem. nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eā
orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nā etsi tu me-
lius existimare uideris, de ea si quam nunc habemus fa-
cultate, tamē adolescentes, qd in latinis potius imitaremur
non habebamus. quod aūt plures à nobis nominati sunt,
eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in
eo, cuius oēs cupidissimi eēnt, q̃ pauci digni nomine eua-
derent. Quare ἔιρωνα, me, ne si Africanus quidem fuit
(ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt
uoles inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabā,
quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus
de isto postea, sed tu inqt me intuens orationes nobis uete-
res explicabis? Vero inquam Brute, sed in Cumano, aut
in Thusculano aliquādo, si modo licebit, quoniam utroq;
in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus,
reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens
orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhi-
beri cœptus est, quanquā inciderat in Cottæ, & Sulpitii

ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, q̃ta in uiro cognouisse me arbitror, ut quæ secum cõmentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus excogitauisset, hoc adiumento ille tanto, sic utebatur, ut sua & cõmentata, & scripta, & nullo referente, oĩa aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autẽ cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrãtius studium uiderim, nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpissime aũt eodem die utrũq; faciebat, attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas q̃dem res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta cõtra, quæq; ipse dixisset. Erat in uerborum splẽdore elegans, compositione aptus, facultate copiosus, eaq; erat cum summo ingenio, tũ exercitationibus maximis cõsecutus, rẽ cõplectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quicquam, quod esset in causa, aut ad cõfirmandum, aut ad refellendum, uox canora, & suauis, motus, et gestus ẽt plus artis habebat, q̃ erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militũ, Sulpitius legatus aberat, ẽt M. Antonius, exercebatur una lege iudicium. Varia, cæteris propter bellũ intermissis. quĩ frequentes aderant, quanq̃ pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterq; Philippo, cuius in testimonio contentio, & uim accusatoris habebat, & copiã

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pl. tunc C. Curio quanq̃ is quidem silebat, ut erat semel à concióe uniuersa relictus. Q. Metellus celer non ille quidem orator, sed tamen non infans, diserti aũt Q. Varius, C. Carbo. Cn. Põponius, et ii quidem habitabãt in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat, sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cũ est expulsus reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus nõ erã. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego aũt iuris ciuilis studio multum operæ dabã. Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla consule, & Pompeio fui, tum P. Sulpitii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus, eodemq; tpe cũ princeps Academiæ Philo cum Atheniẽsiũ optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romãq; uenisset, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti. Q. Catulus. M. Antonius. C. Iulius. Eodem anno etiã Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarũ, & magistro.

Hæc etsi uidentur esse à proposita rõne diuersa, tamen ic circo à me proferuntur, ut nostrũ cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, nam Attico hæc nota sunt, & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensiũ ipsius uestigiis persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant ẽt adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis, magisq; quotidie probabatur. Antistius Piso sæpe dicebat, minus sæpe Põponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cũ stoico Diodoro, q, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset, nuper est domĩ meæ mortuus, à quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est, sine qua ẽt tu Brute, iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatã esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uariis, atq; multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cũ Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idq; faciebam multum ẽt latine, sed græce sæpius, uel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans cõsuetudinem similiter latine dicẽdi afferebat, uel quod à græcis summis doctoribus, nisi græce dicerẽ, neq; corrigi possim, neq; doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis Antistii, reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorũ, Pompeii, leges, & iudicia constituta, recuperata respu. ex

numero autem oratorum Pomponius. Censorinus, Murena sublati, tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire coepimus, nō ut in foro disceremus, quod pleriq; fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam, dictatore enim Sylla legatus ad senatū de Rhodiorum praemiis uenerat. Itaq; prima causa publica pro Sexto Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut nonnulla esset, quae non nostro digna patrocinio uideretur, deinceps inde multae, quas nos diligenter elaboratas, etiam quamelucubratas efferebamus. nunc quoniam totum me non naeuo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiā, quae fortasse uidebuntur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue collum, qui habitus, & quae figura nō procul abesse putatur à uitae periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eoq; magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione & moderatiōe uocis, & commutato genere dicendi me & periculum uitare posse, et temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cum essem biennium uersatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum uenissem Athenas sex menses cum Antiocho ueteris academiae

nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui, studiumq́ philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo authore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam, post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibus cum exercebar ipsis lubētibus, quorum erat princeps Menippus stratonicēsis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus, etsi nihil habere molestiarum, nec ineptiarum atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autē mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiā Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles, hi tum in Asia rhetorum principes numerabātur, quibus non cōtentus Rhodum ueni, meq́; ad eundem, quē Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptoremq́; præstantem, tum in notandis, animaduertendisq; uitiis, & instituendo, docendoq́; prudentissimum. Is dedit operam si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas difluentem coerceret. Ita recepi me biennio post non modo exercitatior, sed prope mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi referuerat oratio, lateribusq; uires, & corporis mediocris habitus accesserat, duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius, quorū alter remissus, & lenis, & propriis uerbis comprehendens solute, & facile sententiam, alter ornatus, acer, et nō talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborū, &

actionis genere commotior. Itaq; cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod & dicendi ardore eram ꝑpior, & ætate coniunctior. Etenim uideram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium, acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foriq; strepitus desiderat. Vnum igitur annum cum rediissemus ex Asia causas nobileis egimus, cum quæsturam nos, cõsulatum Cottæ, ædilitatem peteret Hortensius. interim me quæstorẽ Siciliensis excepit annus. Cotta ex consulatu est ꝑfectus in Galliã. princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cũ autẽ anno post è Sicilia me recepissem, iam uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim, sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde lõge absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquenniũ ferè uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus ædilis cum designato cõsule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerumetiam præcepta quædam desiderat, quid tanquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminẽ esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abũdantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe ui-

uere. primus & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturæ ueteris colore detraxerat, quãtum nõ quiuis unus ex populo sed existimator doctus, & intelligẽs posset cognoscere. Lõgius autem procedẽs, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione uerborum adhærescens sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitatiõis, tum maxime stylo nostrum illud quod erat, augere, quantumcunq; erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari uolũtate sum factus. Nam, cum propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, q̃ uulgus hominum studuisse litteris, qbus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omniũ benefactorum, beneq; dictorum. nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam. nemo, qui memoriam rerum romanarum teneret, ex qua si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret. nemo, qui breuiter, arguteq; incluso aduersario laxare iudicum animos, atq; à seueritate paulisper ad hilaritatem, risumq; traduceret. nemo, qui dilatare posset, atq; à propria, ac definita disputatiõe hominis, ac temporis, ad communem quæstionẽ uniuersi generis orationem traduceret. nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à causa. nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicẽ. nemo, qui ad fletum posset adducere. ne=

mo, qui animũ eius (quod unũ est oratoris maxime proprium) quocũq; res postularet, impelleret. Itaq; cum iam penè euanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulẽ consul factus essem, reuocare se ad industriam cœpit, ne cũ pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. Sic duodecim post meum consulatũ annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, cõiunctissime uersati sumus, cõsulatusq; meus, q̃ illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerũ mearũ gestarum, quas ille admirabatur, laude cõiunxerat. Maxime uero perspecta est utriusq; nostrũ exercitatio, paulo ante quàm perterritum armis hoc studiũ Brute nostrũ conticuit subito, & obmutuit, cum lege Pompeia ternis horis, ad dicendũ datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie, q̃bus quidem causis tu etiã Brute præstò fuisti, cõplureisq; & nobiscum, & solus egisti, ut qui non satis diu uixerit Hortensius, tamẽ hunc cursum confecerit, annis ante decem causas agere cœpit, q̃ tu es natus, idem quartosexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus unà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autẽ genus quod fuerit in utroq; orationes utriusq; etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendi, quàm senior Hortẽsius, causas reperiemus uerissimas duas, primum quod genus erat oratiõis asiaticũ, adolescentiæ magis concessum, q̃ senectuti. Genera aũt asiaticæ dictionis duo sunt. Vnum sententiosum, & argutum, sententiis non tam grauibus, & seueris, q̃ concinnis, & uenustis, qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiã Menecles frater eius fuit,

quorum utriusq; oratiões sunt in primis, ut asiatici in genere laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, q̃ uerbis uolucre, atque incitatum, quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere uerborum, in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus aequalis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas nõ erat. Haec autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem nõ habent. Itaq; Hortensius utroq; genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menecliũ illud studium crebrarum, uenustarumq; sententiarum. in quibus ut in illo graeco, sic in hoc erant quaedam magis uenustae, dulcesq; sententiae, q̃ aut necessariae, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiã accurata, & polita. Nõ probantur haec senibus, saepe uidebam cum irridẽtem, tum etiam irascentem, & stomachantẽ Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati uidebatur, & certe quod & ingenii quaedam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborumq; astricta comprehensio summã hominũ admiratiõem excitabat. Sed cum iam honores, & illa senior authoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem, quodq; exercitationẽ studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum concinnitas illa, crebritasq; sentẽtiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo cõsueuerat, ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, q̃ placuisset, si illum

flagrãtem studio, & florẽtem facultate audire potuisses.

Tum Brutus, Ego uero, inquit & ista, quæ dicis uideo qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximéque probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt inquam. Idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta uerbis oratio. Ergo ille Crasso cõsule, & Scæuola usq; ad Paulum & Marcellum consules floruit, nos in eodẽ cursu fuimus à Sylla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare inquit Brutus. Sit sanè, ut uis inquam, & id non tam mea causa, quàm tua, sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierẽt, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendẽtes casus defleuimus, cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico cõsilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte uindicasse. Nos aũt Brute quoniam post Hortensii clarissimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos, atq; impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultam uirgnẽ caste, & ab armatorum impetu quãtum possumus, prohibeamus. Equidẽ, & si doleo, me in uitam paulo serius tanquam in uiã ingressum priusq̃ confectum iter sit, in hanc reipu. noctem incidisse, tamen ea consolatione sustentor, quã tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis litteris, quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerentur, mortuóque uiuerent.

Quæ si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso te-

stimonium meorum de repu. consiliorum darent, sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiã per medias laudes, quasi quadrigis uehentem transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, et iudicii. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam rem pub. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atq; augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu istuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatiõe dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quod & ipse repu. careas, & illa te. Tu tamen, & si cursum ingenii tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turbã patronorum. Nec. n. decet te ornatum uberrimis artibus, quas cũ domo haurire nõ posses, accersiuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes uir longe eloquentissimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atq; eius hæres Haristus hospes, & familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorũ futuri sumus? non'ne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabileis cõstitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellẽs, cui, quemadmodũ accepimus, & Cato cedebat senior, et q̃ tẽporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in cõcionibus multo facilior

re, & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipsorũ ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nõ dum fuit, Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius, nihil dico amplius, tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCUM BRVTVM ORATOR.

U TRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, q̃d rogares, diu, multumq; Brute dubitaui. Nã & negare ei, quẽ unice diligerẽ, cuiq; me carissimũ esse sentirem, præsertim et iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur, & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehẽsionem doctorum, atq; prudentium. Quid enim est maius, quàm cum tãta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniã me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi spe, q̃ experiundi uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm si id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne si id, quod uis, effecero, eumq; oratorem, quem quæris, expres-

sero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerũt. Quodsiquem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii uis, forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis teneat tamen eum cursum, quem poterit, prima enim sequentem, honestum est in secũdis, tertiisq; consistere. An in poetis, non Homero soli locus est (ut de græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis. Nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices, quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Hyalisi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliq minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est, & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore

fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio, an unquam, in aliqua autem parte, eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur, quod neq; oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente cōplectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamē possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formā, aut Mineruæ contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt, sic perfectæ eloquentiæ speciē animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerū formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiā dicendi grauissimus author, & magister Plato, easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri, cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, & eodem statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemq; redigendum. Ac uideo hanc primam ingressionem meā non ex oratoris disputationibus ductā, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem, cum

antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut nõ sine causa alte repetita uideatur, aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisq; & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorum officinis, sed ex academiæ spatiis extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, uariorũq; sermonum, in quibus Platonis primum sunt impressa uestigia, sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt, sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnisq; caruit, sed tamen ornata uerbis, atq; sententiis iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionẽq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis quod post magis intelligetur, sine philosophia non posse effici, quem quærimus eloquentem. Non ut in ea tamẽ oĩa sint, sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem, parua. n. magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, uariisq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere, siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicat oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor, à quo

censet eum, cum alia præclara quædam, & magnifica di-dicisset, uberem, & fœcundum fuisse, ignarumq́; (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusque rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quæ uera, quæ falsa sint, neq; cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officiis, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tãtasq́; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabãtur magistri. Quo fit, ut ueram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, & ab aliis rerum, ab aliis uerborum doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorũ tribuebat ætas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quã cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderãs, neminem planè, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandã formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus

aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat, attamen, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerũt, peræque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborũ, uehementes, uarii, copiosi, graues, ad permouendos, & cõuertendos animos instructi, & parati, quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neq; conclusa. Alii leui & instructa, & terminata. & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. In eodemq; genere alii callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum. Alii in eadem ieiunitate concinniores, idest faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quærimus, potius expers. Isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem, aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemq; orationem ornamentis modicis uerborum, sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum quicunq; uim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est satis'ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus

enim fuisse quosdam, qui iidem ornate, ac grauiter, iidem uersute, & subtiliter dicerent. Atq; utinam in latinis talis oratoris simulachrum reperire possemus, esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerem latinis, uel ut hortarer alios, uel qd amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, nõ ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit qsquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant atticos, aut ipsi attice uolunt dicere ut mirentur hunc maxime, quo Athenas quidem ipsas magis credo fuisse atticas, qd.n. sit atticum, discant, eloquentiamq; ipsius uiribus non imbecillitate sua metiantur. Nũc enim tantum quisq; laudat, quantum se posse sperat imitari, sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit ꝓpria laus atticorum, non alienum puto. Semper oratorũ eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiũt, intuentur, ad eamq; & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaq; Charia, et Phrygia, & Mysia, qd minime politæ, minimeq; elegãtes sunt, asciuerunt aptũ suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipale dictionis genus, quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodii nunquam probauerunt. Græci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerũt, quorũ semper fuit prudẽs, syncerũq; iudiciũ, nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum

religioni cum seruiret orator, nullum uerbũ insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Cthesiphonte oratione longe optima summissius à primo, deinde, dum de legibus disputat, pressius post sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinans uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quædam, & exagitat, illudensq;, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrũ illa uerba, an portenta sint, ut Aeschini ne Demosthenes quidem uideatur attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq; restinctis iam animorũ incendiis, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eũ huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur mysus, aut phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq; uoce more asiatico canere cœpisset, quis eũ ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi attice dicere. Quorum genera plura sunt, hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim qui horride, inculteq; dicat, modo id eleganter, enucleateq; faciat, eũ solum attice dicere. Errant, quod solum, quod attice, nõ falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est atticum, ne Pericles quidem dixit attice, cui primæ sine controuersia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus eẽt. Dicat igitur attice uenustissimus ille scriptor,

ac politissimus Lysias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse atticum in Lysia, nõ quod tenuis sit, atq; inornatus, sed quod nihil habeat insolẽs, aut ineptũ. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne'ue Demosthenes atticus. Ecce autem aliqui se thucydidios eẽ profitentur, nouum quodam, imperitorum & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauiter sanè, & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditasq; sententias, uix ut intelligantur, quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam græcorum rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus est ab omnibus, fateor, sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis, non ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. Itaq; nunquam est numeratus orator. Nec uero si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cũ præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo, neq; uerborum, neq; sententiarũ grauitatem imitatur, sed cum mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam, qui Xenophontis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à

forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius. Magnū opus omnino, & arduum Brute conamur, sed nihil difficile amāti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem cōficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quæ specie dispares prudētia coniunguntur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile quàm in plurimorum controuersiis diiudicādis ab omnibus diligi? consequeris tamē, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos placatosq; dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamē sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, uersarisq; in optimorū ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem, sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen, ut si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicii nostri errorem,

laus tibi dati muneris compensabit. SED in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ græce dicitur, exponere optimi, quod aliud aliis uidetur optimū. Ennio delector ait quispiam, quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio inquit alius, omnes apud hunc ornati, elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum negligentius. fac alium Accio, uaria enim sunt iudicia, ut in græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida inculta, abdita, & opaca, cōtra alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas cum in suo quodque genere præstet, et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus, existimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi lateret, idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eáque diuersa, neque in unam formam cadunt omnia. Laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq; alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumq; rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis, quod græce ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligenda sit, est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum, & arguti, certiq; & circumscripti uerborum ambitus conceduntur,

de industriáq; non ex insidiis, sed aperte, ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quasi demẽsa, & paria respõdeãt; ut crebro conferant pugnantia, comparentq; cõtraria, & ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo sonum, quæ in ueritate causarum, & rarius multo facimus, & certe occultius. In panathenaico autem Isocrates ea studiose consectatum fatetur. Non enim ad iudiciorum certamẽ, sed ad uoluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasimachum Chalcedonium primũ, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde byzãtium, multosq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum satis arguta multa, sed ut modo, primumq; nascentia, minuta, & uersiculorum similia quædam, nimiumq; depicta. quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui incidisset, longissime tamen ipsi à talibus delitiis, uel potius ineptiis absuerunt. Alter enim sine ullis salebris, quasi sedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq; ab his (ut ait Theophrastus) historia cõmota est, ut auderet uberius, quàm superiores, & ornatius dicere. Horũ ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam Brute, leuiter, et erudite repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum concisus ei Thrasimachus minutis numeris uideretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse. Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus, primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sentẽtias. In quo cum docœ=

ret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo princi pes extiterūt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaq;, ut ego, cum à nostro Catone laudabar, uel reprehēdi me à cæteris facile patiebar, sic Isocrates uidetur testimo- nio Platonis aliorum iudicia debere cōtemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uer= bis loquēs Socrates. Adolescens etiā nunc ò Phædre Iso= crates ē. Sed qd ipse de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse, q̃ ut cum orationibus Lysiæ comparetur, præterea ad uirtu tem maior indoles, ut minime mirum futurum sit, si cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nūc stu det, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, q unquam orationes attigerunt, aut si contentus his nō fue rit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quædam.

Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. at ea de seniore scribit Plato, et scribit æqualis, & quidē exagi tator omnium rhetorum hunc miratur unum, me aūt, qui Isocratem non diligunt, unà cum Socrate, & Platone erra re patiantur. Dulce igitur orationis genus & solutum, et effluens, sententiis argutum, uerbis sonās est in illo epidi ctico genere, quod diximus proprium sophistarum, pom pæ, quàm pugnæ aptius, gymnasiis, & palæstræ dica= tum, spretum, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat, & robo rat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dice- re. Verum hæc ludorum, atque pompæ, nos autem iam in aciem, dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidēda sunt oratori, quid dicat, & quo quicq; loco, & q̄uo dicen=

dum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquãto secus, atq; in tradenda arte dici solet, nulla præcepta ponemus, neque enim id suscepimus, sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus, nec quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima sunt enim non tam, insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, et iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quàm eloquẽtiæ, qua tamen in causa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum, et rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentiõe uersetur, in eo aut sit'ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur sit'ne? signis. quid sit? definitionibus. quale sit? recti, prauiq; partibus. quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic, excellens à propriis personis, & temporibus semper si potest, auocat controuersiã. Latius enim de genere, q̃ de parte disceptare licet, ut qđ in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à propriis personis, & temporibus, ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, nõ ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utranq; partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Idemq; locos, sic enim appellat, quasi argumẽtorum notas tradidit, unde omnis in utranq; partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulã de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi

tradũtur, percurret omneis, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui cõmunes appellantur loci, nec uero utetur, imprudenter hac copia, sed omnia expẽdet, et seleget. Non. n. semper, nec in omnibus causis, ex iisdem, argumentorum momenta sunt, iudicium ergo adhibebit, nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim feracius ingeniis, his præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes non solum fruges, uerum herbas etiã effundũt inimicissimas frugibus, sic interdũ ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur. quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quo nam modo ille in bonis hærebit & habitabit suis? aut molliet duras? aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atq; omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iam uero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniã id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustres, cumq; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq; contraria, de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitq; leuiora. Atq; in primis duabus dicendi partibus qualis esset, sũmatim breuiterq; descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, & si graues, atq; magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Cum aũt quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud est longe maximum, uidere quo nam modo. Scitum est. n. quod Carneades noster dicere solebat, Clithomachũ eadem dicere, Carneadẽ autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantũ interest, quẽadmodũ dicas, ubi res spectatur, nõ uerba pen

dicuntur, quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidē ego Brute ex tuis literis sentiebam, non te id sciscitari qualem ego in inueniēdo, & in collocando summum esse oratorem uellem, sed id mihi quærere uidebare quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem (dii immortales) atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, et ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas, tum et naturæ uariæ & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis uerborum, uolubilitasq; cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquētiam. Distincta alios, & interpūcta interualla, moræ, respirationesq; delectant. Quid pōt esse tam diuersum, tamen est in utroq; aliquid excellens. Elaborant alii lenitate, & æquabilitate & puro quasi quodā, & candido genere dicendi. Ecce alii duritatem, & seueritatem quandā uerbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur, quodq; paulo ante diuisimus, & alii graues, alii tenues, alii tēperati uellent uideri, quot orationū genera esse diximus, totidem oratorum reperiūtur. Et quoniā cœpi iam cumulatius hoc munus augere, q̄ à te postulatum est, tibi enim tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo & collocando, ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiā de actionis, ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ cōmunis est multarum artiū.

Quomodo autem dicatur. id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædā eloquentia, cum constet è uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouen

tur. Itaq; ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, ut cunq; se affectum uideri, & animum audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum, de quo plura dicerem si hoc praecipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo iūctus est uultus, quibus omnibus dici uix pōt, quātum intersit quē admodum utatur orator. Nam & infantes actiōis digni tate eloquētiæ sæpe fructū tulerūt, & diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt. ut iā non sine cā Demo sthenes tribuerit, & primas, & secundas, et tertias actio ni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine elo= quentia tanta est, certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata ui deri grauis, & inflexa miserabilis. Mira est enim quæ= dam natura uocis, cuius quidē è tribus omnino sonis, in= flexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfe cta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidā cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilo= gus penè canticum, sed ille quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obiicit uocis flexiōes. Dicit plura etiam Demosthenes, illumq; sæpe dicit uoce dulci, et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium persequendæ suauitatis in uocibus, ipsa enim natura quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam, quo magis naturam ducem ad au= rium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidē bo nitas optāda est (nō est enim in nobis) sed tractatio, atq; usus in nobis. ergo ille princeps uariabit, & mutabit, ois

ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus, idemq; motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, et celſus, rarus inceſſus, nec ita longus, ex curſio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus, cõtractione in remiſſis. Vultus uero, qui ſecundũ uocem plurimum põt, q̃tam affert tum dignitatẽ, tum uenuſtatem, in quo cum effeceris, nequid ineptum, aut uultuoſum ſit, tum oculorũ eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi uultus, ſic indices oculi, quorũ & hilaritatis, & uiciſſim triſtitiæ modum, res ipſæ, de quibus agetur, temperabũt. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ, ſpecies exprimenda eſt, quem hoc uno excellere .i. oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt oĩa, ſed & græce ab eloquẽdo rhetor, et latine eloquẽs dictus eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſq; uendicat, dicendi autem .i. eloquendi maxima uis ſoli huic conceditur. Quanquã enim & philoſophi quidam ornate locuti ſunt, ſiquidem et Theophraſtus diuinitate loquendi nomẽ inuenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit, & Xenophontis uoce muſas quaſi locutas ferunt, & longe omnium, quicunq; ſcripſerũt, aut locuti ſunt, extitit, & grauitate princeps Plato, tamen horum oratio neq; neruos, neq; aculeos oratorios, ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malũt, quàm incitare, ſic de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi cauſa, nõ capiendi loquũtur ut in eo ipſo

quod delectationem aliquã dicendo aucupentur, plus nõnullis, quàm necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere nõ difficile est hanc eloquentiam, de qua nũc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sentẽtiis, nec uerbis instructa popularibus nec iũcta numeris, sed soluta liberius, nihil iratũ habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo, itaque sermo potius, quàm oratio dicitur. quãquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius orationis locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur, qui oẽs eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis, perseq. Sed hoc differunt, quod cũ his propositum sit nõ perturbare animos, sed placare potius, nec tam psuadere, q̃ delectare, ut apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius. concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles, à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq; ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum, paria paribus referunt, aduersa contrariis, sæpissimeq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur interponuntur etiam conciones, & hortationes, sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, nõ hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo secus, q̃ à poetis hæc eloquentia, quam quærimus, se uocanda est.

Nam etiam poetæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus, numero maxime uidebantur antea & uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid est enim, quod

ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à uerſu (nam id, quidem orationis eſt uitium) numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit à uerſu, tamen quod incitatius feratur, & clariſſimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarum, apud quos, niſi quod uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis, nec tamē id eſt poetæ maximum, etſi eſt, eo laudabilior, quod uirtutes oratoris perſequitur, cum uerſu ſit aſtrictior. Ego autem etiam ſi quorundam grandis, & ornata uox eſt poetarū, tamen in ea cum licentiam ſtatuo maiorem eſſe, quàm in nobis faciendorum, iungendorumq; uerborum, tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quàm rebus inſeruiunt. Nec uero ſi quid eſt unū inter eos ſimile (id autē eſt iudicium, electioq; uerborum) propterea cæterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt, ſed id nec dubium eſt, & ſi quid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, qđ propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Seiunctus igitur orator à philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit. Erit igitur eloquens (hunc enim authore Antonio querimus) is qui in foro, cauſiſq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimū. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probādo, modicum in delectando, uehemēs in flectendo, in quo uno uis omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator

*peratior huius tripartitæ uarietatis. Nam et iudicabit q̃d
cuiq; opus sit, & poterit, quocunq; modo postulabit causa,
dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum fun=
damentum sapientia. Vt enim in uita, sic in oratione ni-
hil est difficilius, quàm quid deceat uidere. πρέπον ap
pellant hoc græci, nos dicamus sanè decorum, de quo præ
clare, & multa præcipiuntur, et res est cognitione dignis
sima. Huius ignoratione non modo in uita, sed sæpissime
& in poematis, & in oratione peccatur. est autem q̃d de-
ceat oratori uidendum non in sententiis solum, sed etiam
in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, nõ
omnis authoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tem
pus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tra
ctãdus est, aut sententiarum semperq́; in omni parte ora
tionis, ut uitæ, quid deceat, est considerandum, quod & in
re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorũ, qui
dicunt & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum longe,
& late patentem philosophi solent in officiis tractare, nõ
cum de recto ipso disputant, nam id quidem unum est,
Grammatici in poetis, Eloquentes in omni & genere, &
parte causarum. quam enim indecorum est, de stillicidiis,
cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & lo
cis uti communibus? de maiestate populi Ro. summisse, &
subtiliter? hic genere toto. at persona alii peccant, aut sua,
aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed
sæpe etiam uerbo, & si sine re nulla uis uerbi est, tamen
eadem res sæpe aut probatur, aut reiicitur alio, atq; alio
elata uerbo. In omnibusq́; rebus uidendum est quatenus,
etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit ni=
mium, quàm parum. In quo Appelles pictores quoq; eos*

peccare dicebat, qui non sentirent, q d esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat, Sed ad id, quod agitur, illud satis. cũ hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, et factis minimis, & maximis cum hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum sit, utrum decere, an oportere dicas, oportere enim perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse consentaneumq; tempori, & personæ, quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu deniq; & gestu, & incessu, contraq; item dedecere. Quod si poeta fugit, ut maximum uitium, qui peccat etiã cum probam orationem affingit improbo, stulto'ue sapientis, Si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo nõ posset imitari, Si deniq; histrio quid deceat, quærit, quid faciendum oratori putemus? sed cum hoc tantum sit, quid in causis, earumq; quasi membris faciat orator uiderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusq; generis nota quæratur & formula, magnum opus, & arduum (ut sæpe iam diximus) sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunque feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re, plusquam opinione differens.

Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamē illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidem illa uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorū eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratorii numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi, solutum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, nō ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquam hiatus cōcursu uocalium molle quiddam, & quod indicet nō ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat, si hæc subtilis oratio etiam incompta delectat, fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non, ut appareat. tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur, elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus, dilucide, planeq; dicetur, quid deceat circunspicietur. Vnum aderit, qđ quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens, acutæ cre=

bræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus aũt uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex ꝓbatur in propriis usitatisq; uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habet ornatum si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis nõ maneat manente sẽtẽtia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa q̃dem permulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax & in transferendis uerecũdus, & parcus, & in priscis reliquisq; ornamentis, & uerborũ, & sententiarum demissior, trãslatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur, nõ modo urbanorũ, sed ẽt rusticorum. Siquidem est eorũ gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horũ parum audacter, sed aut simile est illi, unde trãsferas, aut si res suum nullum habet nomen docendi cã̄ sumptum, nõ ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, q̃ si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cũ uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam aũt concin-

nitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his lumi nibus, quæ græci quasi aliquos gestus orationis σχήμα τα appellant. quod idem uerbum ab his etiam in senten tiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subti lis, quem nisi quod solum cæteroqui recte quidam uocãt atticum, sed paulo parcius. Nam si, ut in epularum appa ratu à magnificentia recedens, nõ se parcum solum, sed ẽt elegantem uideri uolet, eliget quibus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor parsi= moniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugien= da sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodẽq; pacto cadentia, & immutatione litteræ quasi quæsitæ ue nustates, ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemq; si quæ uerborum iterationes contentiõem aliquam, & cla morem requirent, erunt ab hac summissione oratiõis alie næ, cæteris promiscue poterit uti, continuatiõe uerborum modo relaxet, & diuidat, utaturq; uerbis quamusitatis simis, translationibus quammollissimis. etiam illa senten tiarum lumina assumat, quæ non erunt uehementer illu stria. Non faciet remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, una comple xione deuinciet. Valentiorum hæc laterũ sunt, nec ab hoc quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppressior, sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati, quanquam iisdẽ ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Ac cedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicun tur, os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu

quidq; pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum ualent, quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis, utetur utroq; sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iaciendo, mittēdoq; ridiculo, cuius genera plura sunt, sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamē, ridiculo sic usurū oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit, nec subobscœno, ne mimicum, nec petulāti, ne improbū, nec in calamitatem, ne inhumanū, nec in facinus, ne odii locum risus occupet, neq; aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerūq; sunt frigida, parcet & amicitiis, & dignitatibus, uitabit insanabiles contumelias. tantummodo aduersarios figet, nec eos tamē semper, nec omneis, nec oī modo, quibus exceptis sic utetur sale, & facetiis, ut ego ex istis nouis atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani attici, quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil uidetur urbanius, sed non tam dicax fuit, quàm facetus. est autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis.

VBERIVS est aliud, aliquantóque robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est. Summissius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimū, suauitatis autem est uel plurimum. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum, quā au-

tem illud ornatum, copiosumq; summissius. Huic omnia di
cendi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac ora
tionis forma suauitatis, in qua multi floruerũt apud græ
cos. Sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæte
ris, cuius oratio cum sedate, placideq; loquitur, tum illu=
strant eam, quasi stellæ quædam trãslata uerba, atq; im
mutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitu
dinem ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa, transfe
runtur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subiicitur
aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua conse=
quenti, quod quanquam transferendo fit, tamen alio mo=
do trãstulit, cum dixit Ennius, arcem, & urbẽ orbas. alio
modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam
terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat
Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summu=
tantur uerba pro uerbis, metonymiam grãmatici uocant,
quod nomina transferuntur. Aristoteles autem transla
tioni hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam chatacresim
uocant, ut cum minutum dicimus animum pro paruo, &
abutimur uerbis ꝓpinquis, si opus est, uel quod delectat,
uel quod licet. iam cum fluxerunt plures continuæ trãsla
tiones, alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc græci appel
lant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui
ista omnia translationes uocat. Hæc frequẽtat Phalereus
maxime, suntq; dulcissima, & quanq̃ translatio est apud
eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores, in
idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac tem
perata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sen
tentiarum, latæ, eruditæq; disputationes ab eodem expli
cantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid

multa? è philosophorum scholis tales ferè euadunt, & ni si coràm erit cóparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est.n.quoddã insigne etiam, & flores orationis pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborũ, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totũ è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate cósedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo ꝓfecto uis maxima est. Hic est.n.cuius ornatum dicendi, & copiã admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimũ ualere passæ sunt. Sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno sonituq; ferretur, quã suspicerent omnes, quã admirarẽtur, quã se assequi posse diffiderẽt. Huius eloquentiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit nouas opinióes, euellit insitas. Sed multũ interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret, nec quicq̃ altius cogitaret, hoc uno ꝓfecto magnus orator est, si non maximus, minimeq; in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, nunq̃ cadet. Medius ille aũt, quem modicum, et tẽperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, nó extimescit ancipites dicendi, incertosq; casus, etiã siquãdo minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit, alte enim cadere nó põt. At uero hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unũ est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. Ille enim summissus, q̃d acute, & ueteratorie dicit, sapiens iam, medius, suauis, hic

autem copiosissimus si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim, cum causæ partim totæ sint eo mō, partim aliqua ex parte tractandæ, si is non præparatis auribus inflāmare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quē quærimus, sed animo. nam manu si comprehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is inquies unquam fuit. nec fuerit, ego enim quid desiderem, non quid uiderim disputo. redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem, quam & si non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens, quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copia persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirii causa cōtinebatur. Ergo in oī genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & urianda sunt. Quod

igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? qđ in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus, quæ exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere, qui quærerent. Nulla est. nullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen, atq; adumbratio. non assequimur, at quid deceat uidemus, nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantũ abest, ut nostra miremur, ut usq; eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satis faciat ipse Demosthenes, qui quãquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas, ita sunt auidæ, & capaces, et semper aliquid immensum, infinitumq; desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti, neque eum dimittis e manibus, & tamen nostra etiam lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illum posse, nos uelle, quocũq; modo causa postulet, dicere. sed ille magnus, nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales, nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atq; si Antonio Crassus eloquens uisus non est, aut sibi ipse, nunq̃ Cotta uisus esset, nunquam Sulpitius, nũquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ oratiõis aures ciuitatis accepimus, easq; nos primi, quicũq; eramus, et quã=

tulumcunq; dicebamus, ad huius generis dicendi audiēdi incredibilia studia cōuertimus. Quātis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio paricidarum? quæ nequaquā satis deferbuisse post aliquāto sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere aīam de cœlo nō queant, ita moriūtur, ut eorum ossa terrā non tangant, ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur, ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, & maturitate, q̃ spe, et expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filii filiæ pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro habito pro Cornelio, cōpluresq; aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio, scripsit, q̃ multa sunt nostra, eaq; hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent? nonnunq̃ etiam ad quotidianum genus sermonis accederent? ipse nunq̃ ab illa acerrima contentione discederē? Sed qđ poetas diuino ingenio profero? Histriōes eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satis faciebāt, cum tamen in suis uersarētur, sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdū in comœdiis admodum placere uidimus, ego non elaborem, cum dico me, te Brute dico, nam in me quidem iampridem effectū

est, quod futurũ fuit. Tu autem eodem modo omneis caussas ages? aut aliquod caussarum genus repudiabis? aut in iisdem caussis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla cõmutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Thusculanum, uenissem, imaginem ex ære uidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini & splẽdore uerborum. Multæ sunt eius totæ rationes subtiles, ut contra Leptinẽ, multæ, & totæ graues, ut quædam philippicæ, multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis, ut contra eundem pro caussa Cthesiphontis. Iam illud medium quoties uult, arripit, & à grauissimo discedens eò potissimũ delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, nõ de homine quærimus, rei potius, idest eloquentiæ uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos præcipiẽdi caussa esse dicturos, atq; ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen lõgius progredimur, qđ uidemus nõ te hæc solũ esse lecturũ, qui ea multo, q̃ nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora. sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, nõ eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse, lateq; dicendi sed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorum scientiam assumere, quanquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere, attamen utrunq; in disserendo est, disputandi ra=

tio,& loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicen di,& ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina stoico rum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos pugnumq; fece rat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cum autem diduxe rat,& manum dilatauerat, palmæ illius similē eloquen tiam esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles prin cipio artis rhetoricæ dicit, illā artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ, ut hoc uidelicet differant inter se, q̄d hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam, quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicē ha buit docendi uiam. Nā & ipse, Aristoteles tradidit præ cepta plurima disserendi,& postea qui dialectici dicun tur spinosiora multa pepererūt. Ergo eum censeo, qui elo quentiæ laude ducatur, nō esse earum rerum omnino ru dem, sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina in stitutus nouerit primum uim, naturam, genera uerborū, & simplicium,& copulatorum. Deinde quot modis quic q; dicatur, qua ratione uerum falsum'ne sit, iudicetur, q̄d efficiatur è quoque, quod cuiq; consequens sit, quodq; con trarium. Cumq; ambigue multa dicantur, quomodo quic q; eorum diuidi, explanariq; oporteat. hæc tenenda sunt oratori. sæpe enim occurrunt, sed quia sua sponte squalli diora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidā ora tionis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docen tur,& uia, primum constituendum est, quid quidq; sit, nisi enim inter eos, qui disceptēt, cōuenit, quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte disseri, nec unq̄ ad exitū perueniri

potest.explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaq; re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est. siquidem est definitio oratio, quæ quid sit, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est, quæ sint eius generis, siue formæ, siue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, et anguste, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudiciũ, popularemq; intelligentiam accommodatius, idemq; etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniam (ut supra dixi) iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur, nihil inquam sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus uerbis quicquid dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne physicorum quidem esse ignarum uolo. Omnia pro=

fecto, cum se à cœlestibus rebus refert ad humanas, excel sius, magnificentiusq; & dicet, & sentiet. cumq; illa diuina cognouerit, nolo ignoret, ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat, quo egent causæ forẽses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum, & ciuiliũ controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium, quẽ laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. Nescire autem, quid ante quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis? nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorum ætate contexitur. Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio summa cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas, quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit .n. ei perspectũ, nihil ambigi posse, in quo nõ aut res cõtrouersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero, aut de recto, aut de noĩe. Verba aut de ambiguo, aut de contrario. Nã siquãdo aliud in sñia uidetur esse, aliud in uerbis, genus est quoddam ambigui, qđ ex præterito uerbo fieri solet. in quo quod est ambiguorũ proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarũ, etiã argumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci, uni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerũ efficit admirabiliorẽ orationem, nã ipsæ q̃dem res in perfacili cognitione uersan-

tur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit? nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum, rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, ut quid agatur intelligi possit, sua confirmare, aduersaria euertere, eáq; efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis ut efficiatur, quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quãq; rem confirmandam. post omnia perorationem inflãmantem, restinguentem'ue concludere. Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco, nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non quẽ doceam quæro, sed quem probem, probabo primum eum, qui quid deceat, uidebit. Hæc enim sapientia maxime adhibẽda eloquenti est, ut sit temporum, personarumq; moderator. Nam nec semper, nec apud omnes nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendũ arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem. quod cum statuerit, tum ut quicq; erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia u[illegible]nda non elatis intensa uerbis, sed acuta sententiis, uel ad offensionem aduersarii, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo & in refellendo, idq; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit expromi tum se latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, & sic afficiet, ut uolet, idest ut causæ natura, &

tura,& rō temporis postulabit. Sed erit duplex oīs eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantū honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullū, nisi aut graue, aut elegās excidat, tū sunt maxime luminosæ & quasi actuosæ partes duæ. Quarū alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) græci appellāt θέσιν. Alteram in augendis, amplificandisq; rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet, qui cōmunes appellati, eo quod uidētur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularū esse debebunt. Ac uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, quod græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atq; ut de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigitur, quod quæri coniectura solet. dicetur autem non peripateticorum more (est enim illorū exercitatio elegans iam inde ab Aristotele cōstituta) sed aliquanto neruosius, & ita de re cōmunia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abiiciēdis nihil est, quod non perficere possit oratio, qđ & inter media argumenta faciēdum est, quotiescunq; dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, et penè infinite in perorando. Duo sunt ēt, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. Quorū alterum est, quod græci ἠθικὸν uocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ cōsuetudinem accommodatum, alterum (quod iidem

παθητικὸν nominant) quo perturbantur animi, & cōcitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius come, iucundū, ad beneuolentiā conciliandā paratū, hoc uehemēs, incensum, incitatū, quo causæ eripiuntur, qđ cū rapide fertur, sustineri nullo pacto pōt. Quo genere nos, mediocres aut multo ēt minus, sed magno semp usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis p familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cum cœpisset Curio pater respondere subito assedit, cū sibi uenenis ereptā memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? qbus eo sum usus pluribus, quod ēt si plures dicebamus, perorationem mihi tamen oēs relinquebant, in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacunq; in me sunt, me enim ipsum non pœnitet q̃ta sint, sed apparent in orationibus, & si carent libri spiritu illo propter quem maiora eadem illa cū aguntur, quā cū leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione solum mens iudicum permouēda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa excitato reo nobili, sublato ēt filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum. Sed ēt est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat, qua in uarietate, duriorū, accusatio suppeditabit exempla, mitiorū, defensiōes meæ. Nullo.n.modo animus audientis, aut incitari, aut leniri pōt, qui modus à me nō tentatus sit, dicerem pfectum, si ita iudicarē, nec in ueritate crimen arrogantiæ extime=

scerem, Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam, nec unq̃ is, q audiret, incenderetur, nisi ardẽs ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses. Vterer alienis, uel latinis, si ulla reperirem, uel græcis, si deceret, sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorũ, nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpitii, dicebat melius, q̃ scripsit Hortensius. Verum hæc uis, quam quærimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus, aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in rep. aggressus est dicere. Ea perfecto oratio in eam formã, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic põt, ut maior eloquentia nõ requiratur.

Sed iã ipsa forma restat, & character ille qui dicitur, q qualis esse debeat ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi põt. Nam & singulorũ uerborũ & collocatorũ lumina attigimus, qbus sic abundabit, ut uerbũ ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat. ex omniq; genere frequẽtissimæ trãslationes erunt, qđ eæ propter similitudinẽ transferunt aios, & referunt, ac mouent huc, & illuc, qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat, et reliqua ex collocatione uerborũ, quæ sumuntur quasi lumina magnũ afferunt ornatũ orationi. Sunt. n. similia illis quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellãtur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodãmodo insignia, cum aut duplicantur, iterãturq; uerba, aut breuiter cõmutata ponũtur, aut ab eodẽ uerbo ducitur sæpius oratio, aut in idẽ coniicitur, aut in utrũq;, aut adiũgitur idem

iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur, aut cũ similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis modis contrariis relata cõtraria, aut cum gradatim sursum uersus reditur, aut cũ demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereũtes, cur id faciamus ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio, uel admiratiõis, uel conquestionis, aut cum eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, quibus quia frequentissime demosthenes utitur, sunt qui putent icirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias, quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem, & unam rem, & hæreat in eadem, commoreturq; sententia. Sæpe ẽt ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, ut declinet à proposito, deflectatq; sententiam, ut ꝓponat, quid dicturus sit, ut cum transegerit iam aliqd, definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi, & sentiri uelit, ut addubitet, qd potius, aut quo modo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat, ut sæpe cũ iis, qui audiunt, nõnũquam etiam cum aduersario quasi deli

beret, ut hominum sermones, moresq; describat, ut muta quædam eloquentia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat animos, ut sæpe in hilaritatem, risum'ue conuertat, ut ante occupet, quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denũtiet, q̃d caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam ut obiurget aliquando ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat iis, apud quos dicet familiaris atq; alias ẽt dicendi, quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis, sæpe supra feret q̃ fieri possit, significatio sæpe erit maior, quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) oĩs eluceat oportet eloquentiæ magnitudo, sed hæc nisi collocata, & quasi structa & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare nõ possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant etiam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri, non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo Ro. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & præstantissimo uiro, & recta, & honesta petenti satisfacere uoluissem. Sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi, præcepta, & quasi uias, quæ ad

eloquentiam ferrent, traditurum, quis tandem id iustus rerum æstimator reprehēderet? nam quis unquam dubitauit, quin in repu. nostra primas eloquētia tenuerit semper urbanis, pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiæ, gloriæ præsidii plurimū esset, in altera persecutionū, cautionūq; præceptio, quæ quidē ipsa auxiliū ab eloquētia sæpe peteret, ea uero repugnāte uix suas regiones, finesq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit? hominumq; clarissimorum discipulis domus floruerūt? ad dicendū si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia, sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam rempu. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est, aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouū, fateor, sed utriusq; rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satis facerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisq; causis, forense in agēdis, reliquum in seipsis reficiendis omne cōsumerent, quē habebant instituēdi, aut docendi locū? Atq; haud scio, an pleriq; nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint, q̃ doctrina. itaq; illi dicere melius, quàm præcipere, nos, cōtra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet, certe, si quasi in ludo, sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo, nescio cur non docendo etiā aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An quibus uerbis

ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, quibus ipſa ſacra retineri, defendiq; poſſint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt, eloquentia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere diſſimulant, propterea quod prudẽtia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur, aut latere eloquentia poteſt, aut id, quod diſſimulat, effugit, aut eſt periculum nequis putet in magna arte, & glorioſa, turpe eſſe docere alios, id quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere? Ac fortaſſe cæteri tectiores, ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem? cum abfuiſſem adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, & doctiſſimis hominibus domus referta eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ, cumq; uulgo ſcripta noſtra legerentur. diſſimularẽ me didiciſſe? Quid erat cur probarem? niſi quod parum fortaſſe profeceram. Quod cum ita ſit, tamen ea, quæ ſupradicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerãdis, & dimetiendis loquemur, quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi uidentur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Eſt id omnino uerum, ſed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices, ſtirpesq; non item, ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue peruagatiſſimus ille uerſus, qui uetat.

Artem pudere proloqui, quam factites

Diſſimulare non ſinit, quin delecter, ſiue tuum ſtudium hoc à me uoluntatẽ expreſſit, tamẽ eis, quos aliq̃d reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendũ fuit. Quod ſi ea, quæ dixi,

non ita essent, quis tamē se tam durum, agrestemq; præbe=beret qui hanc mihi non daret ueniam, ut cum meæ forenrenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum, aut mœstitiæ, cui resisto, potiusq̃ litteris dederem, quæ quidē me antea in iudicia, atq; in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus, & maioribus, quæ si erunt perfectæ profecto forensibus nostris rebus & domesticæ litteræ respondebunt. Sed ad institutam disputationē reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut ut inter se quām aptissime cohæreant extrema cum primis, eaq; sint quam suauissimis uocibus, aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborum conficiat orbem suum, aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atque illud primum uideamus, quale sit, quod uel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operose, nam esset cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Luciliū scite exagitat in Albutio Scæuola,

Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

Nolo tam minuta hæc cōstructio appareat, sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hāc uiam componēdi. Nā ut in legendo oculus, sic aius in dicendo prospiciet, q̃d sequatur, ne extremorū uerborū cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. Quāuis. n. suaues, graues ue sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarū est iudicium superbissimum. Quod q̃dē latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocaleis nolit coniungere. In quo q̃dem ēt

Theopompū reprehendunt, quod eas litteras tantoperè fugerit, & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidē haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi ēt de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in cōciōe eos, qui sint in præliis interfecti, quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit, in ea est crebra ista uocū cōcursio, quā magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes, sed græci uiderint, nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant oēs poetæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

Vos, qui accolitis Histrū fluuium, atq; Algidam. & ibidem, Quam nunq̄ nobis grai, atq; barbari. At Ennius semel. Scipio inuicte.- & quidem nos,

Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod græci laudare etiam solent. Sed quid ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, multi modis, uas argenteis, palàm, & crinibus, tecti fractis. Quid uero licentius, quàm quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora. nam ut duellum bellum, & duis bis, sic Duellium eum, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellii. Quin etiam uerba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester Axilla ala factus est, nisi fuga litteræ uastioris? quàm litteram etiam è maxillis è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans latini sermonis euellit. Libenter etiam copu=

lando uerba iungebant, ut sodes pro si audes, sis pro si uis. Iam in uno capsis tria uerba sunt. Ain, pro ais'ne, nequi re, pro non quire, malle, pro magis uelle, nolle, pro nō uelle. Dein etiam saepe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit? quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia si ita diceretur, obscaenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non cū me, & cum te, ut esset simile illis uobiscū, atq; nobiscū. Atq; ēt à quibusdā serò iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt, nam proh deum, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant, an dabat hanc consuetudo licentiam? Itaq; idem poeta, qui inusitatius contraxerat,

-Patris mei meum factum pudet.

pro meorum factorum, &

Texitur exitium examen rapit.-

pro exitiorum, non dicit liberū, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. sed, ut isti uolunt,

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem

Nanq; Aesculapii liberorum.-

At ille aliter in Chryse, non solum

Ciues antiqui amici maiorum meum,

quod erat usitatum, sed durius etiam

Consilium socii, augurium, atq; exitum interpretes.

Idemq; pergit

Postquam prodigum horriferum portentum pauor,

quae non sanè sunt in omnibus neutris usitata.

Nec enim dixerim tam libenter armum iudicium, & si est apud eundem.

Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?

quam centuriam, ut censoriæ tabulæ loquuntur, fabrum, & procum audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planeq; duorum uirorum iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunq̃. atqui dixit Accius,

Video sepulchra dua duorum corporum. Idemq;

–Mulier una duum uirum,

quid uerum sit intelligo, sed aliâs ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel proh deum dico, uel proh deorum. Aliâs ut necesse est, cum trium uirum, non uirorum, cum sestertium nũmum, non nummorum, qđ in his consuetudo uaria non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetant, nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uero nesciamus in hoc genere, et plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. Itaq; utrunq; Terentius,

Eho tu cognatum tuum non noras?– post idem

–Stilphonem inquam noueras.

Siet, plenum est sit, imminutum, licet utare utroque, ergo ibidem,

Quàm cara sintq; post carendo intelligunt,
Quamq; attinendi magni dominatus sient.

Nec uero reprehenderim

–Scripsere alii rem, & scripserunt esse uerius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet.– inquit Ennius, &

In templis isdem.– probauit at eisdem erat uerius, nec tamẽ eisdem, opimius, male sonabat iisdem. Ime

petratum est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret, & pomeridianas quadrigas, q̃ postmeridianas libentius dixerim, & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidem barbarum iam uidetur, nescire dulcius. ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat insuauius. Vna præpositio est, ab, eáq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium, in reliquo sermone mutata est. Nam amouit dicimus, & abegit, et abstulit, ut iam nescias, ab'ne uerum sit, an abs. Quid si etiam absugit? turpe uisum est, & abfer? noluerunt, aufer maluerunt, quæ præpositio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari, quibus cum in, præponi oporteret, dulcius uisum est. ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit. refecit, rettulit, reddidit adiuncti uerbi primam litteram præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concæsum? Ex quo quidam pertisum etiam uolunt, quod eadē consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegātius? qđ non fit natura, sed quodā instituto, inclytus dicimus breui prima littera, insanus producta, inhumanus breui infelix longa, et ne multis, quibus in uerbis eæ primæ litteræ sunt, quæ in sapiente, atq; felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter, itemq; composuit, consueuit, concrepuit, confecit, consule ueritatem, reprehendet, refer ad aures, probabunt. quære cur? ita se dicent iuuari, uoluptati autem auriū morigerari debet oratio. Quin

ego ipse, cum scirē ita maiores locutos esse, ut nusq̃ nisi in uocali aspiratiōe uterētur, loquebar sic, ut pulcros, et Cætegos, triumpos, Cartaginem dicerem, aliquādo, idq; serò, conuitio auriū, cum mihi extorta ueritas esset, usum loquēdi populo concessi, sciētiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nusq̃ Pyrrhum, ui patefecerunt fruges, nō phryges, ipsius antiqui declarant libri, nec.n. græcam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas. & cum phrygum, & cum phrygibus dicendum esset, absurdū erat, aut tantum barbaris casibus græcam litteram adhibere, aut recto casu solum græce loqui, tamē & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quinetiam, q̃d iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorū eædem erāt postremæ duæ litteræ, quæ sunt in optumus, postremam litteram detrahebāt, nisi uocalis insequebatur. Ita nō erat ea offensio in uersibus, quā nūc fugiunt poetæ noui. Ita enim loquebamur.

-Qui est omnibu princeps. non omnibus princeps. &
-Vita illa dignu, locoq;. non dignus.

quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, q̃d ab ipsa tandem arte, et doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, q̃ si hac de re una disputarem, est.n. hic locus late patens, de natura, usuq; uerborum, longius autē, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudentiæ est, uocum autem, & numerorum aures sunt iudices, & quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem, in illis ratio inuenit, in his sensus artem, aut enim negligenda nobis fuit uoluptas

eorum, quibus probari uolebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nūc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimū bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonū, sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles.- superat modum. At

Auratus aries Colchorum- splendidis nominibus illuminatus est uersus, sed proximus inquinatus insuauissima litera infinitus,

-Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborū utamur, quàm splendore græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet,

Qua tempestate Paris Helenam. & quæ sequuntur, immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam.- idemq;

-Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus, sed finiuntur, aut compositione ipsa, & quasi sua spōte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest, quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiā si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in miloniana. Est enim iudices hæc non scripta, sed nata lex, quā non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia

ſunt, ut quia referuntur ad ea, quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum, quod fit item in contrariis referendis, ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam uerſus efficitur. eam, quam nihil accuſas, damnas, condemnas dixiſſet, qui uerſum effugere uoluiſſet, bene quam meritam eẽ autumas, dicis male mereri, id quod ſcis prodeſt, nihil id, quod neſcis, obeſt. Verſum efficit ipſa relatio contrariorum, id eẽt in oratione numeroſum, quod ſcis nihil prodeſt, quod neſcis, multum obeſt. Semper hæc, quæ græci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria. hoc genere antiqui, iam ante Iſocratem delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa ſunt in quarto accuſationis. Conferte hanc pacem, cum illo bello, huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impurã, cum illius exercitu inuicto, huius libidines, cum illius continentia, ab illo, qui cepit conditas, ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicatis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſunt cogniti etiam à latinis. Genus illud tertium explicetur, quale ſit numeroſæ, & aptæ orationis. quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem & perfecto, completoq; uerborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia, quid dico meas? conciones ſæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidiſſent, id enim expectant aures, ut uerbis colligetur ſententia. Non erat hoc apud antiquos, & q̃dem nihil aliud ferè non erat. Nã &

uerba eligebant, & sententias graues, & suaues reperiebant, sed eas haud uinciebant, haud explebant. parum hoc meipsum delectat inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetenda hæc scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. Habet aũt ut in ætatibus authoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas, quæ quidem apud meipsum ualet plurimũ, nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod est, præsertim cum ea maiora iudicem, quæ sunt, q̃ illa, quæ desunt. Plus est enim in uerbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarũ, quam non habent. post inuẽta conclusio est, qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota, atq; usurpata res esset, qua inuenta omnes usos magnos oratores uidemus, sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forẽsi numerus latine, græce ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quærũtur. hoc freti isti, & ipsi infracta, & amputata loquuntur, & eos uituperant, qui apta, & finita pronuntiant, si inanibus uerbis, leuibusq; sententiis, iure, sin probæ res, lecta uerba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, q̃ cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehẽsa sententia, quod fit etiam ab antiquis, sed plerunq; casu, sæpe natura, & quæ ualde laudãtur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur, & apud græcos quidem iã anni propè quadringenti sunt, cũ hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera cõtemnenti, dicere.

Versibus

Versibus, quos olim Fauni, uatesq; canebant, mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dictu gus non sim.

Ante hunc- ut ille, nec quæ sequuntur.

Nos ausi reserare-

legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, nõ est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipsos laudo, idq; merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in his aliquid desidero, hos uero minime, q nihil illorum nisi uitium sequuntur, cum à bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habent, ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Isocratem, discipulosq; eius, Ephorũ, & Naucratē q̃q̃ orationis faciendæ, & ornãdæ authores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? qs in rebus uel inueniẽdis uel iudicãdis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus ĩfensius? Is igitur uersum in oratiõe uetat esse, numerum iubet. eius auditor Theodectes in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atq; artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus uero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat? qui hos authores non probēt. nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (ne uero aliter existimo) quod ipsi suis sensibus non mouentur, nihil nec eis inane uidetur, nihil incondituum nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans. In uersu quidem Theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec

illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit, & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis sicut acutarum grauiumq; uocũ iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis'ne igitur Brute totũ hũc locum accuratius ẽt explicemus, q̃ illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, uelis'ne? cum litteris tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle pspexerim. Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tũ ad extremum usus ipse explicetur orationis, aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiũxerit. Cũ enim uideret oratores cum seueritate audiri, poetas aũt cum uoluptate, tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tũ ut uarietas occurreret satietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate cõfitendũ est. Sed princeps inueniẽdi fuit Trasimachus, cuius oĩa nimis etiam extant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemq; contrariis relata contraria, quæ sua sponte etiam si id non agas, cadunt plerunque numerose, Gorgias primus inuenit, sed his est usus intemperantius, id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocatiõis alterum. horum uterque Isocratem ætate præcurrit. ut eos ille moderatione non inuentione uicerit. Est enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abuti-

mir, quasi, Isocrates, cũ tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iã Gorgiam, moderatius temperauit. Quin etiam se ipse tantum quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum, quod declarat in eo libro, quẽ ad Philippum macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex, in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quàm solitus esset, ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxit. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, authoresq; quos diximus, & origo inuenta est, causa quæratur, quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse cõmotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliq̃d concluse, apteq; dicerent. Quod cum animos hominum, aureisq; pepulisset, ut intelligi posset, id quod casus effudisset, cecidisse iucunde, notandum certe genus, atq; ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. Itaq; & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, et quasi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur offenditur. Productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures, quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit uehementius, quàm id, quod uidetur parũ. Vt igitur poetica & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium, sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborum. Quoniam igitur causam quoq; ostendimus, naturam nunc (id enim

erat tertium) si placet, explicemus, quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri .n. potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus'ne sit, an duo, an plures, quaq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisq; rebus, sic in hac duplex est considerandi uia, quarum altera est longior, breuior altera, & eadē etiā planior. Est autem lógioris prima illa quæstio, sit'ne omnino ulla numerosa oratio. quibusdam enim non uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus, & quod illi; qui affirmant eos esse numeros; rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, ex poeticis'ne numeris, an ex alio genere quodam, & si è poeticis, quis eorum sit, aut qui. nāq; aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem uidentur deinde quicunq; sunt, siue unus, siue plures, communes'ne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aut persuadendi, aliud docendi. an dispares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. si omnes, q sint; si dispares, quid intersit, & cur non æque in oratione, atq; in uersu numerus appareat. deinde quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum, an est suum cuiusq;, ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat, sitq; omnium fons compositio, ex eaq; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur, oratiōis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) græci uocant σχήματα. An non est unum, nec idem, quod uoce iucūdum

est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatũ genere uerborum, quãquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunque perfectum est, compositio autem ab utroque differt, quæ tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerũ quendam nõ est difficile cognoscere. iudicat enim sensus, in quo iniquum est, quod accidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus. neq; enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atq; sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit, ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in uersibus res est apertior, quanquam ẽt à modis quibusdam cantu remoto soluta eẽ uideatur oratio, maximeq; id in optimo quoq; eorum poetarum, qui λυρικοὶ à græcis nominantur, quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio. quorũ similia sunt quædam etiam apud nostros, uelut ille in thyeste.

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute

& quæ sequuntur quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus, & uersus intelligi possit, quo est ad inueniendũ difficilior, in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio, sed ut cæteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm uoluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorũ causa delectationis

aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem, superiorq; ætas numero caruit, nisi quãdo temere, ac fortuito, & scriptores peruetcres, de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semp ante cognoscitur. Itaq; translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoq; sermone. Numerus autem non modo depromebatur, neq; habebat aliquem necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaq; serius aliquanto notatus, & cognitus quasi quandam palæstram, & extrema liniamenta orationi attulit. Quod si & angusta quædam, atq; concisa, & alia est collatata, & diffusa oratio, necesse est id nõ litterarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuiũ uarietate, quibus implicata, atque permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quẽ sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuũ est igitur numeris astrictam orationẽ esse debere, carere uersibus, sed hi numeri poetici'ne sint, an ex alio genere quodã, deinceps est uidendum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. nam omnis talis, est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorẽ. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus sesqui pæan, qui pedes in orationẽ non cadere q possunt? qbus ordine locatis, quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quæritur quo numero, aut quibus potissimum sit

attendũ. Incidere uero oĩs in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus sæpe in oratione per imprudentiã dicimus, qđ uehementer est uitiosum, sed non attendimus, neq; exaudimus nosmetipsos. Senarios uero, & hyponacteos effugere uix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor sunt enim usitatissimi. Inculcamus aũt ꝑ imprudentiã sæpe etiam minus usitatos, sed tamẽ uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendũ. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus peripateticus in primis nobilis, plerosq; senarios, sed etiam anapæsticos, quo quid põt esse turpius, etsi in eligendo fecit malitiose, prima enim syllaba dempta ex primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbũ primã rursus syllabã adiunxit insequẽtis. ita factus est anapæstus, is, qui aristophaneus nominatur, quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehẽdit, ut à me animaduersum est studiose inquirenti in eum, immittit imprudẽs ipse senariũ. Sit igitur hoc cognitum in solutis etiã uerbis inesse numeros, eosdẽq; esse oratorios, qui sunt poetici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidẽdum sit. Et sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus, qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem ueritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquẽtiæ sit accõmodatior. Ephorus aũt leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæana sequitur, aut dactylum, fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim, pæan habeat tres breues, dactylus aũt duas, breuitate, & cele-

ritate syllabarum labi putat uerba procliuius, cõtraq; ac cidere in spondeo & trochæo, quod alter ex longis constaret, alter e breuibus fieret, alteram nimis incitatam, alterã nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, et Ephorus in culpa est. Nã & qui pæana prætereunt, non uident mollissimũ à sese numerũ, eundemq; amplissimũ præteriri. Quod lõge Aristoteli uidetur secus, qui iudicat Heroum numerũ grandiorẽ, q̃ desideret soluta oratio, iambum aũt nimis è uulgari esse sermone. Ita neq; humilem, nec abiectam orationẽ, nec nimis altam & exaggeratam probat, plenã tamen eam uult eẽ grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admiratiõem possit traducere, trochæum aũt, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eõq; ait uti omnes sed ipsos non sentire cum utantur, esse autem tertium, ac mediũ inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sexquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in uersum cadunt maxime, itaq; ut uersum fugimus in oratione sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquam inimicitius, quàm illa uersibus, pæan autem minime est aptus ad uersum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat, syllabis enim metiendos pedes, nõ interuallis existimat, quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & iteruallis est pariambo, sed eo uitiosius in orãtiõe, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas

longiores cadunt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæane dicuntur. Ego autē sentio omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. Nec enim effugere possemus animaduersiōem, si semper iisdem uteremur, quia nec numerosa esse, ut poema, neq; extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. Alterum nimis est uinctum, ut de industria factū appareat. alterum nimis dissolutum, ut peruagatum, ac uulgare uideatur, ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæane maxime, quoniam optimus author ita censet, sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus tanquam purpurā misceri oporteat, nunc dicendum est, atq; etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso, atq; humili sermōe dicuntur, pæan autem in amplioribus, in utroq; dactylus, ita in uaria, et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi, sic minime animaduertetur delectatiōis aucupium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, et sententias, eáq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen si abesset, illa ipsa delectarēt. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico, nam est longe aliter in uersibus, nihil ut fiat extra modum, nam id quidem esset poema. Sed oīs nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterq; ingrediens numerosa habetur

oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros ꝓxime accedit, quo etiam difficilius est oratione uti, q̃ uersibus, qđ in illis certa quædam, & definita lex est, quā sequi sit necesse, in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaq; non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est, quod uoluptate auriū iudicatur. Solet aūt quæri toto'ne in ambitu uerborum numeri tenēdi sint, an in primis partibus, atq; in extremis. plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam. Est autem ut id maxime deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare cū aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet, sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa cōprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa cōsistat. Id aūt bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quecunq; etiam sine scripto dicerent, similia scriptoriū effecerint, non erit difficillimum. ante enim circūscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt, quæ mens eadē, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodq; loco respōdeat, quorum descriptus ordo, aliâs alia terminatione concluditur, atq; oīa illa & prima, & media uerba, spectare debēt ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio, ut iam à principio uidendum sit, quemadmodū uelis uenire ad extremū, nec in numeris magis, quàm in reliqs ornamentis oratiōis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugi=

mus tamen in oratione poematis similitudinem. est enim in utroq; & materia, & tractatio, materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ aũt sunt utriusq; partes, uerborũ, translatum, nouũ, priscum, nam de ꝑpriis nihil hoc loco dicimus, Collocatiõis aũt, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroq; frequẽtiores sunt, & liberiores poetæ, nã & transferunt uerba cũ crebrius, tum ẽt audacius, & priscas libentius utuntur, & liberius nouis, quod idẽ fit in numeris, in ꝗbus quasi necessitati parere coguntur, sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neq; ullo modo coniuncta intelligi licet, Ita fit, ut nõ item in oratione, ut in uersu numerus extet, idq;, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunꝗ aut concinnitate, aut constructione uerborũ. Ita si numerus orationis quæritur ꝗ sit, oĩs est, sed alius alio melior, atq; aptior. Si locus, in omni parte uerborũ, si unde ortus sit, ex aurium uoluptate, si componẽdorum ratio, dicatur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidẽdo fuit, si ad quã rem adhibeatur, ad delectationẽ, si quando semꝑ, si quo loco, in tota cõtinuatione uerborũ, si quæ res efficiat uoluptatem, eadem, quæ in uersibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura, sequitur usus, de quo est accuratius disputãdum. In quo quæsitum est, in toto'ne circuitu illo oratiõis, quem græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum cõprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptiõem dicimus, an in principiis solum, an in extremis, an in utraq; parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum, ꝗd intersit. tum

autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores. idq; quando, aut cur, quibusq; partibus, pluribus'ne, an singulis. imparibus, an æqualibus, & quando, aut istis, aut illis sit utendum. quæq; inter se aptissime collocentur, & quomodo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio. quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum, dicendumq; quãtos circuitus facere deceat, deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus differendũ est, quærendũq; utrum una species, & lõgitudo sit earum, an ne plures, & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis' utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius, non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accõmodatur. Ac licet nõ ad singulas res respõdentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiã singulis satis respõsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus, hoc quidem, qđ in causis, foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, idest in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν placet omnia dici Isocrateo, Theopõpeoq; more, illa circũscriptiõe, ambituq;, ut tanq̃ in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sentẽtiis. Itaq; posteaq̃ est nata hæc uel circunscriptio, uel cõprehensio, uel continuatio, uel ambitus si ita licet dicere, nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit oratiõem generis eius, qđ esset ad delectationẽ cõparatum, remotumq; à iudiciis, forensiq; certamine, qn redigeret omnes ferè in quadrum, numerumq; sententias. Nam, cum is est auditor qui non uereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attente-

tur, gratiam quoq; habet oratori uoluptati auriũ seruiẽti. Genus autem hoc orationis, neq; totum assumẽdum est ad causas forenses; neq; omnino repudiandum. Si.n. semper utare, cum satietatem affert, tum quale sit, etiam ab imperitis, agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert hominum sensum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est primum uidendum est, quo loco, deinde quandiu retinẽda sit, tum quot modis commutanda. Adhibẽda est igitur numerosa oratio si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secũdo, de Siciliæ laude diximus, aut in senatu de consulatu meo, aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus, quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atq; omnino contendisse declarãt. Id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non.n. id agit, ut insidietur, et obseruet, sed iam fauet, processumq; uult, dicendiq; uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quàm ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cum sis his locis usus, qbus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur cum græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non recte incisa, & membra dicamus. Neq; enim esse possunt rebus ignotis nota nomina, sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in oibus hoc

fit artibus, ut cum id appellãdum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogit aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratim'ue dici, iam uidebimus. nunc quot modis mutentur comprehẽsiones, conclusionesq́; dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedũ, tum procerìtate tardius, cursum contentiones magis requirunt, expositiões rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est è singulis lõgis, & breuibus. Explanandum est enim, quod ab aliis idem pedes aliis nominantur uocabulis Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis, sed in orationis numero, nihil est tam uitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. me stante. C. Carbo. C. F. tribunus ple. in concione dixit his uerbis. O M. Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratim. tu dicere solebas, sacram esse remp. hæc item membra ternis, post ambitus. quicunq; eã uiolauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus, nihil enim ad rem extrema illa lõga sit, an breuis, deinde. patris dictũ sapiens, temeritas filii comprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro non'ne id numerus effecerit? uerborũ ordinem immuta, fac sic. comprobauit filii temeritas iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus breuibus & longa est, quẽ Aristoteles, ut optimum probat, à quo dissentio. at eadem uerba, eadẽ sententia, animo istuc satis est, auribus nõ satis. sed id crea-

brius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate, contẽnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose, & iucunde cadant. nam & creticus, qui est è longa, & breui, & lõga, & eius æqualis pæan, qui spatio par est, syllaba longior, quamcõmodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex, nã aut è longa & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo, aut totidem breuibus, & lõga, in quem optime cadere censent ueteres. ego nõ planè reiicio, sed alios antepono ne spõdeus quidẽ funditus est repudiandus, etsi qđ est è lõgis duabus, hebetior uidetur, & tardior, habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus uero multo magis & in membris. Paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat, sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo, adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium, ne iambus quidem, qui est è breui, & longa, aut par choreo, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis, aut ẽt dactylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo parum uolubiliter peruenit ad extremum si est extremus choreus, aut spõdeus, nunquã enim interest uter sit eorum in pede extremo, sed iidem hi tres pedes, male concludunt, siquis eorum in extremo locatus est, nisi cũ pro cretico postremus est dactylus, nihil enim interest dactylus sit extremus, an creticus, quia postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidet parũ, quoniam nihil ad rem est postrema, quàm longa sit. Iam pæan, quod plures

habeat syllabas, quàm tres, numerus à quibusdã non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorũ unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediæ, putant illi etiam cadenti, quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autem è quinq; syllabis, breui, duabus longis, breui, lõga, ut est hoc amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur, iteratus, aut continuatus numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamq; uariis si utemur, nec deprehendetur manifesto, q̃d à nobis de industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, quod ante dictum est, concinnitatis, compositione potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse uideatur, ut apud Crassum. Nam ubi lubido dominatur innocẽtiæ leue præsidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum, sine ulla aperta oratoris industria, itaq; si quæ ueteres illi, Hærodotum dico, & Thucydidem, totamq; eam ætatem apte, numeroséq; dixerunt, ea non numero quæsito, sed uerborum collocatione ceciderũt. Formæ uero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam, cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadũt uerba uerbis comparantur, quicquid ita concluditur, plerũq; fit, ut numerose cadat, quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi, nec tamen hæc ita sunt arcta, & astricta, ut ea cum uelimus laxare, nequeamus. Multum interest utrũ numerosa sit, idest similis numerorum, an planè

an planè è numeris constet oratio, alterum nisi sit, intolerabile uitium est, alterum nisi sit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequẽter, uerumetiam raro in ueris causis, aut forensibus circũscripte, numeroséq; dicendum est, sequi uidetur, ut uideamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc.n. in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit, quàm satis sit, neq; longior, quãquam utrunq; nonnunquam, uel potius sæpe, accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudasse aureis uideatur, ne'ue longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uersu & est liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus, idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos, & sæpe disiungimus. sed nihil tam debet eẽ numerosum, quàm hoc, quod minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, missos faciant patronos, ipsi prodeant. nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant, sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet. prodeant ipsi. sed de genere nunc disputo. cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα græci uocant, nos incisa dicimus, deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur nõ longa, ex duobus enim uersibus idest

membris perfecta comprehensio est, & in spondæos cadit, & Crassus quidem sic plerunq; dicebat, idq; ipse genus dicendi maxime probo. sed quæ incisim, aut membratim efferũtur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud me. Domus tibi deerat, ut habebas, pecunia superabat, at egebas. hæc incisa dicta sunt quatuor. at membratim quæ sequuntur duo. Incurristi amẽs in columnas, in alienos insanus insanisti. deinde omnia tanq̃ crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur. Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti. dichoreo finitur. at spondæus proximum illud, nam in iis, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerunq; binis, et utrisq; addi pedis pars põt, nõ ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in ueris causis plurimum ualet, maximeq; his locis, cum aut arguas, aut refellas, ut nostra in cornelia na secunda. O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuẽda. Membratim adhuc, deinde cæsim diximus. rursus membratim. testes dare uolumus. extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest eẽ breuior. quem quasi nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire uerbis, nõnunq̃ singulis, paulo alias pluribus, inter quas uariis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio, quam peruerse fugiens Egesias, dum ille quoq; imitari Lysiam uult, alterum penè Demosthenem saltat, incidens particulas, & is quidem nõ minus sententiis peccat, quàm uerbis, ut non quærat quẽ appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi,

& nostra posui, ut qui uellet auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nũc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute (quod quidem tu minime omniũ ignoras) pulchre, & oratorie dicere, nisi optimis sententiis, uerbisq; lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atq; absolute, nec uerborum lumen apparet nisi diligenter collocatorum, et horum utrũq; numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poeticæ iuncta, uerumetiam fugiẽs illum, eiq; omniũ dissimillimus, non quin iidem sint numeri, non modo oratorum, & poetarum, uerũ omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus, sed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionẽ, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, & adhibere necesse est si ornate uelis dicere, non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur, ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere, uerumetiam, qđ multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehemẽter, in quo nõ motus hic habeat palæstram quãdam, ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectũ etiã sit uenustũ, sic oratio nec plagam grauẽ facit, nisi petitio fuerit apta, nec satis recte declinat ĩpetũ, nisi ẽt ĩ cedẽdo, qđ deceat, intelligit. Itaq; qualis eorũ motus, quos ἀπαλαίςους

græci uocant, talis horũ mihi uidetur oratio, qui nõ claudunt numeris sententias, tantumq; abest, ne (quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere) eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea, nec impetus ullus, nec uis esse possit. Sed magnam exercitationẽ res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut uerba traiiciamus aperte quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. Quod se L. Cælius antipater in proœmio belli punici, nisi necessario facturũ negat. O, uirum simplicem, qui nos nihil cælat, sapiẽtem, qui seruiendum necessitati putet, sed hic omnino rudis, Nobis autem in scribendo, atq; in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse, & si quid eẽt, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, q̃ hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. Apud alios autem, & asiaticos maxime numero seruiẽtes, inculcata reperias inania quædam uerba quasi complementa numerorum. Sunt ẽt qui illo uitio, quod ab Egesia maxime fluxit, infringendis, concidendisq; numeris in quoddam genus abiectũ incidant Siculorum simillimum. Tertium est in quo fuerũt fratres illi asiaticorum rhetorum principes Hierocles, & Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab atticorum regula absint, tamen hoc uitium compẽsant uel facultate, uel copia, sed apud eos uarietas non erat, quod omnia ferè concludebantur uno modo. quæ uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traiiciat, ut id de industria factum intelligatur, neq; inferciẽs uer-

ba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens cō cidat, delumbetq; sententias, nec sine ulla cōmutatione in eodem semper uersetur genere numerorū, is omnia ferè uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua uitia contraria. Quantum autem sit apte dicere, experiri licet si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborū, corrūpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Cornelia=na, & deinceps omnia, neq; me diuitiæ mouent, qbus om=nes Africanos, & Lælios multi uenalitii mercatoresq; su-perarunt. Immuta paulum ut sit. multi superarūt merca-tores, uenalitiiq; perierit tota res, & quæ sequuntur. neq; uestis aut cælatum aurum & argentum, quo nostros ue teres Marcellos, Maximosq; multi eunuchi è Syria, Ae=gyptoq; uicerunt. Verba permuta sic ut sit. uicerūt eunu-chi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium. Neq; uero ornamē ta ista uillarum, quibus L. Paulum, & L. Mumiū qui re-bus his urbem, Italiamq; omnem referserūt, ab aliquo ui-deo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita. potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Videsne, ut ordine uerborū paulum commutato iisdem uerbis stan te sententia ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta, aut si alicuius incōditi arripias dissipatam alī quam sententiam, eamq; ordine uerborum paulum cōmu tato in quadrum religas, efficiatur aptum illud, quod fue rit antea defluens, ac solutum. Age summe de Gracchi apud censores illud. abesse non potest, quin eiusdem homī nis sit probos improbare, qui improbos probet. quāto ap tius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos īprobare. hoc modo dicere nemo unquam

uoluit, nemóq; potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixẽrunt, hoc assequi non potuerunt, ita facti sunt repente Attici, quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius nõ tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta sequantur ea. Sanè modo si quis Phidiæ clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operũ uenustatem, ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi abiectũ, non clypeum, sed ut in prouerbio est, & si humilius dictum est, tamen consimile est, scopas (ut ita dicam) mihi uidentur dissoluere, atque ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideãtur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur, tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse, aut reperiam ipsa eadem cõditione, qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uolet lingua, eo genere, quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuissime dicam, quod sentio) composite, & apte sine sententiis dicere insania est, sententiose autem sine uerborum & ordine, & modo, infantia. Sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint, etiam plerunq; prudentes, quo qui est contentus, utatur, Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quicquam aut spectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore Brute iudicium, quod aut se-

quere, si probaueris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum, in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi sed mihi ipsi aliud aliâs uideri. nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectet, & ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, q̃ illud quodcunque mihi quam simillimum ueri uideretur cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutũ putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

FINIS.

M.T.CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

AIOres nos res ſcribere ingreſſos C.Trebati, & iis libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit uoluntas tua. Cum.n.mecũ in Thuſculano eſſes & in Bibliotheca ſeparatim uterq; noſtrum ad ſuum ſtudium libellos, quos uellet, euolueret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædã, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione cõmotus continuo a me eorũ librorum ſententiã requiſiſti. quam tibi cũ expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorũ argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam rõnem, uia perueniremus ab Ariſtotele inuẽta libris illis contineri, uerecunde tu quidẽ, ut oĩa, ſed tamẽ, ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autem ego te non tam uitandi laboris mei cã, q̃ qđ intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel ut totam rõnem à doctiſſimo quodã rhetore acciperes hortatus eſſem, utrũq;, ut à te audiebã, es expertus Sed à libris te obſcuritas reiecit, rhetor aũt ille, magnus ut opinor, ariſtotelica ſe ignorare reſpõdit. qđ quidẽ minime ſum admiratus, eũ philoſophũ rhetori nõ eſſe cognitum, q ab ipſis philoſophis præter admodũ paucos, ignoretur, quibus eo minus ignoſcendũ eſt, qđ non mõ rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſunt, allici debuerũt, ſed dicendi quoq; incredibili quadã, cum copia, tum ẽt ſuauitate. Nõ potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, & tamẽ uerẽ

ti, ne mihi grauis esses (facile.n.id cernebam) debere diu tius, ne ipsi iuris iterpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cum tu mihi, meisq; multa sæpe cauisses, ueritus sum, ut si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbũ uideretur. Sed dũ fuimus unà, tu optimus es testis, q̃ fuerim occupatus. Vt aũt à te discessi in Græciã ꝓficiscens, cum opa mea nec resp. nec amici uterentur, nec honeste inter arma uersari possem, ut si tuto id quidẽ mihi liceret, ut ueni Veliã, tuaq; & tuos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse, ne tacitæ quidẽ flagitationi tuæ. Itaq; hæc, cũ mecũ libros non haberem, memoria repetita in ipsa nauigatione conscripsi, tibiq; ex itinere misi, ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoq; & si admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

CVm oĩs rõ diligens disserendi, duas habeat partes, unã inueniendi, alteram iudicandi, utriusq; princeps, ut mihi q̃dẽ uidetur, Aristoteles fuit. Stoici aũt in altera elaborauerũt. iudicandi.n. uias diligenter persecuti sunt, eam scientiã, quã dialecticen appellant. Inueniendi uero artem, quæ topice dicitur, quæ ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totã reliquerunt. Nos aũt, quoniã in utraq; summa utilitas est, & utrãq; si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earũ rerum, quæ abscõditæ sunt, demõstrato, & notato loco facilis inuẽtio est, sic cũ peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus, sic enim appellatæ ab Aristotele sũt hæ quasi sedes, è quibus argumẽta promuntur. Itaq; licet definire, locum esse argumenti sedem, argumentũ aũt rõnem, quæ rei du-

biæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumēta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent, alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus, quæ quodāmodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longéq; disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutū euoluit id, de quo quæritur. Eius argumēti talis est formula. Ius ciuile est æquitas cōstituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius aūt æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris ciuilis scientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo. Si neq; censu, neq; uindicta, nec testamēto liber factus est, nō est liber. neq; est ulla earum rerum, non est igitur liber.

Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo. Cum lex Aelia Sentia assiduo uindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti, locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando.

Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur, sed hoc genus in plures partes distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia, hoc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiuscemodi

est argumentum. Si compascuus ager est, ius est cõpascere. A genere sic ducitur, quoniã argentum omne mulieri legatum est, non potest ei pecunia, quæ numerata domi relicta est, nõ esse legata. Forma.n. à genere quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. A forma generis, quæ interdũ, quo planius accipiatur, partes enumerare licet, hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata est à uiro si ea, uxor materfamilias esset, si ea in manũ uiri non conuenerat, nihil debetur. Genus est enim uxor, eius duæ formæ, una matrũfamilias, hæ sunt, quæ in manum conuenerunt, altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. A similitudine, hoc modo. Si ædes exesæ corruerunt, uitium'ue fecerunt, quarum ususfructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere, non magis, quàm si ruum restituere si is, cuius ususfructus legatus est, deperisset. A differentia, nõ si uxori uir legauit omne argentum, quod suũ esset, icciro quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt in arca'ne positum sit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem sic. Non debet ea mulier cui uir bonorum suorum usumfructum legauit, cellis uinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim nõ abusus legatus est. Ea sunt inter se cõtraria. Ab adiunctis, Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari, adiungitur enim ut secundum seruorũ, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autẽ,

ex authoritate ducũtur, itaq; græci tales argumẽtationes ἀτέχνους uocant. i. artis expertes, ut si ita respondeas. Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædiũ dixerit, quantum parietis communis tegendi causa tectũ proiiceretur, ex quo in tectũ eius, ædeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam significatio, & demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed quoniam auidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisq; eorum locorum, quos exposui, sua quædam mẽbra habet, ea quam subtilissime persequamur, & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat qd sit. Definitionum autem duo sunt genera prima, unum earum rerum, quæ sunt, alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangí ue possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarí ue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt, ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio insignita, & impressa intelligentia, quam notionem uoco, ea sæpe in argumentando definitione explicanda est. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra

discerpitur. ut siquis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus senatusconsultis, rebus iudicatis, iuris peritorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo. Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, iter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent, tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cũ sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire uelis, cũ aliis cõmunia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, hæreditas est pecunia. cõmune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. adde quod sequitur, quæ morte alicuius ad quempiã peruenit, non dum est definitio, multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure. iam à cõmunitate res disiũcta uidebitur, ut sit explicata definitio sic. hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiã peruenit iure. Non dum est satis, adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retẽta. confectum est. Itemq; ut illud. Gentiles sunt, q inter se eodem nõie sunt. non est satis. qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id qdẽ satis est. quorum maiorũ nemo seruitutẽ seruiuit. abest etiam nunc. qui capite nõ sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil. n. uideo Scæuolam pontificem ad hãc definitionẽ addidisse. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionum, siue id, quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem, & diuisionũ genus quale esset, ostendimus, sed quod inter se differãt, pla

nius, dicendum est. In partitione quasi mēbra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas græci εἴδη uocant, nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant, nō pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim n. ne si latine quidem dici possit, specierū, et speciebus dicere, & sæpe his casibus utendum est. at formis. & formarum uelim. cum autem utroq; uerbo idem significetur, cōmoditatem in dicendo nō arbitror negligendā.

Genus, & formam definiunt hoc modo. Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita & ante percepta cuiusque formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur, ut si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conturbatus non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores, & poetæ per translationes uerbi ex similitudine cū quadam suauitate. Sed ego à uestris exemplis nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ oīa publica esse uultis, quærentibus iis, ad quos id ptinebat, q̄d eēt litus, ita definire, qua fluctus eluderet. hoc est quasi q̄ adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum uitæ uelit definire. Translatiōe. n. utens discedebat à uerbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet hactenus, reliqua uideamus. Partitione autem sic utendū est, nullam

ut partem relinquas, ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid, quod idem in diuisione uitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subiiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tãquam riuorum à fonte deductio. Itaq; in oratoriis artibus quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolute. At cum de ornamentis uerborũ, sententiarumq; præcipitur, quæ uocantur σχήματα, nõ fit idem, res enim est infinitior, ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quanquam enim uocabula propè idem ualere uideantur, tamen quia res differebãt, nomina rerum distare uoluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est aũt, cum ex ui nominis argumentum elicitur, quam græci ἐτυμολογίαν uocant, id est uerbum ex uerbo ueriloquium. nos autem nouitatem uerbi nõ satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cum quæritur postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminii, nam id caderet in diuisionem, quæ talis est. Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. sed cum ipsius postliminii uis quæritur, & uerbum ipsum notatur. in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi post, & liminium illud productionem esse uerbi uult, ut in finitimo, legitimo,

æditimo,

æditimo, non plus inesse tumum, q̃ in meditullio tullium. Scæuola aūt P. filius iunctum putat eē uerbum, ut sit in eo, & post, & limen. ut quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanq̃ limine exierint, hinc cum redierint post ad idem limen, postliminio uideantur redisse. Quo in genere ēt Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse, quoniā non sit receptus. Nā neq; deditionē, neq; donationem sine acceptiōe intelligi posse. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur, quem modo dixi in plures partes distributum. cuius primus est locus ex cōiugatione, quam græci συζυγίαν uocant, finitimis notationi, de qua modo dictū est, ut si aquā pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectā uideremus, ueniret Mutius, qui, quia coniugata uerba essent pluuia, & pluendo, diceret oēm aquā oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum aūt à genere ducitur, argumentum, non erit necesse id usq; à capite arcessere, sæpe ēt citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, q̃ id, ad qđ sumitur, ut aqua pluuia ultimo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbri, sed proprie loco, in quo quasi ius arcendi cōtinetur, genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens, quarū altera iubetur ab arbitro coerceri, altera nō iubetur. Cōmode etiā tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequare partes, hoc mō. Si dolus malus est, cū aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet, q̄bus id modis fiat, deinde in eorū aliquem id, quod arguas, dolo malo factū includere, qđ genus argumenti in primis firmū uideri solet. Similitudo sequitur, quæ late patet, sed oratoribus, & philosophis magis, q̃ nobis. Etsi enim oēs loci

sunt omniũ disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaq; genera tibi nota sint, ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebũt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò uolunt, hoc modo. Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mã daris si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ græce παραγωγὴ nominatur, qua plurimũ est usus in sermonibus Socrates. Alterũ similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari cõparatur, hoc modo. Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est, quia fines magis agrorũ uidentur esse, q̃ urbis, finibus regendis adiicere arbitrum nõ possis. Sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adiicere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco ẽt exempla sumũtur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic hæredem instituisset, ut si filius natus esset in decem mensibus, isq; mortuus prius, q̃ in suam tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorum ualuit, eaq; uos in respondendo uti multũ soletis. Ficta ẽt exempla similitudinis habent uim, sed ea oratoria magis sunt, q̃ uestra quãquam uti etiam uos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari nõ põt, num iccirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, q̃ mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est, ut muta ẽt loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliqd, quod fieri nullo modo possit, augẽdæ rei gratia dicatur,

aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, et in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinē differentia rei maxime cōtrario superiori, sed est eiusdē dissimile, & simile inuenire, eius generis hæc sunt. Non quemadmodum, quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore authore soluas, ita qđ aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem modo soluere. Deinceps locus est, qui à contrario dicitur. Contrariorum autē genera sunt plura. Vnū eorū, quæ in eodem genere plurimū differūt, ut sapientia, stultitia. Eodem aūt genere dicuntur, quibus propositis, occurrunt tanq̄ è regione quadam cōtraria, ut celeritati, tarditas, non debilitas, ex quibus cōtrariis argumenta talia existunt. Si stultitiā fugimus, sapientiam sequamur, & bonitatem, si malitiam. hæc quæ ex eodē genere contraria sunt, appellantur aduersa. Sūt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus latine, græce appellātur ϛερητικὰ. Præpositio enim, in, priuat uerbū ea ui, quā haberet, si, in, præpositū nō fuisset, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem. quorū tractatio est eadem, quæ superiorū, quæ aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt cōtrariorū genera, uelut ea, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum, simplum, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt ēt ualde cōtraria alia, quæ appellātur negātia, ea ἀποφατικὰ græci, cōtraria aientibus, ut si hoc est, illud nō est. Quid .n. opus exemplo est? tantū intelligatur argumēto quærēdo, contrariis omnibus contraria non cōuenire. Ab adiūctis autem posui equidem exemplum pauloante, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus ex

edicto prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla eēt. Sed locus hic magis ad cōiecturales causas, quæ uersantur in iudiciis, ualet, cum quæritur qd aut sit, aut euenerit, aut futurū sit, aut qd omnino fieri possit, ac loci qdem ipsius forma talis est. Admonet autē hic locus, ut quæratur qd ante rem quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noster, siqs ad eū quid tale retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamē patiere nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimiū te amare uideare. Est igitur magna ex pte locus hic oratorius, non modo non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & siquid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, siqua alia signa conturbatiōis, & conscientiæ. præterea restinctus ignis, gladius cruētus, cæteraq́; quæ suspicionem facti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex cōsequentibus, & antecedētibus, & repugnantibus, qui ēt ab adiunctis lōge diuersus est. Nam adiuncta, de quibus pauloante dictum est, nō semp eueniunt, consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario cōsequuntur. Itemq́; & antecedentia, & repugnantia, quicquid enim antecedit quāq; rem, id cohæret cū re necessario, & qcquid repugnat, id eiusmodi est, ut cohærere nunquam possit. Cum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiā, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sumpse-

ris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentū? Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est aūt pecunia signata argētum, legata igitur. An illo mō? si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum, est aūt numerata pecunia argentū. legata igitur est. An illo modo? non & legatum argentū est, & non est legata numerata pecunia, legatum aūt argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Appellant aūt dialectici eam cōclusionem argumēti, in qua, cum primum sumpseris, cōsequitur id, quod annexum est, primū conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoq; cui fuerit annexum, negandum sit, secūdus appellatur cōcludendi modus. Cum aūt aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primū sumpseris, ut quod relinquitur tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorū sunt ex contrariis cōclusa, quæ ipsi enthymemata appellant, nō quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud græcos suum, sic cum omnis sentētia enthymema dicatur, quia uidetur ea, quæ ex contrariis conficiatur acutissima, sola proprie nomen commune possidet, eius generis, hæc sunt. hunc metuere, alterum in metu non ponere. eā, quam nihil accusas, damnas, bene quā meritam esse autumas, dicis male mereri, id quod scis, prodest, nihil id, quod nescis, obest. hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis cōmunis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus en-

thymema nuncupatur. Reliqui dialecticorũ modi plures sunt, qui ex disiũctióibus constant. aut hoc, aut illud, hoc aũt, non igitur illud. Itemq; aut hoc, aut illud, nõ aũt hoc, illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disiunctione plus uno uerũ esse non põt. Atq; ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addũt coniunctionũ negantiã sic. Nõ & hoc est & illud, hoc aũt, nõ igitur illud. hic modus est sextus. Septimus aũt nõ et hoc & illud, non aũt hoc, illud igitur. Ex his modis cõclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidẽ, quas exposui, ad hãc institutionẽ necessariæ. Proximus est locus rerũ efficientiũ quæ causæ appellantur, deinde rerum effectarũ ab efficientibus causis. Harũ exempla, ut reliquorũ locorum paulo ante posui, & quidẽ ex iure ciuili, sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt. Vnũ quod in sua id qđ sub ea subiectũ est, certe efficiat, ut ignis accendit. Alterum qđ naturã efficiendi non habeat, sed sine quo effici nõ possit. ut si quis æs, cãm statuæ uelit dicere, quod sine eo nõ possit effici. Huius generis causarũ sine quo non efficiatur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodãmodo, ut locus, tẽpus, materiæ, ferramẽta, & cætera generis eiusdẽ. Alia aũt præcursionem quãdã adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiumenta, etsi non necessaria, ut amori congressio cãm attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarũ ex æternitate pendentiũ fatum à stoicis nectitur. Atq; ut earũ causarũ sine qbus effici non potest, genera diuisi, sic ẽt efficientiũ diuidi possunt. Sũt. n. aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante, aliæ, quæ adiuuari uelint, ut sapientia efficit sapiẽtes sola per

se, beatos efficiat, nec ne sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessa rio, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cã conclu dere. Cũ aũt erit talis cã, ut in ea non sit efficiendi neces= sitas, necessaria conclusio nõ sequitur. Atq; illud quidem genus causarũ, quod habet uim efficiendi necessariam, er rorem afferre nõ ferè solet, hoc aũt, sine quo nõ efficitur, sæpe cõturbat. Non.n. si sine parentibus filii esse nõ pos= sunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessa ria. hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligẽ ter est separandum. illud enim est tanq̃,

Vtinam ne in nemore pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,

nisi.n. cecidissent abiegnæ ad terrã trabes, argo illa facta nõ esset, nec tamẽ fuit in his trabibus efficiẽdi uis necessa ria. At cũ in Aiacis nauim crispisulcãs igneũ fulmẽ inie ctum est, inflãmatur nauis necessario. Atq; ẽt est causarũ dissimilitudo, q̃d aliæ sunt, ut sine ulla appetitiõe aĩ sine uolũtate, sine opiniõe, suũ quasi opus efficiãt, uelut oẽ in= tereat, q̃d ortũ est. Aliæ aũt aut uolũtate efficiũtur, aut p turbatiõe aĩ, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Vo lũtate, ut tu, cũ hũc libellũ legis. Perturbatiõe, si q̃s euentũ horũ tẽporũ timeat. Habitu, ut facile et cito irascatur. Na tura, ut uitiũ i dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut p̃spe nauiget. Nihil horũ sine cã, nec quicq̃ oĩo, sed hmõi cãæ nõ necessariæ. Oĩum aũt causarũ in aliis inest cõstã tia in aliis nõ inest. In natura, & in arte cõstãtia ẽ, in cæ teris nulla. Sed tamẽ earũ causarũ, quæ nõ sunt cõstãtes, aliæ sunt p̃spicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, q̃ appetitio nẽ aĩ, iudiciũq; tangũt. latẽt, q̃ subiectæ sunt fortunæ. Cũ .n. nihil sine cã fiat, hoc ip̃m ẽ fortũæ, euẽtus obscura cã, q̃

latenter efficitur. Etiam ut ea, quæ fiunt, partim sint igno rata partim uolũtaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ cõsilio. Quæ aũt fortuna uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum uoluntatis est. ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur in uestris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atq; imprudentiã perturbationes animi, quanq̃ sint uoluntariæ, obiurgatione. n. & admonitione deiiciuntur, tamen habent tantos motus, ut ea, quæ uoluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differẽtia in magnis quidem causis uel oratorum, uel philosophorum magna argumentorũ suppetit copia. In uestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia. Nã & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus, ex fide bona, est additum, ubi uero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio rei uxoriæ, in quo est, quid æquius, melius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negocia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent, quid eum, qui mandasset, eum ue, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorũ locis, non modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Vt enĩ causa

effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demõstrat. hic locus suppeditare solet oratoribus, & poetis, sæpe etiã philosophis, sed iis, qui ornate, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denũtiant, q̃d ex quaq; re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum supra positum est, ut cæterorum, nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in quibus spectantur hæc, numerus species, uis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, paucioraa mala, malis pluribus, diuturniora bona, breuioribus, longe, & late peruagata, angustis, ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur, & faciãt. Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expetenda sunt iis, quæ propter aliud, & ut innata, atq; insita, assumptis & aduentitiis, integra, contaminatis, iucunda, minus iucundis, honesta, ipsis etiam utilibus, procliuia, laboriosis, necessaria, nõ necessariis, sua, alienis, rara uulgaribus, desiderabilia, iis, quibus facile carere possis, perfecta, inchoatis, tota, partibus, ratione utentia, rationis expertibus, uoluntaria, necessariis, animata, inanimatis, naturalia, non naturalibus, artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiẽs causa grauior, q̃ non efficiens, quæ se ipsis contenta sunt meliora, q̃ quæ egent aliis, quæ in nostra, q̃ quæ in aliorum potestate sunt, stabilia, incertis, quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi. principum commoda maiora, quàm reliquorum, itemq; quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo

quoq; laudata. Atq; ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem, est.n. æqualis. Multa aũt sunt, quæ æqualitate ipsa cõparantur, quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare ciues, et auxilio, æqua in laude ponendũ est, pari gloria debẽt esse ii qui consulunt, & ii, qui defendunt. at quod primũ est, quod sequitur igitur. Perfecta est oĩs argumentorum inueniẽdorum præceptio, ut cum profectus sis à definitiõe, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à caussis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniã ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus, de iis pauca dicamus, et si ea nihil oĩno ad uestras disputationes pertinent, sed tamẽ totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neq;.n. tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet, & quoniã ad te hæc ita scribũtur, ut etiam in aliorum manus sint uentura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus. HAEC ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium aũt nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona aũt non qualiscunq; testimonii põdus habet, ad faciendã.n. fidem authoritas quæritur. Sed authoritatẽ aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute inest maxime. In tempore aũt multa sunt, quæ afferãt authoritatem, ingenium, opes, ætas fortuna, ars, usus, necessitas, concursio

etiam nonnunq̃ rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos dignos, qbus credatur, putant non recte fortasse, sed uulgi opinio mutari uix potest. ad eamq; oĩa dirigunt, & qui iudicant, & qui existimant. qui enim his rebus quas dixi, excellunt, ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliqs, quoq; rebus, quas modo numeraui, q̃q̃ in iis nulla species uirtutis est, tamẽ interdum confirmatur fides si aut ars quædã adhibetur, magna enim est uis ad persuadendum scientiæ, aut usus, plerunq; enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiã necessitas fidem, quæ tum à corporibus, tum ab animis nascitur. nam & uerberibus torti, & igni fatigati, quæ dicũt, ea uidetur ueritas ipsa dicere. & quæ à perturbatiõibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracũdia, metu, quia necessitatis uim habent, afferunt authoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam uerũ inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, uinolentia, insania. nam & pueri sæpe indicauerũt aliquid, ad quod pertineret ignari, & per somnum, uinum, insania multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Stalerio nuper accidit. Qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciũq; prolatis, rei capitalis iure dãnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio aũt fortuitorũ talis est, ut si interuentum est casu, cũ aut ageretur aliquid, quod pferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiã illa est in Palamedem coniecta suspitionũ proditionis multitudo, quod genus refutare interdũ ueritas uix potest. Huius etiã generis est fama uulgi quoddã multitudinis testimonium. Quæ aũt uirtute fidem faciunt, ea bipartita sunt,

Ex quibus alterum natura ualet, alterum industria. deorum enim uirtus, natura excellit, hominum autem industria. Diuina haec ferè sunt testimonia. Primum orationis, oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quaedam. primum ipse mundus, eiusq; omnis ordo, & ornatus, deinceps aerei uolatus auium, atq; cantus, deinde eiusdem aeris sonitus, & ardores, multarumq; rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta praesensio. à dormientibus quoque multa significata uisis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorũ. In homine uirtutis opinio ualet plurimum. opinio autem est nõ modo eos uirtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere uideãtur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina praeditos uident, quorumq; uitam constantem, & probatam, ut Catonis, Laelii, Scipionis, aliorumq; pluriũ, rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solũ eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atq; in repub. uersantur, sed & oratores, & philosophos, & poetas, & historicos, ex quorũ & dictis, & scriptis saepe authoritas petitur ad faciendã fidem. EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primum intelligẽdum est, nec ullam esse disputationem, in qua non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in oẽm quaestionem, & quibusdã quaestionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quaestionũ duo sunt genera, alterũ infinitum, alterum definitum. Definitum est quod ὑπόθεσιν graeci, nos causam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum. Propositũ aũt

in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaq; propositum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionum autem, quæcunq; de re sint, duo sunt genera, unum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia, ut si quæratur à natura ne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt. Sit ne sapientis ad remp. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt. cum an sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur. horum primum coniectura. secundum definitione. tertiũ iuris, & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor partes distributa est. quarum una est, cum quæritur, sit ne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei, quæritur. Sit nec ne, sic, ecq́dnã honestum sit, ecquid æquum re uera? an hæc tantum in opinione sint? Vnde autẽ sit ortum, ut cum quæritur natura, an doctrina possit effici uirtus. Causa autẽ efficiens sic ut cum quæritur, quibus rebus eloquẽtia efficiatur. De commutatione sic, possit ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cum autem quid sit quæritur, notio explicanda est, & ꝓprietas, & diuisio, & partitio. hæc enim sunt definitioni attributa, additur etiam descriptio, q̃ græci χαρακτῆρα uocãt. Notio sic quæritur, sit ne id æquũ, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic, in hominem ne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuisio, & eodem pacto partitio sic. Tria ne genera bonorũ sint. Descriptio, qualis sit auarus, qualis assentator, cæteraq; eiusdẽ generis, in q́bus natura, & uita describitur.

Cum autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, expetēda ne sit gloria. Comparate, præponēda ne sit diuitiis gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo, fugiendóq;, de æquo, & iniquo, de honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio, alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo huiusmodi. Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De æquo, et iniquo. æquū ne sit ulcisci à quocunq; iniuriam acceperis. De honesto, & turpi. honestum ne sit pro patria mori. Ex altero aūt genere quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio ut si quæratur, quid intersit inter amicum, & assentatorē, regem & tyrannum. Alterum de maiore, & minore, ut si quæratur, eloquentia ne pluris sit, an iuris ciuilis sciētia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ sunt, quarū duo sunt genera, unum ad officium alterum ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, planè ue tollendum. Ad officium sic, ut cum quæritur suscipiendi ne sint liberi. Ad mouendos animos, cum funt cohortationes ad defendendam rempub. ad gloriā, & ad laudem, quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesq; flebiles, rursusq; oratio, tum iracūdiam restinguēs, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad quasq; quæstiones accommodati sunt, deinceps est uidendum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasq; sunt, sed alii ad alias, ut dixi aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi.

atq; huic generi finitimum est illud, quod appellari de eo
dem, & altero diximus, quod genus forma quædam defi
nitionis est. Si enim quæratur, idem'ne sit pertinacia, &
perseuerantia, definitionibus iudicandum est. Loci autem
conuenient in eius generis quæstionem consequentes, an=
tecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis, qui
sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa seq-
tur, hanc autem non sequitur, aut si huic rei illa antecedit
huic non antecedit, aut si huic rei repugnat, illi non repu
gnat, aut si huic rei hæc, illius alia causa est, aut si ex alio
hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horũ, id, de quo
quæritur idem'ne, an aliud sit, inueniri põt. Ad tertium
genus quæstionis, in quo quale sit quæritur. in cõparatio
nem ea cadunt, quæ paulo ante in cõparationis loco enu=
merata sunt. In id aũt genus, in quo de ex petendo, fugien
doq; quæritur, adhibẽtur ea, quæ sunt aut animi, aut cor
poris, aut externa uel cõmoda, uel incõmoda. Itemq; cum
de honesto turpiq; quæritur ad animi bona, uel mala om
nis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo, & iniquo
disseritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipar-
tito & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tui
tionem sui, & ulciscendi ius. Institutio aũt æquitatis tri-
partita est. Vna pars legitima est, altera cõueniens, tertia
moris uetustate cõfirmata. Atq; ẽt rursus æqtas tripar/
tita dicitur esse. Vna ad superos deos, altera ad manes, ter
tia ad homines pertinere. Prima pietas, secũda sanctitas,
tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis
multa, deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraq;
enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt genera
causarum, iudicii, deliberationis, laudatiõis. quarũ fines
ipsi declarant, quibus utendum locis sint. Nam iudicii

finis est ius, ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum æquitatis. Deliberandi finis utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expositæ rerũ expetendarum. Laudationis finis honestas, de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi propriis instituuntur, in accusationem, defensionemq; partitæ, in quibus existũt hæc genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut nõ esse factũ, aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitiua altera, tertia, quãuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumẽta ex iis sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis græce στάσις dicitur, latine appelletur status, in quo primum insistit quasi ad repugnãdum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem existũt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia, dicta sunt fore. si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æq̃tate disseritur, deq; iis rebus, quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis. quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factũ esse, quod laudetur, aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudẽter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam græci κρινόμενον uocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo,

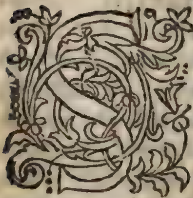
qua de re

qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur continetur, hæc continentia uocantur quasi firmamēta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersiis disceptãdis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt noui, q appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduersarius uelit, sed aliud. Id aũt contingit, cum scriptum ambiguum est, & duæ differẽtes sententiæ accipi possunt. Tum opponitur scripto, uoluntas scriptoris, ut quæratur, uerba'ne plus, an sententia ualere debeat. Tum lex cõtraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ cõtrouersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepãtia scripti, & uoluntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ in scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractatiões in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus, ut in principiis, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itẽq; narrationes, ut ad suos fines spectent, id est ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem sequitur narrationem fides, ea persuadẽdo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime ualeãt, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicẽdi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationẽ, cuius effectus hic debet esse, ut aut perturbentur animi,

aut tranquillentur. & si ita iam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo et misericordia & iracundia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditãtur aliis libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle senseram, cumulate satisfactum eẽ debet uolũtati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiẽdum pertineret, plura, q̃ à te desiderata erant, sum complexus, feciq; quod sæpe liberales uenditores solent, ut cum ædes fundum'ue uẽdiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliq̃d emptori, quod ornandi causa apte, & loco positum esse uideatur. Sic tibi nos, ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædã uoluimus non debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero Filius.

STVDEO mi pater latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti, si modo tibi est otium, & si uis. C. Pater. An ẽ mi Cicero, quod ego malim, quàm te quamdoctissimum esse? Otium autem primum, et summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est, deinde, ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. Filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare, sic ego te uicissim eisdem de rebus latine interrogem? C. P. Sanè si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti, & tu ordine audi=

es, quæ requiris. C.F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicẽdi? C.P. In treis. C.F. Cædò quas? C.P. Primum in ipsam uim oratoris, deinde in oratio=nem, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa uis? C.P. In rebus, & uerbis. Sed & res, & uerba inueniẽda sunt, & collocanda. Proprie autẽ in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare aũt etsi est commune, tamẽ ad in ueniẽdum refertur. Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquendi comes est, earumq; oĩum custos est memoria. C.F. Quid orationis, quot sunt partes? C.P. Quatuor, earũ duæ ualent ad rem docendam, narratio, et confirma tio. Ad impellendos animos duæ, principiũ, & peroratio. C.F. Quid quæstio? quasnam habet partes? C.P. Infi nitam, quã consultationem appello, & definitã, quã cõtro uersiã nomino. C.F. Quoniam igitur primũ est inueni re oratoris, q̃d quæret? C.P. Vt inueniat quẽadmodũ fidem faciat eis, quibus uolet persuadere, & quẽadmodum motũ eorũ animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. quos uocas locos? C.P. Eos, in q̃bus latent argumenta. C.F. Quid est argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendã fidem. C.F. Quõ igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte pu tantur, ea remota appello, ut testimonia. C.F. Quid insi ta? C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Et testimonio=rũ, quæ sunt genera? C.P. Diuinũ, & humanũ. Diuinũ, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes, & respõsa sacer=dotũ, aruspicum, cõiectorum. Humanum, q̃d spectatur ex authoritate, et ex uolũtate, et ex oratiõe aut libera, aut ex p̃ssa, in quo insunt scripta, pacta, p̄missa, iurata, quæsita.

C.F. quæ sunt, quæ dicis insita? C.P. quæ infixa sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodãmodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur. & ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partiũ enumeratio, tũ notatio uerbi. ex iis aũt rebus, quæ quodãmodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur, alia cõiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudie, alia ex differẽtia, alia ex cõtrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedẽtibus, alia ex cõsequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex cõparatiõe maiorũ, aut pariũ, aut minorũ, ut definitio, ut cõtrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrario'ue eius aut similia, aut dissimilia, aut cõsentanea, aut dissentanea, aut ea, quæ sunt quasi cõiuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se, aut earum rerũ, de quibus agitur causæ, aut causarũ euentus. i. quæ sunt effecta de causis, ut distributiões, ut genera partiũ, generũ ue partes, ut primordia rerũ & quasi præcurrentia, in q̃bus inest aliq̃d argumenti, ut rerũ contentiões, q̃d maius, quid par, q̃d minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates cõparantur. C.F. Omnibus'ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C.P. Immo uero scrutabimur, & quæremus ex omnibus, sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reiiciamus, nonnunq̃ ẽt cõmunia prætermittamus, & nõ necessaria. C.F. Quoniã de fide respondisti, uolo audire de motu. C.P. Loco tu quidẽ quæris, sed planius quoduis explicabitur, cum ad oratiõis ipsius, quæstionumq; rationem uenero. C.F. Quid sequitur igitur? C.P. Cũ inueneris collocare, cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè, quem exposui locorum. In

definita aũt adhibenda sunt illa etiã, quæ ad motus animorum pertinent. C.F. Quomodo igitur ista explicas? C.P. Habeo cõia præcepta fidem faciendi, & cõmouẽdi. Quoniam fides est firma opinio, motus aũt, animi incitatio, aut ad uoluptatem, aut ad molestiã, aut ad metum, aut ad cupiditatem, tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorũ, omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis, nam est in proposito finis, fides, in causa, & fides, & motus. Quare cum de causa dixero, in qua est propositum, de utroq; dixero. C.F. Quid habes igitur de causa dicere? C.P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est mõ, q audit, aut disceptator, idest rei, sententiæq; moderator, ita ut delectetur, aut statuat aliqd. Statuit aũt aut de præteritis, ut iudex, aut de futuris, ut senatus sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis, quæ, qa in laudationes maxime cõfertur, propriũ habet iam ex eo nomen. C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C.P. Delectationẽ in exornatione, in iudicio aut sæuitiã, aut clementiã iudicis, in suasione aũt, aut spem, aut reformidationẽ deliberantis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera cõtrouersiarũ? C.P. Vt rõnem collocandi ad finẽ cuiusq; accõmodem. C.F. Quonã tandem mõ? C.P. Quia qbus in orationibus delectatio finis est, uarii sunt ordines collocandi. Nã aut temporũ seruantur gradus, aut generum distributiões, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate distinguimus, cũ parua magnis, simplicia cõiunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia pbabilibus inteximus, quæ i exornationẽ cadũt oĩa.

C.F. Quid in deliberatione, quid spectas? C.P. Principia, uel nõ longa, uel sæpe nulla, sunt.n. ad audiendũ, qui deliberant sua causa parati, nec multum sanè sæpe narrãdum est. Est.n. narratio præteritarum rerũ, aut præsentium, suasio aũt futurarum. Quare ad fidem, & ad motũ adhibenda est oĩs oratio. C.F. Quid in iudiciis, quæ est collocatio? C.P. Non eadẽ accusatoris, et rei, q̃d accusator rerum ordinẽ ꝓsequitur, & singula argumẽta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, cõcludit acriter, cõfirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusq; in singulis cõmoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos aĩos ualent, & in reliqua oratiõe paululũ digrediẽs de cursu dicẽdi, utitur, & uehemẽtius in perorando, est.n. ꝓpositum, ut iratum efficiat iudicẽ. C.F. Quid faciendum est cõtra, reo? C.P. Oĩa lõge secus, sumẽda principia ad beneuolentiã cõciliandã. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt, aut relinquẽdæ, si totæ sunt molestæ. Firmamẽta ad fidẽ posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruẽda, perorationes aũt ad misericordiã conferendæ. C.F. Semper'ne igitur ordinem collocãdi, quẽ uolumus, tenere possumus? C.P. Non sanè, nã auditorũ aures moderantur oratori prudẽti, & ꝓuido, & quod respuũt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborũq; præcepta. C.P. Vnũ igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum, atq; mutatũ. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inueniẽda sunt, coniuncta collocanda sunt, & simplicia uerba partim natiua sũt, partim reperta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt, & nouata aut similitudine,

aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborũ, atq; ẽt est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tracta tione altera. Natura, ut sint alia cõsonantiora, grauiora, leuiora, & quodãmõ nitidiora, alia contra. Tractatione aũt, cum aut propria sumuntur rerũ uocabula, aut addi= ta ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modifi= cata, & inflexa quodãmõ, qualia sũt ea, quæ trãsferũtur, aut immutãtur, aut ea, qbus tanq̃ abutimur, aut ea, quæ obscuramus, q̃ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, q̃ sermonis cõsuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de simplicibus uerbis, nũc de coniunctione quæro. C.P. Nu meri quidã sunt in cõiunctione seruandi, consecutioq; uer borum. Numeros, aures ipsæ metiũtur, ne aut nõ cõpleas uerbis, quod proposueris, aut redundes. Cõsecutio aũt ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus pertur betur oratio. Nam ut in simplicibus uerbis, quod nõ est la tinum, sic in coniunctis, qđ non est consequens, uituperan dum est. Cõia autẽ simplicium, coniunctorumq; sunt hæc quinq; quasi lumina, dilucidum, breue, ꝓbabile, illustre, suaue. Dilucidũ fit usitatis uerbis, propriis, dispositis aut circũscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum aũt aut longitudine, aut cõtractio ne orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atq; immu tatione uerborũ. Breuitas autẽ conficitur simplicibus uer bis, semel unaquaq; re dicẽda, nulli rei, nisi ut dilucide di cas, seruiendo. Probabile aũt genus est orationis si nõ ni= mis est comptum, atq; expolitum, si est authoritas, & pon dus in uerbis, si sententiæ uel graues uel aptæ opinioni= bus hominum, & moribus. Illustris autem oratio est, si & uerba grauitate delecta ponũtur, ac trãslata, & superla

ta, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idē significantia, atq; ab ipsa actione, atq; imitatione rerū nō abhorrentia. Est.n. hæc pars orationis, quæ rem cōstituat penè ante oculos, is.n. maxime sensus attingitur, sed cæteri tamen, et maxime mens ipsa moueri pōt. sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem oīa, est enim plus aliquanto illustre, q̃ illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autē genus erit dicendi, primū elegantia, & iucunditate uerborū sonantium, & lenium, deinde cōiunctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiunctos, atq; hiantes, & sit circunscripta non lōgo anfractu, sed ad spūm uocis apto, habeatq; similitudinē, æqualitatemq; uerborū, tum ex contrariis sumpta uerbis crebra crebris, paria paribus respōdeant, relataq; ad idem uerbum, & geminata, atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur, constructioq; uerborū, tum cōiunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit ēt suauis oratio, cū aliqd aut inuisum, aut inauditum, aut nouū dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea, quæ motū aliquē animi misceat, oratio, quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores, qui exprimūtur aut significādo iudicio ipsius ex aīo humano, ac liberali, aut inflexiōe sermonis, cū aut agendi alterius, aut minuendi sui cā, alia dici ab oratore, alia existimari uidētur, idq; comitate fieri magis, q̃ uanitate. Sed multa sunt suauitatis p̃cepta, quæ orationē aut magis obscurā, aut minus ꝓbabilem faciunt. Itaq; ēt hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandū. C.F.

Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atq; mutata. C.P. Est itaq; id genus totum situm in commu

tatione uerborũ,quæ ſimplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur,aut in uerbum cõtrahatur oratio.Ex uerbo,cum aut propriũ,aut idẽ ſignificans,aut factum uerbũ in plura uerba deducitur. Ex oratione,cum aut definitio ad unũ uerbũ reuocatur,aut aſſumpta uerba remouentur,aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unũ uerbũ ex duobus. In cõiunctis aũt uerbis triplex adhiberi põt cõmutatio,non uerborũ,ſed ordinis tantũmodo,ut cũ ſemel dictũ ſit directe,ſicut natura ipſa tulerit,inuertatur ordo,& idem quaſi ſurſum uerſus,retroq; dicatur,deinde idem interciſe, atq; permiſte.Eloquẽdi aũt exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uerſatur. C.F. Actio igitur ſequitur,ut opinor. C.P. Eſt ita,quæ quidem oratori & cum rerum,& cum uerborum momentis cõmutanda maxime eſt. Facit.n.et dilucidam orationem,& illuſtrem,& probabilem,et ſuauem, nõ uerbis,ſed uarietate uocum, motu corporis, uultu,quæ plurimũ ualebunt,ſi cũ orationis genere cõſentient,eiuſq; uim,ac uarietatẽ ſubſequentur. C.F. Nũquid nam de oratore ipſo reſtat? C.P. Nihil ſanè præter memoriã, quæ eſt gemina litteraturæ.quodammodo,& in diſſimili genere perſimilis.Nam ut illa conſtat ex notis literarum,& ex eo,in quo imprimuntur illæ notæ,ſic cõfectio memoriæ tanquam cera locis utitur,et in his imagines,ut litteras collocat. C.F. QVONIAM igitur ius oratoris omnis expoſita eſt,quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor eſſe eius partes,quarũ prima, & poſtrema ad motum animi ualet, is enim initiis eſt,& perorationibus concitandus. Secunda narratio,& tertia confirmatio fidẽ facit orationi. Sed amplificatio q̃q̃ habet

proprium locum, sæpe etiã primũ, postremum quidẽ ferè semper, tamẽ reliquo in cursu orationis adhibẽda est, maximeq; cũ aliqd aut cõfirmatũ est, aut reprehẽsum. Itaq; ad fidem quoq; uel plurimũ ualet. Est. n. amplificatio uehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causa sit, hæc cómouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C.P. Faciam, & à principiis primũ ordiar. Quæ quidem ducuntur, aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumũtur autem trium rerum gratia, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamus. Quorum primus locus est in personis, nostris disceptatorũ, aduersariorum, è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ cõparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officii, iustitiæ, fidei, contrariisq; rebus in aduersarios conferendis, & cũ iis, qui disceptant aliqua cõiunctiõis aut causa, aut spe significanda, etsi in nos aliquod odiũ, offensio ue collata sit, tollenda ea, minuenda ue, aut diluendo, aut extenuãdo, aut cõpensando, aut deprecando. Intelligẽter aũt ut audiamur, & attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & qd agatur intelligit, si cõplectare à principio genus, naturamq; causæ, si definias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriã multitudine, quæq; mox de narratiõe dilucida dicentur, eadem ẽt huc poterũt recte referri. Vt attente aũt audiamur, trium rerum aliqua cõsequemur. Nã aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut cõiuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autẽ hoc etiã in præceptis, ut siquando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuẽtus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario di=

ctum aliquod, et maxime in perorando dederit occasionẽ nobis aliquã, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus, & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterũt ad principiorũ præcepta trãsferri.

C.F. Quid in narratione? quæ tandem cõseruãda sunt?

C.P. Quoniã narratio est rerum explicatio, & quædã quasi sedes, ac fundamentum constituẽdæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandũ. Nã ut dilucide, ꝓbabiliterq; narremus, necessarium est, sed assumimus etiam suauitatem, ergo ad dilucide narrandũ eadẽ illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in qbus est breuitas, eáq; sæpissime in narratiõe laudatur, de q̃ supra dictũ est. Probabilis aũt erit, si personis, si tpibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusq; facti, & euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum hominum opiniõe, authoritate, si cum lege, cũ more, cũ religiõe cõiuncta, si ꝓbitas narrantis significabitur, si antiqtas, si memoria, si orationis, ueritas & uitæ fides. Suauis aũt narratio est, quæ habet admiratiões, expectatiões, exitus inopinatos, si interpositos motus animorũ, colloquia personarũ, dolores, iracũdias, metus, lætitias, cupiditates. sed iam ad reliqua pergamus.

C.F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciẽdam fidem pertinent.

C.P. Ita est, quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiã uenit, id aut sit, nec ne sit, aut qd sit, aut quale sit quæritur. In primo cõiectura ualet, i altero definitio,

in tertio ratio. C.F. Teneo istam distributionem. Nunc cõiecturæ locos quæro. C.P. In uerisimilibus, & in ꝓpriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, quod plerũq; ita fiat, ut adolescentiã ꝓcliuiorem esse ad libidinẽ. Propriæ aũt notæ argumentum, qd̃ nunq̃ aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignẽ. Verisimilia reperiũtur ex partibus, & quasi mẽbris narratiõis. ea sunt in personis, in locis, in tpibus, in factis, in euentis, in rerũ ipsarum, negotiorũq; naturis. In ꝑsonis, naturæ primũ spectãtur, ualetudinis, figuræ, uiriũ, ætatis, mariũ, fœminarum, atq; hæc quidẽ in corpore. Animi aũt aut quẽadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitiis, artibus, inertiis, aut quẽadmodũ cõmoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia, atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, ptãtes, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis cõtraria. In locis aũt & illa naturalia maritimi, an remoti à mari, plani, an montuosi, leues, an asperi, salubres, an pestilẽtes, opaci, an aprici, & illa fortuita, culti, an inculti, celebres, an deserti, coædificati, an uasti, obscuri, an rerum gestarũ uestigiis nobilitati, cõsecrati, an profani. In tpibus aũt præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, instãtia paulo post, aut aliq̃do futura. Insunt ẽt in tpibus illa, quæ tpis quasi naturã notant, ut hyems uer, æstas, autumnus, aut anni tpa, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tẽpestas, quæ sunt naturalia. Fortuita aũt sacrificia, festi, dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut cõsilii sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotiõe. Casu cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cũ aut obliuio, aut error, aut

metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiã in imprudẽtia necessitas ponẽda. Rerũ aũt bonarũ, & malarũ tria sunt genera. Nã aut in animis, aut in corpibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumẽtum subiectæ perlustrandæ aio partes erunt oẽs, & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiã genus argumẽtorũ aliud, quod ex facti uestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, pmutatio coloris, oratio incõstans, tremor, & eorũ aliqd, quod sensu percipi possit, ẽt si præparatũ aliquid, si cõicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia aũt partim singula mouent suo pondere, partim, ẽt si uidẽtur esse exigua per se, multũ tamẽ, cũ sunt coacervata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nonnũq̃ ẽt certæ rerum, & ppriæ notæ, maximam aũt facit fidem ad similitudinem ueri primũ exemplum, deinde introducta rei similitudo, fabula etiam nonnunquam, & si sit incredibilis, tamen homines commouet. C.F. Quid definitionis? quæ ratio est, & quæ uia? C.P. Nõ dubiũ est id quidem, qn definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam cõmunium frequentia, ex quibus propriũ quid sit elucear. Sed quoniam de propriis oritur plerũq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoq; sunt, in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis. C.F. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factũ constet, & nomẽ, qualia sint uocantur in dubium. C.P. Est ita, ut dicis.

C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nōie, aut deniq; necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex cōtrouersia iure, & rectè ne actum sit quæri solet, quorum disputatio ex locorum descriptiōe sumenda est. C.F. Age sis ergo, quoniam in confirmationē, & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum, aut falsum eē possis dicere, aut redarguēda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primū dubia sumpta esse pro certis. deinde etiā in perspicue falsis eadem posse dici, tum ex iis, quæ sumpserint, nō effici, quæ uelint. Accedere aūt oportet ad singula, sic uniuersa frangentur. Cōmemoranda sunt ēt exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit, conquerenda conditio cōmunis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita uita innocentium. C.F. Quoniam unde inueniūtur, quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris, quæ est argumenti explicatio, quæ sumpta ex iis locis, qui sunt ex positi, conficienda, & distinguenda dilucide est. C.F. Planè istuc ipsum desidero.

C.P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio argumēti argumentatio, sed ea cōficitur, cum sumpseris aut nō dubia, aut probabilia, ex q̄bus id efficias, quod aut dubiū,

aut minus probabile per se uidetur. Argumentandi aūt duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spe= ctat. Alterum se inflectit ad motum. Dirigitur cum pro= posuit aliquid, quod probaret, sumpsitq; ea, quibus utere tur, atq; his confirmatis, ad ꝓpositum sese retulit, atq; con clusit. Illa aūt altera argumentatio, quasi retro & contra prius sumit, quæ uult, eaq; confirmat. deinde id, quod ꝓ= ponendū fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est au tem illa uarietas in argumentando, & non iniucunda di stinctio, ut cum interrogamus nos metipsos, aut percuncta mur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt cū aliis com pluribus sententiarū ornamenta. Vitare aūt similitudi= nem poterimus non semper à proposito ordientes, etsi non omnia confirmando disputabimus, breuiterq; interdum, quæ erūt satis aperta, ponemus. quodq; ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper conclude re. C.F. Quid illa, quæ sine arte appellantur, quæ iādu dum assumpta dixisti, ecquonā modo, ecquonam loco ar= tis indigent? C.P. Illa uero indigent, & nec eo dicūtur sine arte, qđ ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in te stibus. Nam de toto genere testium, q̃ id sit infirmum, sæpe dicendū est, & argumenta rerū esse propria, testimonia uoluntatū. utendumq; est exemplis, ꝗbus testibus creditū nō sit, & de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cū ignominia, si spe, si metu, si iracūdia, si misericordia ĩpulsi si præmio, si gratia adducti, cōparandiq; superiore cum authoritate testiū, ꝗbus tamē creditū nō sit. Sæpe ēt quæ= stionibus resistendum est. qđ et dolorē fugientes multi in tormentis ementiti ꝑsæpe sunt, moriq; maluerunt falsum

fatendo, quàm infitiando, dolere. multi etiam suam uitam neglexerunt, ut eos qui his cariores, quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, uim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti sunt in eos, quos oderāt. atq; hæc exemplis firmanda sunt. Neq; est obscurum, qn, quoniam in utraq; parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sint sumenda. atq; etiam incurrit alia quædā in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe.n. ea, quæ dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut ēt aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C.F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè uelim audire. C.P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas partes. amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic ē proprius locus in porando, & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorū conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrādi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata, nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendūt gradatim ab humilioribus uerbis ad supiora. omninoq; semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior, hæc

igitur in

ligitur in uerbis; quibus actio uocis, uultus & gestus congruens, & apta ad animos permouendos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligenter ferè, qd quenq; deceat iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem, maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentiũ frequentatio, & contrariarũ, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines, & exempla, fictæ ẽt personæ, muta deniq; loquantur, omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidentur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea, quorum obscuræ causæ, ut in terris mundoq; admirabilia quæ sunt, ex quibus, similibusq; si attendas ad augendum, permulta suppetent. Vsu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius, quorum sunt genera ad amplificandũ tria. Nam aut caritate mouentur homines, ut deorũ, ut patriæ, ut parentum, aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium, aut honestate, ut uirtutũ, maximeq; earum, quæ ad cõmunionem hominum, & liberalitatem ualent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos à quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, & miseratio nascatur. Proprius locus augendi in iis rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile q̃ ex beato miser. & hoc totũ qdẽ moueat, si bona ex fortuna qs cadat, & à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in qbus malis sit, futu-

rus'ue sit, exprimatur breuiter. Cito enim arescit lacry-ma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est, minuta est enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicii, quo quaq; in causa genere utamur augendi. In illis. n. causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortatiōibus autem bonorum, ac malorū enumeratiōes, & exēpla ualent plurimū. In iudiciis accusatori ferè, quæ ad iracūdiā, reo plerūq;, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sæpe accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis oratiōis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. QVONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti quæstionis locum. C. P. duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera, quorū alterū finitum temporibus & personis controuersiā causam appello. alterum infinitū nullis neq; personis, neq; temporibus notatum propositū uoco. Sed est cōsultatio quasi pars

causæ quædam, & controuersiæ. inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referũtur omnia. Quamobrẽ prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo. Cognitiõis alterum, eius scientia est finis, ut ueri' ne sint sensus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendũ quid, ut si quæratur, quibus officiis amicitia colẽda sit. Rursus superioris genera sunt tria. Sit nec' ne. quid sit. quale sit. Sit nec' ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid aũt sit, sit' ne ius id, qđ maiori parti sit utile. Quale autem sit, iuste uiuere sit nec' ne utile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinãdum, ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodũ, usumq; refertur, ut quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi sit, nec' ne sit, aut fuerit, futurum' ue sit quæritur, unum genus est quæstionis, possit' ne aliquid effici, ut cum quæritur ecquisnam perfectẽ sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quicq; fiat, ut quonam pacto uirtus pariatur, natura' ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in quibus ut in obscuris, naturalibusq; quæstionibus causæ, rõnesq; rerũ explicantur. illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera, quorũ in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia, & perseuerãtia. In altero aũt descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit auarus, aut q̃d sit superbia. Tertio aũt in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æq̃tate dicendum est. De honestate sic, ut honestum' ne sit ꝓ amico periculum,

aut inuidiam subire. De utilitate autem sis, ut sit'ne utile in rep. administranda uersari. De æquitate uero sic, ut sit ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddã disputandi genus. Non. n. simpliciter solum quæritur, q̃d honestũ sit, q̃d utile, q̃d æquum sed etiam ex cõparatiõe, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiã quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimũ. cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas uitæ. atq; ea quidem, quæ dixi, cognitiõis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum est præcipiẽdi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut quemadmodum colendi sint parentes, alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia cõprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuẽda, cui quidem generi cõtrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratiõe sæpe faciendum est, uel gignendos, uel cõcitandos. Atq; ferè hæc est partitio consultationũ. C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi requiro. C. P. Quid tu aliam'ne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendũ ducantur omnia? Collocandi aũt quæ est exposita in aliis rõ eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum cõsultationum, controuersiarum causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est, quorum altera delectationem sectatur auriũ, alterius ut obtineat, probet, & efficiat, quod agit, omnis ẽ suscepta contentio. Itaq; illud superius exornatio dicitur, quod cũ latum genus esse potest, saneq; uarium, unum ex

eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepi= mus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum est orationis quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uersetur. Reliquum aũt genus causarum aut in prouisione posteri temporis, aut in praeteriti disceptatione uersatur, quorũ alterum deliberatiõis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorũ, quamobrem de primo primũ, si placet, disputemus. C. F. Mihi uero placet. C. P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quae non ad bene dicendum solum, sed ẽt ad honeste uiuendum ualent, exponam breuiter, atq; à principiis exordiar & laudandi, et uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quae coniuncta cum uirtute sunt, & quae cum uitiis uituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autẽ genus hoc dictionis, narrandis, exponẽdisq; factis sine ullis argumentationibus ad animi motùs leniter tractandos magis, q̃ ad fidem faciendam, aut confirmandã accõmodate. Non.n. dubia firmantur, sed ea, quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quae ante dicta sunt, & narrandi, & augendi praecepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendũ erit his in oratione singulorum uerborum insignibus, quae habẽt plurimum suauitatis, idest ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructiõe uerborum, ut paria paribus, et similia similibus saepe re-

ferantur, ut cõtraria, ut geminata, ut circunscripta nume-
rose non ad similitudinem uersuum, sed ad explendũ au-
rium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhi-
bendaq; frequentius etiam illa ornamẽta rerum sunt, siue
quæ mirabilia, nec opinata, siue significata monstris, pdi-
giis, oraculis, siue quæ uidebuntur ei, de quo agimus, acci-
disse diuina, atq; fatalia. omnis enim expectatio eius, qui
audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam
in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generi-
bus bona, malá ue uersantur, externis, corporis, et animi.
prima sunt externa, quæ ducuntur à genere, quo breuiter
modiceq; laudato, aut si erit infame prætermisso, si humi-
le uel præterito, uel ad augendam eius, quem laudat, glo-
riam tacto, deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & fa-
cultatibus dicendũ, postea de corporis bõis, in quibus qui-
dem, quæ uirtutem maxime significat, facillime forma lau-
datur. Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio
triplex est, aut enim temporum seruãdus est ordo, aut in
primis recentissimũ quodq; dicendum, aut multa, & ua-
ria facta in propria uirtutũ genera sunt dirigenda. Sed
hic locus uirtutum, atq; uitiorum latissime patens. ex mul
tis, & uariis disputationibus nunc in quandã angustã, et
breuem cõcludetur. Est igitur uis uirtutis duplex. aut. n.
scientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudẽtia,
quæ calliditas, quæq; grauissimo nomine sapientia appel
latur, hæc scientia pollet una. quæ uero moderandis cupi-
ditatibus, regẽdisq; animi motibus laudatur, eius est mu
nus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atq; illa pru-
dentia in suis rebus domestica, in publicis ciuilis appella-
ri solet. Temperantia aũt in suas itidem res, & in cõmu-

nes distributa est, duobusq; modis in rebus commodis dis-
scernitur. et & ea, quæ absunt, nō expetēdo, & ab iis, quæ
in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis
est itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obstat for
titudo, quæ quod iam adest, tolerat, & perfert, patiētia no
minatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, ma=
gnitudo animi dicitur, cuius ē liberalitas in usu pecuniæ,
simulq; altitudo animi in capiendis incommodis, & maxi
me iniuriis, & omne, quod est eius generis, graue, insedа
tum, & turbulentum. In commune autem quæ posita pars
est, iustitia dicitur, eaq; erga deos religio, erga parētes pie
tas, uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in mode=
ratione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia
nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agen
do. Sunt aūt aliæ quasi ministræ, comitesq; sapiētiæ, qua
rum altera, quæ sint in disputando uera, atq; falsa, qbusq;
positis, qd sequatur, distinguit, & iudicat quæ uirtus oīs
in rōne, scientiaq; disputandi sita est. altera aūt oratoria,
nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapi=
entia, quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in dispu
tando, uberior est, atq; latior, & ad motus animorum, uul
giq; sensus accommodatior. Custos uero uirtutum omniū
dedecus fugiens, laudemq; maxime consequens uerecūdia
est, atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus ani-
mi sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio
uirtutis genere distincti, à quibus, ut quæq; res gesta est,
ita sit, honesta necesse est, summeq; laudabilis. Sunt autē
alii quidā perfecti animi habitus ad uirtutem, quasi præ
culti, & præparati rectis studiis, & artibus, ut in suis re
bus, studia litterarum, ut numerorū, ac sonorū, ut mensuræ

rae, ut syderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum. In cõmunibus propensiora studia in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus deseruiẽdo, aut parẽtibus, amicis, hospitibus, pcipue, atq; insigniter diligendis, atq; hæc quidem uirtutum, uitiorum autem sunt genera cõtraria. Cernẽda aũt sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiã immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiã acerbitas, & religiõem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis aũt bonis similia uidẽtur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodũ qsq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusq; fuerit. & siquid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri, tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ pposita sunt, uirtutũ genera accõmodabũtur, ex illisq; iisdem inueniendi locis causæ rerum, & euẽtus, & consequentia requirentur. neq; uero mors eorum, quorum uita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit animaduertendũ, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erũt consecutæ. C.F. Ace

cepi ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodũ laudarem alterum, sed etiam quemadmodũ eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps in sententia dicenda, quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C.P.

Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem oĩa referuntur in consilio dando, sententiaq; dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidenda, q̃d aut possit fieri, aut non possit, & q̃d aut necesse sit, aut non necesse. Nã & si q̃d effici non potest, deliberatio tollitur, quãuis utile sit, & siquid necesse est, necesse autem idest, sine quo salui, liberi'ue esse non possumus, idest reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & cõmodis anteponẽdum. Cum autẽ queritur, quid fieri possit, uidendũ etiam est, q̃ facile possit. Nã quæ perdifficilia sunt, perinde habẽda sæpe sunt, ac si effici nõ possint. Et cum de necessitate attendemus, et si aliquid nõ necessarium uidebitur, uidendũ tamen erit, q̃ sit magnum. Quod.n. permagni interest ꝓ necessario sæpe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex, una si non utile est, ne fiat, altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Sic suasori utrunq; docendũ est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his uersatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis, malisq; uersatur. Bonorum aũt partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes. partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atq; uirtutibus. Alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorum autem, quæ propter se expetũtur,

partim honestate ipsa partim cõmoditate aliqua expetun-tur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab iis uirtutibus, de quibus pauloante est dictũ, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Cõmoditate aũt aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria. Alia diuersa ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitiis, amicitiæ autem caritate & amore cernuntur. Nam cum deorum tum parentũ, patriæq; cultus, eorumq; hominum qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus, familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamẽ amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniã quidem ea perspicua sunt, cõsilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ uim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cũ honestate certet, earumq; rerum contentio plerunq; deliberationes efficit, ne aut opportuna ꝓpter dignitatem aut honesta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodãda est oratio, hoc primum intelligamus hominum duo esse genera, alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus, illi autem alteri quæstus, emolumẽtum, fructusq; p=

ponitur, atq; etiam uoluptas, quæ maxime est inimica uirtuti, boniq; naturã fallaciter imitando adulterat, quã immanissimus quisq; acerrime sequitur, neq; solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum cõsilium des, sæpe sanè laudanda est. Et illud uidendum quanto magis homines mala fugiant, q̃ sequantur bona. Nam neq; honesta tam expetunt, q̃ deuitant turpia. Quis enim honorem? quis gloriam? qs laudem? quis ullum decus tam unquam expetat, q̃ ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atq; suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua ui bona cõsequi, malaq; uitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimum de laude, & de honestate dicemus, maximeq; ea uirtutum genera tractabimus, quæ in cõmuni hoĩum utilitate tuenda, augendaq; uersantur. Sin apud indoctos, imperitosq; dicemus, fructus, emolumẽta, uoluptates, uitatiõesq; dolorum proferantur, addantur etiã contumeliæ, atq; ignominiæ. Nemo enim est tam agrestisq;, quem nõ si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare qđ ad utilitatẽ spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod aũt possit effici, nec'ne possit, in quo etiã q̃ facile possit, quamq; expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quãq; rem efficiãt, est uidẽdum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt, aliæ quæ uim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaq; illæ superiores conficientes uocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confi=

ci non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se, alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam. cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior, aut minor, ut & illa, quæ maximam uim habet, sola sæpe causa dicitur. Sũt aũt aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur. Cũ autem quæritur quid sit optimũ factu, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibus cum, & contra quos, quo tpe aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ sociorum, earum'ue rerum, quæ ad quanq; rem efficiendam pertinent, possimus uti requirendum est. Neq; solum ea sunt, quæ nobis suppetũt, sed etiam illa, quæ aduersantur, uidenda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, nõ solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus aũt aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neq; aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Vterq; uero ad augendũ habeat exemplorum, aut recentium, quo notiora sint, aut ueterum, quo plus authoritatis habeant, copiam. Maximeq; sit in hoc genere meditatus, ut possit uel utilia, ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, hmõi sententiæ, quæ ad explẽdas cupiditates, aut ad odiũ satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt, Sin aũt reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubiisq; euentis rerum futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erũt secundæ, sin aũt aduersæ, de periculo commonendi. Atq; hi

quidem sunt perorationis loci. Principia aũt in sentẽtiis dicendis breuia esse debebunt. Nõ enim supplex, ut ad iudicem uenit orator, sed hortator, atq; author. Quare ppo nere, qua mente dicat, qd uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentem audiendũ. Tota aũt oratio simplex, & grauis, & sententiis debet ornatior esse, q̃ uerbis. C.F. Cognoui iam laudatiõis, & suasionis locos nunc quæ iudiciis accõmodata sunt expecto, idq; nobis genus restare unũ puto. C.P. Recte intelligis, atq; eius quidem generis finis est æquitas, quæ non simpliciter spectatur, sed ex cõparatione nonnunq̃, ut cũ de uerissimo accusatore disputatur, aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio, in qbus causis, quid æquius, æquissimũ'ue sit, quæritur, quas ad causas facultas petitur argumentationũ ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis loci. Atq; etiam ante iudicium de cõstituendo ipso iudicio solet esse cõtentio, cum aut sit'ne actio illi, qui agit, aut iam'ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa'ne lege, his'ne uerbis sit actio quæritur, quæ etiam si ante q̃ res in iudiciũ uenit, aut cõcertata, aut diiudicata, aut cõfecta nõ sunt, tamẽ in ipsis iudiciis permagnũ sæpe habent pondus, cũ ita dicatur. Plus petisti. serò petisti. non fuit tua petitio. nõ à me non hac lege. non his uerbis. non hoc iudicio. Quarũ causarum genus est positũ in iure ciuili, quod est in priuatarum, ac publicarũ rerũ lege, aut more positum, cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisq; nobis ad dicendũ necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudiciis, de excipienda, iniquitate actiõis, de cõparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt, ut quanquã in ipsum

iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractan da uideãtur, paululũ ea separo à iudiciis, tpe magis agẽ di, q̃ dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eã formam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliqs capiendus est, si plures non queas ad resistẽdum. Nã aut ita consistendum est, ut quod obiicitur factum neges. aut illud, quod factum fateare, neges eam uim habere, atque id eẽ, quod aduersarius criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere, neges tale esse, quale esse dicat, & rectum esse, quod feceris, concedendum'ue defendas. Ita primus ille status, et quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam. Secundus aũt definitione, aut descriptione, atq; informatione. Tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniã semp is, qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponẽda, sed ẽt rationem subiiciat recusationis suæ. Primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationemq; facti. Secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo. Tertius, quod id rectẽ factũ esse defendet, quod sine ulla nominis cõtrouersia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendum est ab accusatore, id quod si non esset in accusatione, causa omnino eẽ non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur, continentia causarum uocentur, quãquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quã ipsæ defensionis rõnes

continent causas. Sed distinguendi gratia ratioẽm appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum depellendi criminis causa, quæ nisi esset, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rõnem refertur sine quo accusatio stare non põt. Ex rõnis autem & ex firmamenti conflictione & quasi concursu quæstio oritur quædam, quam disceptationẽ uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nã prima aduersariorum cõtentio diffusam habet quæstionẽ, ut in cõiectura. cœperit'ne pecunias Decius. In definitione, minuerit'ne maiestatẽ Norbanus. In æquitate. Iure'ne occiderit Opimius Gracchũ. Hæc, quæ primam contentionẽ habent ex arguendo & resistẽdo, lata, ut dixi, & cõfusa sunt. Rationum, & firmamentorũ cõtentio adducit in angustam disceptationẽ. ea in cõiectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut põt, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis aũt, ubi ita dicitur, nõ minuit maiestatẽ, quod egit de Cæpione turbulentius. Populi enim R. dolor iustus uim illã excitauit non tribuni actio. Maiestas autem, quoniã est magnitudo quædam populi Ro. in eius potestate, ac iure retinendo, aucta est potius, q̃ diminuta. & ubi ita refertur. Maiestas est in imperii, atq; in omni populi Ro. dignitate, quam minuit is, qui p uim multitudinis rem ad seditionẽ uocauit, existit illa disceptatio. minuerit'ne maiestatẽ, qui uoluntate populi R. rem gratã, & æquã per uim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factũ, aut concedẽdum esse factum defenditur, cũ est facti subiecta ratio sicut ab Opimio, iure feci salutis omniũ, & con-

quanquam satis est ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat, quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet, tamen ea, quæ sunt certarum causarũ ꝓpria, tangemus. In coniectura igitur cũ est in infitiãdo reus, accusatori hæc duo prima sunt, sed accusatorem pro omni actore, & petitore appello, possunt enim ẽt sine accusatore in causis hæc eadem cõtrouersiarum genera uersari, sed hæc duo sunt ei prima, causa, et euentus. Causam appello rationem efficiendi, euentum id, quod est effectũ, atq; ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, quĩ de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem & utilia illi, quem arguet fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur, quod fit acrius, quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur ẽt ad causam facti, motus animorũ, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotẽs, si incautus, si insipiens, si amans, si cõmota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione cælandi, aut si patefactum esset depellendi criminis, uel perrumpẽdi periculi, uel in longinquum tempus differendi, aut si iudicii pœna leuior, quàm facti præmium, aut si facinoris uoluptas maior, ꝙ damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & uolũtatis in reo causæ reperiuntur, & fa=

cultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius cõmodi, uitationeq; alicuius incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui ẽt citius in fraudẽ, q̃ ratio utilitatis im pellit, quamobrem sint hæc dicta de causis. C.F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, et quasi impressa facti uestigia, quæ quidem uel maxime suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atq; hæc quidem grauiora, quod causæ cõmuniter uidẽtur insimulare, & arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid. Hæc proprie attingunt eos ipsos, q arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut deprehẽsum aliqd, quod ablatum, ereptum ue uideatur, ut responsum incõstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cũ aliquo uisus ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatũ, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante q̃ factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione cõmuni, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare nõ posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille cõtra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum non eẽ expectãdum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci & hic etiam exempla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas. primum genus erit ipsum laudandum, dicendumq; , ne argumentis

teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse. testes effugere nō potuisse. Deinde singuli laudētur. Quæ aūt essent laudabilia dictum est. Deinde ēt argumento firmo, qa tamē sæpe falsum est, posse recte non credi, uiro bono, et firmo, sine uitio iudicis nō posse nō credi. atq; ēt, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidē ponderandam, aut eos esse cuiusq; locupletissimos testes, qui id, de quo agitur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de ui doloris de opinione maiorum, qui eā rem totā nisi pbassent, certe repudiassent. De institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorum hoīum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesq; torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominū institutis, qui, cum de seruis in dominos queri noluissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisq; dicenda tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitū, dictaq; quæstionis argumentis, et cōiectura pōderanda. Atq; hæc accusationis ferè mēbra sunt. Defensionis aūt primū infirmatio causarū, aut nō fuisse, aut nō tantas, aut nō sibi soli, aut cōmodius potuisse idē cōsequi, aut nō his moribus, non ea uita, aut nullos aīmotus, aut nō tam impotētes fuisse. Facultatum aūt infirmatione utetur, si aut uires, aut aīum, aut copias, aut opes abfuisse demōstrabit, aut alienū tempus, aut locū nō idoneū, aut multos arbitros, quorū crederet nemini, aut non se tam ineptū, ut id susciperet, quod occultare non posset,

neq; tam amentem, ut pœnas, ac iudicia cōtemneret. Consequentia aũt diluet exponendo, nō esse illa certa indicia facti, quæ ēt nullo admisso consequi possent. consistetq; in singulis, & ea, aut eorum quæ ipse facta esse dicat, ꝓpria esse defendet potius quàm criminis, aut si sibi cum accusatore cōmunia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem ualere debere. Testiumq́; & quæstionũ genus uniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur. Denuntiabiturq́; insidiarum commune periculũ, excitabunturq́; animi, ut attendãt. A reo aũt querela cōflati criminis, collectarumq́; suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item cōe periculum proferetur, animiq́; ad misericordiam allicientur, & modicæ beneuolentia iudicũ colligetur. Narratio aũt accusatoris erit quasi mēbratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensoris, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casusq́; narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq́; cōtrariis sæpe erunt accusatori motus animorũ incitandi, reo mitigandi. atq; hæc quidem utriq; maxime in peroratione facienda, alteri frequentatione argumentorũ, & coaceruatione uniuersa, alteri si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miseratione ad extremũ. C.F. Scire mihi iam uideor quemadmodũ cōiectura tractanda sit, nunc de definitione audiamus. C.P. Cōmunia dãtur in isto genere accusatori, defensoriq́; præcepta. Vter.n. definiendo, describendoq́; uerbo magis ad sensum

iudicis, opinionemq; penetrarit, & uter ad cōmunē uerbi uim, & ad eam præceptionem, quā inchoatam habebūt in animis ii, qui audient, magis, & propius accesserit, is uincat necesse est. Nō enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicādo, excutiēdoq; uerbo, ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationem accusator esse definiat oēm iudicii corruptelam ab reo, defensor aūt non oēm sed tantūmodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborū, in qua ēt si propius accedat ad cōsuetudinem, mentemq; sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium si totum corruptum sit, si unus accusator corruptus sit, rescindere, nititur æqtate, ut illa q̄si scribenda lex sic esset, quæq; tamen cōplecteretur in iudiciis corruptis ea uerbo uno præuaricationis cōprehendisse dicitur. Defensor aūt testatur consuetudinem sermonis uerbiq; uim ex cōtrario reperiet quasi ex uero accusatore, cui contrarium est nomen præuaricatiōis, ex consequētibus, quod ea littera de accusatore soleat dari iudici, ex noīe ipso, quod significat eum, q in cōtrariis causis, quasi uarie esse positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiēdum est ad æquitatis locos, ad rerū iudicatarum authoritatem, ad finem aliquem periculi, cōmuneq; sit hoc præceptum, ut cū uterq; definierit, quāmaxime potuerit ad cōmunem sensum, uimq; uerbi, tum similibus exemplisq; eorum, qui item locuti sunt suam definitionē, sententiamq; cōfirmet, atq; accusatori in hoc genere causarū locus ille cōmunis. minime esse cōcedendum, ut is, q de re cōfiteatur, uerbi se interpretatiōe defendat. Defensor aūt de ea, quā

propoſui, æquitate nitatur, & ea cum ſecum faciat, non re, ſed deprauatiõe uerbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percurrere poterit plerosq; inueniẽdi locos. Nã & ſimilibus utitur, & contrariis, & cõſequentibus q̃ q̃ uterq; tamen reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequẽtius. Amplificandi autem cauſa quæ aut cũ digredientur à cã, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad miſericordiam, uel ad oĩno animos iudicũ mouẽdos ex iis, quæ ſunt antepoſita ſumentur, ſi modo rerũ magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas poſtulabit. C. F. Habeo iſta. nunc ea, quæ, cum quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C. P. Cõfitentur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur. Sed quoniã iure ſe feciſſe dicũt, iuris eſt omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas partes primas naturã, atq; legem, & utriuſq; generis uis, in diuinum, & humanum ius eſt diſtributa. Quorum æquitatis eſt unum, alterum religionis. Aequitatis aũt uis eſt duplex, cuius altera directi, & ueri, & iuſti, & , ut dicitur, æqui, & boni rõne defenditur. Altera ad uiciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria ultio noĩatur. Atq; hæc cõia ſunt naturæ, atq; legis, ſed ꝓpria legis et ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quæ ſine litteris, aut gentium iure, aut maiorũ more retinentur. Scriptorũ aũt priuatum aliud eſt, publicũ aliud. Publicum, lex ſenatuſcõ. fœdus. Priuatum, tabulæ. pactum. cõuentum. ſtipulatio. Quæ aũt ſcripta nõ ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinẽtur. Atq; etiam hoc in primis, ut noſtros mores, legesq; tueamur quodammodo naturali iure præ=

scriptum est. & quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de oĩ parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non cõcederetur iis, qui sua sponte, & uoluntate fecissent, ad eius facti deprecationẽ ignoscendi petenda uenia est, quæ sumetur ex plerisq; locis æqtatis. Expositũ est, ut potui breuissime, de oĩ cõtrouersiarum genere, nisi præterea tu qd requiris. C.F. Illud equidem, quod iam unũ restare uideo, quale sit, cũ disceptatio uersatur in scriptis. C.P. Recte intelligis, eo.n. exposito, munus pmissi omne cõfecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersariis præcepta cõia. Vterq;.n. hanc significationẽ, qua utetur ipse dignã scriptoris prudentia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambigue scripto intelligendũ esse dicet, aut absurdũ, aut inutile, aut iniquũ, aut turpe esse defendet, aut ẽt discrepare cũ cæteris scriptis, uel aliorum, uel maxime, si poterit eiusdem, quãq; defendet ipse eã rem, & sententiã quemuis prudẽtem, & iustũ hoĩem si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius eamq; sñiam, quã significari posse dicet, nihil habere, aut captionis, aut uitii. Cõtrariam aũt si pbarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria cõsequãtur. Cũ aũt aliud scriptor sensisse uidetur & aliud scripsisse, qui scripto nitetur, eũ re exposita recitatione uti oportebit, deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut cõtra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet, hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, auda-

dáq; confutet eius, qui cum palàm contra fecerit, idq; fatea tur, adsit tamen, factúq; defendat. Deinde infirmet defen sionem, cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scri ptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferēdum à quoquā potius latoris sensum, q̃ à lege explicari. cur ita scripse= rit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sint, neglexerit, quæ nunquam scripta sint proferat? Cur pru dentissimos in scribendo uiros summe stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduersarius tanq̃ si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exēplis iis, q̄bus idē scriptor, aut si id non poterit, quibus alii quod excipiendum puta rint, exceperint. Quærenda etiam ratio est siqua pote= rit inueniri, quare non sit exceptum, aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi, dissentire aduersarii uocem, atque legis. Dein de amplificandi causa, de conseruandis legibus, de pericu lo rerum publicarum, atq; priuatarum, cū aliis locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementerq; dicen dum. Ille autem. qui se sententia legis, uoluntateq; defen= det, in consilio, atq; in mente scriptoris, non in uerbis, ac litteris uim legis positam esse defendet, quodq; nihil exce perit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darētur, at= q; ut ex facto cuiusq; iudex legis mētem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum ac non sententiis pareatur. Deinde genus eiusmodi callidiatis, & calūniæ retrahā= tur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. & si incidet imprudentiæ cā, quæ non ad delictum, sed ad ca= sum, necessitatem'ue pertineat, q̄d genus pauloante attigi

mus, erit iisdem æquitatis sententiis cōtra acerbitatē uerborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraq; cōnexa, & apta, ut quæ pauloante præcepta dedimus ambigui, quæq; ꝓxime sententiæ, & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferātur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdē in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quæ modo de scripto, sententiaq; præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus. EXPOSITAE sunt tibi oēs oratoriæ partitiones, quæ ꝗdem è media illa nostra Academia floruerūt, neq; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nā & partiri ipsum, et definire, & ambigui partitiōes diuidere, et argumētorū locos nosse, & argumentationē ipsam cōcludere, & uidere, quæ sumēda in argumētando sint, ꝗdq; ex iis, quæ sumpta sūt, efficiatur, & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere, & aut male sumpta, aut male cōclusa rep̄hendere, & eadē uel anguste disserere, ut dialectici, qui appellātur, uel ut oratorē decet, late exprimere, illius exercitatiōis, & subtiliter disputādi, & copiose dicendi artis est. De bonis uero rebus, & malis, æqꝫ, iniqꝫ, utilibus, inutilibus, hōestis, turpibus, quā pōt hēre orator sine illis maximarū rerū artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontiū illorū, ad quos si nobis eisdē ducibus, aliis ue perueneris, tū & hæc ipsa melius, & multo maiora alia cognosces. C.F. Ego uero, ac magno ꝗdē studio mi pater, multisq; ex tuis p̄clarissimis muneribus nullū maius expecto.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

RATORVM GENERA esse dicuntur tanquam poetarum. id secus est, nam alterum est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis est tractatũ à latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; et in Tragœdia comicum uitiosum est, & in comœdia turpe tragicum. Et in cæteris suus est cuiusq; certus sonus, & quædam intelligẽtibus nota uox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandeis, aut graueis, aut copiosos. alios tenueis, aut subtileis, aut breueis. alios eis interiectos, & tanquã medios putet, de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur, in homine dicitur qđ est. Itaque licet dicere & Ennium summum Epicum poetam, si cui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido, perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium, hæc ut, alius melius, quàm alius, concedendum est. uerum id fit non genere sed gradu. Optimum quidem unum est. & proximum, quod ei simillimum, ex quo perspicuum est, quod optimo

dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis, & sententiis, perficiendum est, ut pure & emendate loquentes, quod est latine, uerborum praeterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In ꝓpriis, ut aptissima eligamus. In trāslatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutae. delectandi, quasi argutae. commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quaedam duas res efficiens, numerum, & lenitatem, & sententiae suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus, in quo media, mediocris, in quo minima deterrimus. Et appellabantur omnes oratores, ut pictores appellantur, etiam mali, nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaq; nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit, at Mēnāder Homeri noluit. genus enim erat aliud. id nō est in oratoribus, aut etiā si est, ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat, cōtra, alius acutiorem se quàm ornatiorem uelit, etiam si est in genere tolerabili, certe nō est in optimo, siquidem quod omnes laudes habet, idest optimum. Haec dixi breuius equidem, quàm res petebat, sed ad id quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnū enim cum sit genus, id quale sit, quaerimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria, nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos, alterū pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sentētia, si=

quid absurdum, aut alienũ, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis si inquinatum, si abiectum, si nõ aptum, si durũ, si longe petitum. hæc uitauerunt fere omnes, qui aut attici numerantur, aut, dicunt attice, sed quatenus ualuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut Palæstricæ spatiare in xysto ut liceat, non ab olympiis coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contentĩ quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris, eos imitemur, si possumus, sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium atticorum, q̃ eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, si modo idipsum assequemur (est enim permagnũ) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatẽ potissimum. Est enim multis in locis grandior, sed quia et priuatas ille plerasq;, & eas ipsas aliis, & paruarum rerum causulas scripsit, uidetur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus, magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere, late Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forũ sunt, collocato dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsos attice dicere, partim neminem nostrum dicere, alteros negligamus, satis enim his res ipsa respondit, cum aut non adhibean-

tur ad causas, aut adhibiti derideantur, nam si arrideantur esset id ipsum atticorũ. Sed qui dici à nobis attice more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur. si teretes aures haberent, intelligensq; iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscii faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neq; eos quicquã excelsum, magnificumq; delectat, dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq; contemnere, id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos attice dicere. idest quasi sicce, & integre, & ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate atticorum est, quid dubium est utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Nõ enim iam quærimus. q̃d sit attice, sed quid sit optime dicere, ex quo intelligitur, quoniam græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autẽ princeps facile Demosthenes, hunc siquis imitetur, eum & attice dicturum, & optime, ut quoniam attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit attice dicere, sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus, putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas oratiões inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenisq;, nec cõuerti, ut interpres, sed ut orator sententiis iisdem, & earum formis tanquã figuris, uerbis ad nostram consuetudinẽ aptis, in quibus non uerbum ꝓ uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq; seruaui, nõ enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquã appendere. hic labor meus hoc asse-

quetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides, eius .n. quidam eloquentiam admirantur, id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimen'ue dissoluere, aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre, num melius q̃ Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum eẽ profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili, & forensi. qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. quin ipsum Isocratem, quem diuinus author Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quẽq; oẽs docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non re pono. Non enim in acie uersatur, et ferro, quasi rudibus eius eludit oratio à me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines tanquam æserninus (ut ait Lucilius)

-Non spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur optimũ longe
Post homines natos.-

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur unum hoc. uerũ melius græci à quo quæratur, ecq̃d possint ipsi melius latine? alterum. quid istas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, et Synephæbos nec

minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham, aut Anthiopam, aut Epigonos latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorũ in orationibus à græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam qđ suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populiscitum faceret, ut quisquã corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset. Et altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua, de hoc igitur Cthesiphõ scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq; donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ, atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolẽtiæq;, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem formula consuetudinis nostræ, sed est magna, habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranque partem, & meritorum in remp. contentionem sanè grauem. itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, qđ legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine

Cthesiphontis iudiciũ fieret de factis, famaq; Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis iprobus, ut optimus laudatus eēt. Hanc multam Aeschines à Cthesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium factũ est aliquot annis post Alexandro iam Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Graecia factus eē. Quid enim aut tam uisendum, aut audiēdum fuit, quàm summorum oratorũ in grauissima causa accurata, & inimicitiis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero uirtutibus utens illorum omnibus, idest sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreāt à more nostro, quae si è graecis oĩa conuersa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint, elaborauimus, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice uolunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

FINIS.

Impressum Florentiae sumptibus Philippi Giuntae Florētini Anno à christiana salute. M.D.xiiii. supra mille Mense Octobri Leone. x. Pontifice.

REGISTRVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F G H I. Quaterniones omnes.

Nomina propria quæ continentur in hoc uolumine.

Sequitur index nominum libris de claris oratoribus.

FINIS.

